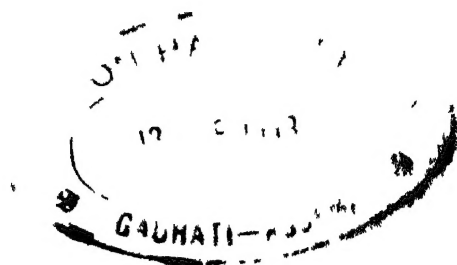

ভাষণ

শবৎ চন্দ্র গোস্বামী

কলিকাতা

১৯৪৮

নিবেদন

কোনো ভূমিকাৰ প্ৰয়োজন নাই।

এই বচনাবোৰ তেখেতে নানা সভাসমিতিত সভাপতি-
ৰূপে অভিভাষণ দিছিল। সেইবোৰ সিচৰিত হৈ পৰি
আছিল। তাৰেই কেইখনমান সংগ্ৰহ কৰি “ভাষণ” নাম দি
প্ৰকাশ কৰা হ'ল।

ইয়াৰ বচনা বিলাক ঠিক যেনে আছিল তেনেকৈয়ে
প্ৰকাশ কৰা হৈছে; কিন্তু নকল কৰোঁতে আমি বহুত ঠাইত
পাইছোঁ—“Explain” “amplify” ইত্যাদি ধৰণৰ কথা
লিখি থোৱা। সেইবোৰ কথা আৰু সবল আৰু বিস্তৃত
ভাবে হয়তো লিখাৰ উদ্দেশ্য আছিল; কিন্তু তেখেতে সেই
কাম কৰিবলৈ সময় নোপালে।

অসমীয়া সাহিত্যত বচনাৰ সংখ্যা অতি তাকৰ। এই
বোৰ অভিভাষণ হ'লেও মূল্যবান বচনা। এই কিতাপখনি
সেই অভাৱ কিছু পৰিমাণে দূৰ কৰিব পাৰিব বুলি বিশ্বাস।

অসমীয়া ৰাইজে তেখেতক যি দৰে শ্ৰদ্ধা কৰিছিল
আশা কৰোঁ তেখেতৰ বচনাকো সেইদৰে আদৰ কৰিব।

ইতি

বিনীত

—প্ৰকাশক

প্রকাশক—

শ্রীপ্রভুল গোস্বামী ।

গুৱাহাটী ।

১ম সংস্কৰণ ১৯৩৮ ।

সৰ্বস্বত্ব সংৰক্ষিত]

গুৱাহাটী, আগাম প্রেছত, শ্রীগিৰীজানন্দ চৌধুৰীৰ দ্বাৰা মুদ্রিত

সূচী-পত্ৰ

১। সাহিত্য সৌষ্ঠবত কীৰ্ত্তন	১
২। আৰ্য্য ধৰ্ম্ম	৩৮
৩। বিহু উৎসৱ	৫৫
৪। শিখ ধৰ্ম্ম আৰু গুৰু গোবিন্দ সিংহ	৬০
৫। আমাৰ দেশত আয়ুৰ্বেদ চৰ্চা	৭৮
৬। ছাত্ৰ সকললৈ তিনি আখৰ কথা	৮৭
৭। সংস্কৃত লিঙ্গাৰ চৰ্চা	৯৯

“সাহিত্য-সৌষ্ঠৱত “কীৰ্ত্তন”

কীৰ্ত্তনৰ বুৰঞ্জীঃ—

কীৰ্ত্তনৰ “নামাপৰাধ” অধ্যায়ৰ শেষত আছেঃ—

“আসিল শাস্ত্ৰ বাৰানসী হস্তে ।

নকৰিবা নিন্দা মোক মহন্তে ॥

তাহাকে চাই নিবন্ধিলো পদ ।

হৰি হৰি বুলি তৰা আপদ ॥”

বাৰানসীৰ পৰা অহা শাস্ত্ৰ আক তাক চাই পদ কৰা
সম্বন্ধে শঙ্কৰদেৱৰ চৰিত্ৰ কেইখনত বিশদৰূপে বৰ্ণোৱা আছে ।
দৈত্যাবি ঠাকুৰৰ কৃত চৰিত্ৰত এই সম্বন্ধে এইদৰে লিখিছে—

“বিচাৰ কৰিয়া পাচে ভাগৱত গ্ৰন্থ ।

কবিলন্ত শঙ্কৰে প্ৰকাশ ভক্তি পন্থ ॥

হৰিত ভকতি অতি কৰিবে প্ৰৱন্ধ ।

প্ৰথমতে কবিলন্ত কীৰ্ত্তনৰ ছন্দ ॥”

এই পুথিখনৰ বেলেগ বেলেগ অংশ ভিন্ ভিন্ সময়ত
বচিত হৈ চাৰিওফালে সিচৰিত হৈ পনি আছিল । পাছত
মাধবদেৱৰ আদেশ মতে বামচৰণ ঠাকুৰে অশেষ পৰিশ্ৰম কৰি
গোটাই পুথিখন সঙ্কলন কৰে ।

পুথিৰ কথাত মাধবদেৱে কৈছেঃ—

“পায় সংসাৰক অমি পাহৰিলেঁ।

ইটো মানৈ থানৈ গৈল ।

আক একেখান কৰিবাক প্ৰতি

পূৰ্বে মোৰ মন ভৈল ॥

এতেকে ই বাজ্য আইলো, একেখান

কৰিবেক নাপাৰিলেঁ।

বাম চৰ্ণে আক একে ঠাই কৰি

মোৰ যে কাম কৰিল ॥”

পাছত বামচৰ্ণে একে ঠাই কৰি যেতিয়া পুথিখন আনি
মাধবদেৱৰ হাতত দিলে, তেতিয়া তেওঁ—

“দেখি পুথিখন, আনন্দিত মন

তাকৰণে উঠিলহু ।

শিৰৰ উপৰ পুথিখন ধৰি

আনন্দতে নাচিলহু ।”

সেই সময়তে “কীৰ্ত্তন”ৰ কিমান আদৰ আছিল, ইয়াৰ
পৰা আমি তাৰ অলপ আভাস পাবঁ। এনেস্থলত আজি
যে অসমীয়াই “কীৰ্ত্তন”ত ধৰ্ম্মৰ থাপনা পাতিব তাত
আচৰিত কি ?

২। কীৰ্ত্তনৰ নাম আৰু তাৰ অৰ্থঃ—

“কীৰ্ত্তন” অসমীয়া বৈষ্ণৱকলৰ প্ৰধান ধৰ্ম-পুথি।
তেওঁবিলাকে কি কাৰণত ইয়াৰ নাম “কীৰ্ত্তন” দিলে তাক

সকলোৱে জানে। সেইদৰে “কীৰ্ত্তনত” থকা আটাইবিলাক
পদ তাল আৰু চাপৰি বজাই গাবৰ কাৰণে তৈয়াৰ কৰা
দেখিয়েই প্ৰধানতে ইয়াৰ নাম “কীৰ্ত্তন”। “কীৰ্ত্তন”ৰ আখ্যা-
বিলাক ভিন ভিন সময়ত লিখা আৰু পাছত হে একেলগ
কৰা। সেইদেখি সাহিত্যৰ লেখত সকলো বিলাক সমানে
উৎকৃষ্ট নহয়। কিন্তু সকলোৰে অমৃতগত একেটা ভগৱন্তক্তি শিক্ষা।

“কেৱল কীৰ্ত্তনে সংসাৰ তৰি।

বন্ধ ছিণ্ডি হোৱে আপুনি হৰি ॥

কলিত কীৰ্ত্তনে হোৱে ভকত।

আতপৰে লাভ নাহি লোকত ॥ [পাবগুৰ্দ্দন]

আকঃ—

“কীৰ্ত্তন মহিমা শুনা উৎসুকে।

বাৰয় স্বকৃত যি কৈল। শুকে ॥

সকল ধৰ্ম্মত কৰি বিশিষ্ট।

হৰি কীৰ্ত্তনেসে ধৰ্ম্ম গৰিষ্ঠ ॥

৪

“অনাদৰি আন ধৰ্ম সন্ত্ৰাতি।

দিয়ে উগদেশ হৰি ভকতি ॥

* * * * *

চাৰিও বেদক ব্ৰহ্মায়ে আনি।

বিচাৰিল। তিনি বাৰ প্ৰমাণি ॥

এহি মানে মাত্ৰ কৰিল। সাৰ।

এৰি কীৰ্ত্তনেসে তৰে সংসাৰ ॥” [৫]

একপ্রকাৰে গোটেই পুথিখনৰ এক মাত্ৰ উদ্দেশ্য ঈশ্বৰ ভক্তি । কিন্তু অসমীয়া মানুহৰ কোটি পুণ্যৰফল যে এই ঈশ্বৰ ভক্তি প্ৰচাৰ কৰা পুথিখন সাহিত্যৰ দানৰ পৰা চাবলৈ গলেও এটি অমূল্য বস্তু । সং সাহিত্যৰ প্ৰভাৱৰ দ্বাৰাই ঈশ্বৰ প্ৰেম শিক্ষা দিব খোজাতহে “কীৰ্ত্তন”ৰ বিশেষত্ব ।

আগেয়ে কৈছোঁ যে “কীৰ্ত্তন” সম্প্ৰদায় বিশেষৰূপে ধৰ্মপুথি । কিন্তু অতি উদাৰ ধৰ্মবাদী সকলেও ইয়াত বাম, হৰি, কৃষ্ণ এই তিনিটা শব্দৰ ঠাইত ঈশ্বৰ শব্দ লগাই পঢ়িলে অকনমানো সাম্প্ৰদায়িকতাৰ দোষ দেখা নাপাব । ইয়াৰ এটা কাৰণ আছে যে “কীৰ্ত্তন” পুথিখনে আক “কীৰ্ত্তন”ৰ লগৰ মণিষীসকলে সেই সময়ত আচাৰৰ মেৰপাকত জটপটাই থকা ধৰ্মৰ বিৰোধেহে উদাৰ ধৰ্ম এটা প্ৰচাৰ কৰিছিল । সেই উদাৰতাত সাম্প্ৰদায়িকতাৰ দোষ থকা অসম্ভৱ । যি হক, ধৰ্মপুথি স্বৰূপে “কীৰ্ত্তন” আলোচনা আমাৰ উদ্দেশ্য নহয় : আক ধৰ্মৰ ফালৰ পৰা “কীৰ্ত্তন”ৰ ঠাই ক’ত তাক কবোৰো আমাৰ সামৰ্থ্য নাই, “কীৰ্ত্তন” শব্দটোৰ অৰ্থটো প্ৰকাশ কৰি এতিয়া তাৰনো সাহিত্যিক মূল্য কিমান আমি তাক চাবলৈ যত্ন কৰিম । গুৰিতে লেঠা ভাঙি থোৱা ভাল দেখি এতিয়াই কব খোজোঁ যে “কীৰ্ত্তন”ৰ গৌৰৱৰ ফাললৈ চাই যিমান পৰা যায় আলোচনা সংক্ষেপ কৰা হৈছে ।

৩। অসমীয়া সাহিত্যত কীৰ্ত্তনৰ প্ৰভাৱ :—

অসমীয়া সাহিত্যৰ গৰুৱা যুগটোৱেই প্ৰধান যুগ । ইয়াক

ইংৰাজী সাহিত্যৰ এলিজাবেথৰ যুগৰ লগত তুলনা কৰিব পাৰি, আৰু এই যুগৰ যিজন গুৰিয়াল তেওঁৰ সাহিত্য-কৃত্যৰ প্ৰথম কীৰ্তি “কীৰ্ত্তন”। এইদৰে বুৰঞ্জীৰ মানত “কীৰ্ত্তন” অসমীয়া সাহিত্যৰ নতুন যুগ প্ৰৱৰ্ত্তক। সাহিত্যিক সৌন্দৰ্য্যত নিতান্ত নিঃকিন হোৱা হলেও এই কাৰণত ‘কীৰ্ত্তন’ৰ আদৰ চিৰকাল অসমীয়া সাহিত্যত থাকিলহেঁতেন। কিন্তু সৌন্দৰ্য্যতো “কীৰ্ত্তন” এনে এখন পুথি যি কাৰো আগত—কোনো সাহিত্যৰ কোনো পুথিৰ আগতে—মূৰ নমাব লগাত নপৰে। শব্দৰেদেৱৰ দৰে মহাপী ব্যক্তিৰ এয়ে বিশেষ কীৰ্ত্তি। মহাকবি ৰাম সৰস্বতীয়ে যাৰ প্ৰথম কল্পনা-শক্তি, স্বভাৱৰ সত্যবৰ্ণনা আৰু অসমীয়া সমাজৰ চিত্ৰ অঙ্কণৰ অতুল ক্ষমতাৰ যথেষ্ট সন্মান কৰিনলৈ আজিও আমি শিকা নাই—তেওঁ নিজৰ পদ লিখোতে কৈ গৈছে :—

“কীৰ্ত্তনৰ ছন্দে আমি নিবন্ধিলো পদ।”

ৰাম সৰস্বতী শব্দৰেদেৱৰ প্ৰায় সমসাময়িক। ইয়াৰে পৰা পাচৰ কবিসকলৰ ওপৰত ‘কীৰ্ত্তন’ৰ প্ৰভাৱ অসুমানকৰিব পাৰি, আৰু হুটা সাধাৰণ কথা :— ‘কীৰ্ত্তন’ৰ আৰম্ভ আৰু শেষ ভৱিতা :—

“শুক নিগদতি শুনা কুকপতি” ইত্যাদি বা “শুকমুণি বদতি শুনিও পৰিষ্কীত।” আকৌ ;

“কৃষ্ণৰ কিছৰে শব্দৰে ভনে।

বোলা হৰি হৰি সমস্ত জনে ॥”

“কহে কৃষ্ণ কিহবে শঙ্কৰে কৃষ্ণকথা ।” ইত্যাদি এট
 ভনিতা সেই যুগৰ সকলো কবিৰ প্ৰধান আদৰ্শ । পদ,
 কাম্বুৰি, কুন্তুমমালা, লেচাৰি তুলসি আদি ছন্দৰ কথাই
 নাই । শঙ্কৰৰ সময়ত অসমীয়া সাহিত্যৰ যি সুৰ্ণময়
 যুগৰ অৱতাৰণা হল “কীৰ্ত্তন” আছিলতে সেই যুগৰ
 উপযোগী আদি পুথি ; আৰু ই অসমীয়া মানুহৰ গৌৰৱৰ কথা
 যে তেওঁবিলাকে এই পুথিৰ উপযুক্ত আদৰ কৰিব পাৰিছে ।
 ৫। অলঙ্কাৰ শাস্ত্ৰৰ মানত “কীৰ্ত্তন এখন মহাকাব্য

এই যুগ প্ৰস্তুতক পুথিখন আছিলতে এখন মহাকাব্য ।
 উৎকৃষ্ট সাহিত্য কি ইয়াৰ এটা সুন্দৰ সমিধান দিয়া কঠিন ।
 এদিনা এজন বন্ধুৱে কৈছিল বোলে, “যি টিকি যায় বা
 যিহে সকলো মানুহৰ মূখে মূখে থাকে সাহিত্যৰ ভিতৰত সেয়ে
 উৎকৃষ্ট সাহিত্য ।” এনে সাহিত্যৰ এটা লক্ষণ যে ই মানুহৰ
 মনত নিভাজ আনন্দ দিব পাৰে । কি গুণত দিব পাৰে
 তাক বিচাৰি উলিয়া টান । নাপাৰণৰ এই মাপত চাব গলে
 যে কীৰ্ত্তনৰ পদবিলাক অতি উৎকৃষ্ট সাহিত্য তাক নকলেও
 চলে । অৱশ্যে সেইদৰে অনেক কুৰুচিপূৰ্ণ গাথাও
 টিকি আছে । সাহিত্যৰ ফালৰ পৰা নিৰপেক্ষ ভাৱে
 কব গলে, এইবিলাকো আছিলতে সৌন্দৰ্য্য বিশিষ্ট—এইবিলা-
 কেও মানব স্বভাৱৰ কোনো নিগূঢ় ভাৱ বা কোনো এটা
 সাৰ্বজনীন অনুভূতি প্ৰকাশ কৰে ; কোনো এটা সত্যৰ
 আচল প্ৰাণখিনি খুলি দেখুৱায়, ইফালে সি বৰ্ত্তমান

সভাসমাজৰ মানত সিমানেকৈ কু বা অসং যেন নেদেখাওক। কিন্তু সাধৰণ লোকৰ এই আদৰ্শ নলৈ, সংস্কৃত অলঙ্কাৰ শাস্ত্ৰৰ কটকটীয়া নিয়মবোৰৰ দ্বাৰা বিচাৰি চালেও আমি দেখোঁ যে কীৰ্ত্তন স্বভাৱতে এখন মহাকাব্য।

কীৰ্ত্তনৰ পদৰ ভাষা:—

অলঙ্কাৰ শাস্ত্ৰত তিমান স্পষ্ট কৈ উল্লেখ নাথাকিলেও ভাষাৰ প্ৰঞ্জলতা উৎকৃষ্ট কাব্যৰ এটা প্ৰধান লক্ষণ। ইংৰাজী, সংস্কৃত আৰু আন আন সকলো ভাষাৰ ডাঙৰ ডাঙৰ কাব্যবিলাকৰ ভাষাৰ গোৰুৱা এটা প্ৰধান সম্পদ। আমাৰ ঘৰৰ ওচৰৰ মাইকেলৰ “মেঘনাদ বধ কাব্যৰ” প্ৰতি মনকৰিলেই কথাটো বেচ বুজা যায়। কীৰ্ত্তনত আৰু শঙ্কৰদেৱৰ পদ মাত্ৰতে মাজিত ভাষাৰ বাধগতি যেনে সুস্পষ্ট, বোধকৰো আন অনেক কবিৰ ৰচনাত তিমানখিনি প্ৰাঞ্জলতা হুল’ভ। অতি নীৰস বিষয়তো এই গুণটি অতি উজ্জলভাৱে দেখা যায়।

জয়দেৱৰ দশাবতাৰ বন্দনা—“প্ৰলয় পয়োধি জলে ধৃত বানসি, বেদম্।” প্ৰভৃতি প্ৰৱন্ধত ভাৱৰ বা অৰ্থৰ গোৰুৱা সমূলি নাই; অথচ ভাষাৰ প্ৰাঞ্জলতাৰ কাৰণেই সংস্কৃত সাহিত্যৰ এটা অমূল্য বস্তু। শঙ্কৰদেৱৰ ‘চতুৰ্বিংশতি অৱতাৰ, সেই দৰে তাৰ আৰু অৰ্থৰ গুৰুহীন প্ৰৱন্ধ; অথচ :—

“কুৰ্ম অৱতাৰ ভৈলা কীৰ্ত্তনধি ভীৰে।

লক্ষ প্ৰহৰ পদ জুবিলা শৰীৰে ॥

কৰিলেক পৰিস্ফুটি সুবাসুৰ নাগে ।

ধৰিলা মন্দৰ গিৰি প্ৰভু পৃষ্ঠ ভাগে ॥

* * * * *

বামণ স্বৰূপে অদিতিৰ বাক্য পালি ।

ইন্দক থকিলা স্বৰ্গে বলিক নিকালি !

ত্ৰৈলোক্যক আক্ৰমিলা চৰণৰ গতি ।

তযু পাদোদকে গজা ভৈল। উতপতি ॥”

আদি কৰি বচনা ভাষাৰ গৌৰৱত চিৰকাললৈ গৌৰৱাধিত ।

সেইদৰে কৃষ্ণ জন্মৰ সেই সুপৰিচিত পদ :—

“কৃষ্ণৰূপে দৈৱকীত ভৈলা অৱতাৰ ।

শঙ্খ চক্ৰ গদা পদা কৰত তোমাৰ ॥

পীত বস্ত্ৰ শোভে আতি শ্যাম কলেৱৰ ।

কমল লোচন চাক অৰুণ অধৰ ॥

* * * * *

ভাগিল নিহাল ভৈলা মেলাল কপাট ।

দেখি ভায়ে যমুনা আপনি দিলা বাঢ় ॥

বৰিষে কণিকা মেঘে ওপৰত গাজে ।

ফণায়ে ধৰিলা ছত্ৰ আসি স্বৰ্ণবাজে ॥”

এই বিলাক অতি সাধাৰণ কথা ; অথচ বৰ্ণনাৰ মহিমাত কেনে মহিমাঘত, কেনে মধুময়। যেন কোনো পৰ্বতৰ পৰা, ফটিক জলৰ নিৰ্ঝৰ ঝৰ-ঝৰকৈ নামি আহিছে ।

ভাষাৰ আৰু এটা প্ৰধান গুণ-চমুকৈ, সহজ কথাত কব-লগীয়া কথা প্ৰকাশ কৰা, ইয়াকে ইংৰাজী প্ৰবাদত বোলে

Brevity is soul of wit. এই সম্বন্ধে গোটাইথন “কীৰ্ত্তনে”ই চিৰ কাললৈ সাহিত্যত আদৰ্শ হৈ থাকিব। দ্বাদশ শৃঙ্খৰ ভাগৱতৰ জানিব লগীয়া আটাই খিনি কথা—তাৰ উপৰি ব্ৰহ্মবৈৱৰ্ত্ত পুৰাণ আৰু বিষ্ণুপুৰাণৰ কথা ‘কীৰ্ত্তন’ত আউটি যেন গোটা কৰি থৈ দিছে। নৰ নাৰায়ণৰ বজাৰ সভাত “হাতী মাৰী ভুৰুকাত ভৰাই” অৰ্থাৎ একে ব্যক্তিৰ ভিতৰতে “গুণমালা” ৰচনা কৰি যি জনা পণ্ডিতে খ্যাতিলাভ কৰিছিল এজন মহৎ সাহিত্যিকৰ কীৰ্ত্তি তেওঁৰেই সম্ভৱ।

ৰামায়ণৰ ক্ষুদ্ৰ সংস্বৰণ এটাৰ নমুনা চাওঁক :—

“শ্ৰীৰাম কাপে কোশল্যাত অৱতৰী।
 বনবাস খপিলা পিতৃৰ বাক্য ধৰি ॥
 বিৰাট কৰন্ধ মাৰীচৰ লৈলা প্ৰাণ।
 খৰ-দুষণক তুমি কৰিলা নিৰ্বান ॥
 একপাট শৰে বালি সঙ্কলিলা জীৱ।
 তোমাৰ প্ৰসাদে ৰাজ্য ভৈলন্ত সুগ্ৰীৱ ॥
 লঙ্কাত পশিলা সাগৰত বান্ধি সেতু।
 দধিলা বারণ সীতা হৰণৰ হেতু ॥
 মাৰিলা বনত আৰো ৰাক্ষস অনেক।
 ভক্ত বিভীষণক কৰিলা অভিষেক ॥
 অগ্নিত পৰীক্ষা আনি কৰিলা সীতাক !
 ব্ৰহ্মদেৱে স্তুতি বাণী বুলিলা তোমাক ॥

সম্মিলিত সীতা দশৰথৰ বচনে ।

অযোধ্যাক আসিল। সভাৰ্থে বজমনে ॥

কবিতাৰাজ্যে দশৰথৰ বচনে ।

লগে স্বৰ্গে নিলা সবে অযোধ্যা নগৰ ॥”

ভাষাৰ আৰু এটা মাহাত্ম্যলৈ মন কৰিলে শঙ্কৰদেৱৰ
কৱিত্বত আচৰিত হব লাগে। আন কোনো মহাকবিৰ কাব্যত
এই বিশেষত্বটো তিমান পৰিমাণে লক্ষ্য কৰিব নোৱাৰি।
মিল্টনৰ Paradise Lost ৰ এটা মাত্ৰ ছন্দঃ। কালিদাসৰ
কুমাৰ সম্ভৱ বা বসুবংশতো ছন্দৰ তিমান বৈচিত্ৰ দেখা নাযায়।
অথচ “কীৰ্ত্তন”লৈ মন কৰিলে দেখা যায় যে ভাৰতৰ সলনিৰ
লগে লগে ভাৰত খাপ খোৱাকৈ ছন্দৰো সলনি হৈছে।

প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰত চাৰি সিদ্ধক জয় বিজয়ে অপমান
কৰাত বিষ্ণুৱে আহি কৈছে :—

“আমাৰ তনু যত বিপ্ৰগণ ।

তাসমাৰ জোহ চিন্তে যি জন

যমৰ দূতে কৰে তাক দণ্ডি

গুপ্তগণে খায় মাংস চিণ্ডি ॥

* * *

পাৰিষদ জয় বিজয় তুই ।

তোমাৰ শাপে অম্বৰ জুই ॥

তুনাই বৈকুণ্ঠক ঝাণ্টে আসোক ।

হেন অম্বুগ্ৰহ কৰিয়ো মোক ॥”

ঈশ্বৰৰ মুখৰ এনেহেন বাক্য শুনি চাৰি সিদ্ধ বিশ্বয়তে
অভিভূত হৈ কৈছে, কেনে খৰকৈ !

“তোমাৰ বচন স্বামী, নুবুজিলোঁ কিছু আমি ॥

আপুনি ঈশ্বৰ হুয়া, বোলাহা কৰিয়ো দয়া ॥

ত্ৰিজগতে কৰে সের, বোলা মোৰ বিপ্ৰেদেৱ ॥

যত দেৱ দ্বিজ তুমি সবাৰ দেৱতা তুমি ॥

ইত্যাদি ।

সেইদৰে “সামন্তক হৰণ”ত কৃষ্ণত আৰু জাম্বুবানৰ যুদ্ধতঃ—

“দুয়ো ভয়া মহা ক্ৰুদ্ধ, লগাইলেক ঘোৰ যুদ্ধ ॥

দুয়ো মাতঙ্গৰ নীলা; বৰিষে পৰ্বত শীলা ॥

যজ্ঞিলত মাল বান্ধে, ভৰি ভৰি ভৰি ছান্দে ॥

ছুইবো ছুইকো নাতি তুষ্টি হানে ব্ৰজসমমুষ্টি ॥

মাংসৰ কাৰণে যেন যুক্তন্ত দুগোটা সেন ॥”

‘দামোদৰ বিপ্ৰোপাখ্যান’ত পুৰণা ছুজনা বন্ধুৰ আলপতঃ—

গুৰু পত্নীগণে আসি, আমাক বুলিলা হাসি,

খড়ি লুড়ি দিয়া শিষ্যগণ ।

আমি সৰো হেন শুনি কটিত বান্ধিয়া ভূনি

আনন্দে লড়িলোঁ বজ্জমন ॥

কেনে জুইৰ গোৰত বহি গুৰগুৰাই কৈ যোৱা কথা ।

হিবণ্যকশিপুৱে খঙৰ সময়ত কেনেকৈ কৈছে, মন কবকঃ—

“হিবণ্যকশিপু শুনিয়া হেন ।

ক্ৰোধত কাম্প অতি যম যেন ॥

বন্ধবে মাথা অতি কৰি দৰ্প ।
 লাখি পাই যেন ফোঁকাৰে সৰ্প ॥
 অন্তৰে গৰ্জয় কটাক্ষে চাই ।
 খাইবো আজি তোৰ মুণ্ড পুতাই
 শুনৰে অধম নগণ মোক ।
 দেখাইবো আজি যমপুৰ তোক ॥
 ত্ৰিদশ কল্পে দেখি মোৰ খণ্ড ।
 কবস কেন তুই আজ্ঞা ভঙ্গ ॥”

কথাৰ ঠাচতে যেন হিৰণ্যকশিপুৰ সৰ্বগ্ৰাসী খং ব্যক্ত হৈ বো বোৱাই উঠিছে ।

এতিয়া কথা এটালৈ মন কৰিব লাগে যে “কীৰ্ত্তন”ৰ যি বিলাক গুণিত দুকহ আৰু গভীৰ ভাৱৰ পদ, সেই বিলাক সংস্কৃতৰ পৰা অনুবাদ । অথচ অনুবাদ যেন মূলতকৈয়ো বেচি মধুৰ । ইয়াত মুঠতে দুটা বা এটা শ্লোকৰ মূল আৰু অনুবাদৰ তুলনা তুলি দিলোঁ, আপোনালোকে বিচাৰ কৰিব ।

দৰ্শনৰ অতি কঠিন তত্ত্বৰ সংস্কৃত শ্লোক আৰু তাৰ অসমীয়া ভাঙনৌও শুনক, যেনে :—

“অথ যথাবল্ল বিতৰ্ক গোচৰঃ
 চেতোমনঃ কৰ্ম বচোন্তি বজ্জসা ।
 যদাশ্ৰয়ং যেন যতঃ প্ৰতীয়তে
 মুহুৰ্ভিভাব্যং প্ৰণতান্মি তৎপাদম্” ॥

অসমীয়াত :—

“যিটো বন্ধ নোহে তৰ্কৰ গোচৰ ।

নাপাৰে বচনে মনে ওচৰ ॥

নাহি উতপতি নাহি মৰণ !

সদায় প্ৰণামো তানে চৰণ ॥

আৰু এটা :—

“উৎক্ষেপনং গৰ্ভগতস্য পাদয়োঃ

কিং কল্পসে মাতৃবধোক্ষ জাগসে ।

কিমস্তি নাস্তি ব্যপদেশ ভূষিতং

ত্বাস্তি কুক্ষেঃ কিয়দপ্যনন্তঃ” ।

অসমীয়াত :—

“গৰ্ভত থাকহে উদাত ঘানে পাৰে ।

তাৰ অপবাসক নধৰে যেন মাৰে ॥

তোমাৰ কুক্ষিত আমি আটোঁ চৰাচৰ ।

হেন জানি ক্ষমিয়োক দোষ দামোদৰ” ॥

কানটো মূল, কোনটো অনুবাদ বুজিব পাৰিনে ? ভাষাত
ানে অসমীয়া অধিকাৰ কবিসকলৰ প্লাঘাতৰ বিষয় ।

মহাকাব্য সকলৰ আৰু এটা লক্ষণ থাকে যে তেওঁ-
লাকৰ অনেক বচনা প্ৰবাদৰ দৰে হৈ যায় । বোধকৰো
স্বপ্নপীয়েবেই এই বিষয়ত জ্যেষ্ঠ কৃতী । কিন্তু আন
সিকলৰো কম কথা এইদৰে গোটমাৰি মুখে মুখে ফুৰা
গৈ ।

কালিদাসৰ :—

“শৰীৰমাদ্যাং খলু ধৰ্ম সাধনম্”

যাজ্ঞা মেঘো বৰমধিগুণে নাধমে নদ্ধকামা

নৌচৈৰ্গচ্ছত্ৰ্যুপবিচ দৃশা চক্ৰেনেমি ক্রমেণ” ॥

ভৱভূতিৰ “লোকভবাণাঃ চেতাংসি কোহু বিজ্ঞাতুৰ্মহতি”
প্রভৃতি কথাবিলাক এই ধৰণৰ । এইবিলাকে সমূহ মানৱৰ
মনৰ সতা ভাৱ ঐটোক সুন্দৰ আৰু সহজ ভাষাত প্ৰকাশ
কৰে ; আৰু সেইদেখি সকলোৰে আদৰণীয় হয় । শব্দবদেৱ
এই বিষয়তো কম কুশল নহয় । কীৰ্ত্তনৰ পৰা তাৰ উদা-
হৰণ অনেক দিব পাৰি । যেনে :—

১। পূৰ্ণ মুক্তি যত যজ্ঞৰ অঙ্গ !

হৰি নামে কৰে সবে সুসাজ ॥ [পাশগু মৰ্দন ।

২। “বকণৰ পাশে বান্ধি থৈয়া কত কাল ।

আপুনি বয়স হৈলে বুদ্ধি হৈবে ভাল ॥” [প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰ]

৩। “দ্বেষ কৰি শিশুপালে লভিলা মুকুতি ।

বুদ্ধিক নেপোসে মহৌষধিৰ শক্তি ॥ [ৰাসক্ৰীড়া]

৪। “দেখন্তে শুনন্তে সদা হেলা হোৱে মতি ।

জানিয়ে গৃহতে থাকি কৰিয়ো ভকতি ॥” [ঐ]

৫। “পৰম ঈশ্বৰে কৰে অকৰ্ম ।

তেজস্বিত কিছু নাহি অধৰ্ম ॥

সৰ্বভক্ষ বহি সৰাকো শোষে ।

তথাপিহো কিছু নোছোৱে দোষ ।”

[ঐ]

৬। “সর্বভূত ময় রাজা শাস্ত্ৰত কহয় ।

‘রাজা তুষ্ট ভৈল সৰ্বজন তুষ্ট হয় ॥” [ঐ]

আৰু অনেকে যাক “নকহিলে” বাছলাক ভয়ে ॥”

৭। কীৰ্ত্তনৰ বৰ্ণনা :—

ভাষাৰ মাধুৰ্য্যৰ কথা অলপহে কোৱা হল । কাৰণ বিস্তৃতকৈ আলোচনা কৰাৰ ইয়াত ঠাই নাই । কেৱল ভাষা এৰি বিষয়লৈ আহিলে “কীৰ্ত্তন”ত প্ৰথম চকুত পৰে তাৰ সুন্দৰ সুন্দৰ বৰ্ণনাবোৰ । যিহকে যেতিয়াই বৰ্ণনা কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে, সকলো যেন কি এক সুমধুৰতাৰে পৰিপূৰ্ণ হৈছে । “তৰামাহন”ৰ ফুলনি বৰ্ণনাৰ কথা ইয়াত তুলি নিদিওঁ, কাৰণ তাক অসমীয়া আবাল বনিতাই জানে । আন আন ঠাইৰ ছটামাণ বৰ্ণনা লৈ মন কৰক :—

বৈকুণ্ঠ বৰ্ণন :—

“একমনে শুনা হৰিব ধ্যান ।

বৈকুণ্ঠ নামে আছে মহাধান ॥

সাৰি সাৰি ৰঞ্জে বিমানচয় !

বৈদুৰ্য্য হীৰা মৰকত ময় ॥

চন্দ্ৰ সূৰ্য্য যেন প্ৰকাশে আতি ।

নাজানি যাত পশি দিন ৰাতি ॥

চাক সৰোবৰ নিৰ্মল জল ।

সুগন্ধি পদ্ম শোভে উতপল ॥

আছে ৰাজহংস সমূহে ৰজি ।

লীলায়ে মৃনাল ভুঞ্জে উভজি ॥

পাবে পাৰিজাত মলয়া বার ।

চটকে তাজে মূললিত বায় ॥

ভ্রমবগণে গারে হৰি গীত ।

বৈষ্ণবগণ শুনি আনন্দিত ॥” [ধ্যাপ বর্ণন]

ইফালে আকৌ নবসিংহ : কপ বণনা আৰু তাৰ ভাষা
আৰু ছন্দ কেনে !—

“অদ্ভুত দেখিয়া দৈত্যপতি ভৈলো চূপ

নোহে সিংহ নোহে ইটো মন্ত্ৰযাৰ কপ ॥

তপ্ত সুবৰ্ণৰ বৰ্ণ জ্বলে চক্ষু ছুই ।

পৰ্বত সমান কায় আছে স্বৰ্গ ছুই ॥

শৰীৰৰ লোম চন্দ্র সম শুক্লবৰ্ণ ।

তুলি আছে উজ্জ্বল স্তবধ ছুই কৰ্ণ ॥

বাইল মুখ যেন গিৰি গহবৰ পৰায় ।

প্রচণ্ড বতাস যেন নিশ্বাস বজায় ॥

প্রকাশয় কেশ শিবে ববিব কিৰণ ।

জকুটি কুটিল মুখ বিকট দৰ্শন ॥

লহ লহ কৰে জিহ্বা যেম জুব ধাব ।

জ্বলে বহু শত তীক্ষ্ণ নখ চমৎকাৰ ॥

বহুল হৃদয় দীৰ্ঘ গ্ৰীবা কৃষ্ণ কটি ।

জিহ্বা মেলি আছে ছুই দশন প্রকটি ॥”

[প্রহ্লাদ চৰিত্ৰ]

কেনে ভয়ঙ্কর কপৰ বৰ্ণনা ! নবসিংহই যেন জিভা
মেলি দান্ত নিকটাই খাবলৈহে উঠিছে ! ইফালে আকৌ
আন এটা কপ :—

“হেন মহা দিব্যবন দেখিলন্ত ত্রিনয়ণ ।

দিব্য কন্যা এক আছে তাতে ।

কোটি লক্ষ্মী সম নোহে কটাক্ষে ত্রৈলোক্য মোহে

ভণ্টা খেৰি খেলে ছয়োছাতে ॥

তপ্ত সুবৰ্ণৰ সম জ্বলে দেহা নিকপম

ললিত বলিত হাত পায় ।

চক্ষু কমলৰ পাসি মুখে মনোহৰ হাসি

সঘনে দৰশে কাম ভাৱ ॥

সোলকে উচ্ছল খোপা খসে পৰিজাত খোপা

বামহাতে সম্ভবন্ত তাক ।

উৰ্দ্ধক ক্ষেপন্ত ভণ্টা কবন্ত কটাক্ষ ছটা

লীলা গতি দেখাই ফুৰে পাক ॥

কৰ্ণৰ কুণ্ডল দোলে শুন হলফল কৰে

গলে বড়মাল। জিকি পাবে ।

সুবৰ্ণ কঙ্কণ ধৰি কৰে কন বুন শুনি

প্রকাশে হৃদয় হেম হাবে ॥

দৰশান্ত কাম পিঠি খনো ভাগে সমদিষ্টি

চাহি লাজে চান্দ চক্ষু মুদি ।

ভ্রমন্ত অনেক ভাৱে উকলোৱে বস্ত্ৰ বাৱে

উচ্চ কুচ কুস্ত্র হোৱে উদি ॥

কঙ্কালে কিঙ্কিনী বাজে চৰণ কমল মাজে

বত্নৰ সুপূৰ কন-ঝুন ।

হালে অতি মধ্যদেশ সংসাৰ মোহিনী বেশ

একো অঙ্গ নাহি খতিখুন” ৷

[হৰমোহন]

কবিৰ লগতে কব নালাগেনে বাক, কি ভাষা, কি ছন্দ
কি শব্দ, কি ৰূপ, মোহিনী বৰ্ণনাত কোনো অঙ্গে খতি
খুন নাই ! ইয়াৰ পাছত দুটা প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য্যৰ বৰ্ণন
শুনক :—

“ক্ষীৰ সাগৰৰ মাজে ত্ৰিকুট পৰ্বত ।

প্ৰকাশণ্ডে আছে তিনি লোকতে বেকত ॥

সুবৰ্ণ ৰজত লোহা জলে তিনি শৃঙ্গ ।

চক্ষুত জমক লাগে দেখিতে বিবিঙ্গ ॥

অযুত যোজন জুৰি জলে গিৰিবৰ ।

উচ্চিত্ত দেখিয়া দশ হাজাৰ গ্ৰহৰ ॥

ক্ষীৰ সাগৰ টউ চৌভিতে উথলে ।

পথালে পৰ্বত সুশীতল দুহু জলে ॥

নদী নদ অশেষ বিশেষ সৰোবৰ ।

ফটিক নিৰ্মল জল দেখি মনোহৰ ॥

বিদ্যাধৰী সৰে তাত নামি কৰে স্নান ।

পখালি শৰীৰ বয়ে সুগন্ধিত আণ ॥”

পৰম অমূল্য গন্ধ উথলে সদায় ।
 দশদিশ জুৰি তাৰ বায়ু বহি যায় ॥
 ছয় ঋতু এককালে বসন্ত উদয় ।
 ভ্রমৰে গুঞ্জৰে কুলি পঞ্চমে পূবয়” ।

[গজেন্দ্রোপাখ্য

ক্ষীৰ সাগৰৰ মাজৰ এই ত্ৰিকুট পৰ্বতখন চাই আৰ্ণা
 মন নাযায় নে ? সেইদৰে :—

“শৰত কালৰ বাত্ৰি অতি বিতোপন ।
 বাসক্ৰোড়া কবিতো কৃষ্ণৰ ভৈল মন ॥
 ভৈলন্ত উদিত চন্দ্র পূৰ্ব দিশ হস্তে ।
 কামতুৰা স্ত্ৰীৰ যেন সন্তাপ মার্জন্তে ॥
 অখণ্ড মণ্ডল চন্দ্র দেখিলন্ত হৰি ।
 কুঙ্কুমে অকণ লক্ষ্মী মুখ পদ্মসৰি ॥
 বনকো দেখিল চন্দ্র বশ্মিয়ে বঞ্জিত ।
 সুস্বৰ মধুৰ কৰি হৰি গাইল গীত” ॥ [বাসক্ৰী

ইয়াৰ পাছত নগৰ এখনৰ বৰ্ণনালৈ মন কৰক :-

যিটো বিতোপন পুৰী দেখিলা সাক্ষাত ।
 পৰম আনন্দে প্ৰৱেশিলা মধুৰাত ॥
 ক্ষটিকে গঠিত পুৰ দ্বাৰ ছুহি খাট ।
 লগায়ছে সুবৰ্ণৰ বৃহত কপাট ॥
 হেমময় তোড়ণ চিৰণে অলঙ্কৃত ।
 চতুৰ্ভিতি গড়খান 'দেখি' ভয়ে ভীত ॥

বহুবিধ উদ্যান শোভিত কাছে কাছে ।

শাৰি শাৰি গৃহসব প্রকাশন্তে আছে ॥

হাঁৰা মৰকত বহু বঞ্চে ঠাৱে ঠাৱে ।

শোভা কৰে পৰায়ত ময়ূৰৰ বাৱে ॥

ৰাজপন্থ চৌপন্থাক সাজি মাজি আতি ।

পহুলি পহুলি দৌশ ঘট আছে পাতি” ॥

এনে মথুৰাই বোধকৰো আজিকালিৰ ডাঙৰ ডাঙৰ নগৰ
বিলাকৰ আগত লাজ পাৰ নেলাগে !

৮- ভাষাৰ দ্বাৰা ভাৱৰ প্ৰকাশ :—

বৰ্ণনা বিষয়ৰ দুটা এটা নমুনা দেখা গ’ল । এনে বৰ্ণ-
নাৰে গোটেইখন কীৰ্ত্তন পূৰ । এতিয়া কোনো বিশেষ
বিশেষ ভাৱ প্ৰকাশ কৰিবলৈ ভাষাৰ কেনে প্ৰয়োগ হৈছে
এবাৰ মন কৰিব লাগে ।

প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰত, চাৰি সিদ্ধাই বং কৰিছে, শুনিব :—

কৃষ্ণৰ দৰ্শন আশাভঞ্জে ।

কোপে চক্ষু পকাই মাতন্তু খঞ্জে ॥

বৈষ্ণৱ বোলা তোৰা হুয়োজন ।

বৈকুণ্ঠবাসীৰ নোচে লক্ষণ ॥

প্ৰশান্ত পুৰুষ আনন্দময় ।

তাহান্তো তোমৰা কৰা সংশয় ॥

পাৰিষদ বোলাই কৰাতা চটি ।

নোহিকা নৈকল্প হুয়ো কপটী ॥

বৈকুণ্ঠৰো আনা চূৰ্ণশ বৰ ।

ঐৰ পৰা তোৰা ছহাস্তো পৰ” ।

সাধু মানুহৰ কেনে গভীৰ খং—জয় বিজয়ক “তই”
বুলিও নকয় ।

ইফালে যশোমাকৰ্ই বজা আৰু অহুদাতাৰ লৰা প্ৰহ্লাদক
ঘৰলৈ মাতি আনি হাঁহি হাঁহি সুধিছে :—

“কোনে তোক হেন বিপৰ্যায় বুদ্ধি দিল” ।

প্ৰহ্লাদৰ উত্তৰৰ গভীৰতা এবাৰ উপলব্ধি কৰক—

“ব্ৰহ্মা আদি কৰি যত দেৱতা পণ্ডিত ।

যাহাৰ পথত হোন্তু মায়ায়ে মোহিত ॥

যাৰ মায়া বিভৱৰ নাহি পৰিচ্ছেদ ।

হেন হৰি কৰন্তু আমাৰ বুদ্ধিভেদ ।

চম্বকৰ কাছে লোহা ভ্ৰমে যেন ঠানে ।

ভিন্ন ভৈল বুদ্ধি মোৰ বিষ্ণু সন্নিধানে” ।

“হৰমোহন”ত বিষ্ণুৱে মহাদেৱক উপদেশ দিছে :—

“দৰশনে কৰে তপ জপ যোগ ভজ

সিটো স্ত্ৰীকপক দেখিবা কোন কাজে” ।

তেতিয়া মহাদেৱে যিটো উত্তৰ দিলে তাত যেন তেওঁৰ
মহা অহঙ্কাৰ কাটি কাটি পৰিছে :—

“মহা যোগ বলে শুদ্ধ কৰি আছোঁ কায়া ।

ব্ৰহ্মময় জেখোঁ কি কৰিব পাৰে মায়া” ।

মৌতিয়া এই অহঙ্কাৰৰ ফল হাতে হাতে পালে তেতিয়া

আকৌ মহাদেয়ে নিম্নক কিমান ভাছিল্য কৰিছে :—

“কটাক্ষে সৃজন্ত ব্রহ্মাণ্ডকো কোটি কোটি ।

এগোটা ডিমৰ মই কদ্র এক গুটি” ।

আকৌ বাসক্ৰীড়াৰ সময়ত গোপীসকলক এৰি কৃষ্ণ লুকাল ।

গোপীসকলৰ কাকণ্য শুনিব :—

“ব্রজ হস্তে ধেনু চাৰিবাক যাহা

আমাৰ মন অশুখ ।

জানো পাদ পদ্মে তৃণ শিলা লাগি .

প্ৰাণনাথে পাশ্ব দুখ ॥

তোমাৰ চিন্তায়ে দিন বহি যায়

গধূলি গোপাল আসি ।

অলকা আবৃত গোবৰ্জে বঞ্জিত

দেখোৱা মুখ প্ৰকাশি” ॥

ঋ-বলৰামৰ বিক্ৰম দেখি হিতাহিত-জ্ঞান-শূন্য কংসৰ

ধা চাব :—

“কিনো অসজ্জন বন্দুদেৱ স্মৃত ছুই”

নগৰৰ বাজ কৰি খেদোৱা আমাৰ ।

ছষ্ট বন্দুদেৱক সত্ৰৰ কৰিয়া মাৰ ॥

গোৱালৰ ধনক আগ্ৰহি সৱে লবা ।

দুৰ্দ্ভতি নন্দক লোহা লগাই বান্ধি ধৰা ॥

পিতৃ উগ্ৰসেনক সত্ৰৰ মাৰা নিয়া ।

নাৰাধিৰি যত আৰ আছে লগৰীয়া ॥

আন বিলাক সকলোকে কব, সকলোকে মাৰ, পিতৃ
গ্ৰসেনকো একেলগে মাৰা ।

আনফালে দামোদৰ বিপ্ৰব :—

“আতি পতিব্ৰতা তাহান ব্ৰাহ্মণী

হুখে দাও যুগ যায় ।

কাম্পস্তুে আসিয়া স্বামীক বুলিলা

মুখৰ মাত নোলায় ॥

শুনিয়েক স্বামী মন্দভাগী আমি

সতিবো কত নিকাৰ” ।

পতিব্ৰতা গৃহিনীৰ এই কেইটা কথাত দাবিদ্বাৰ কিমান
নষ্ঠুৰ নিপীড়ন ফুটি ওলাইছে । এইদৰে আক কিমান যে
দুঃখ উদাত্তৰণ আছে, তাৰ সীমা নাই ।

কীর্তনৰ স্তুতি :—

আদিতে কৈ আহিছে। যে “কীর্তন” প্রধানতঃ আক
য়াৰ গ্ৰন্থকৰ্ত্তাৰ উদ্দেশ্য আছিল মুখ্যতঃ লোকশিক্ষা—ধৰ্ম্ম
বিস্তাৰত । সেই কাৰণে গোটাই কাব্যখনতে চাৰিওফালে
পানাবিধ নানা প্ৰকাৰ স্তুতিৰে ভৰা । “নামাপবাদ,” ‘পাৰ্বতী
কীৰ্তন’ আৰু “বেদস্তুতি”ৰ তিনিটা অধ্যায় স্তুতি স্বৰূপেই লিখা ;
কিন্তু উপাখ্যান ভাগতো ইয়াৰ বাহুলা কম নহয় । বৰঞ্চ
উপাখ্যান ভাগৰ স্তুতিবিলাক যেন বেছ সজীৱ, আৰ্ত্ত মাজু-
হহে কৰিছে । এই আটাইবিলাক স্তুতিৰ এটা বিশেষত্ব
য এইবিলাক সকলো কেইটা অত্যন্ত উদাৰ আৰু সাৰ্বজনীন

এই নিয়ান্তৰ উদ্দেশ্যে গীত । প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰৰ সেই বিখ্যাত স্তুতিঃ—

“ব্ৰহ্মা সিদ্ধ য়নি আদিয়ে নপায়ে

পূজিবে তোমাৰ পায় ।

কিবা স্তুতি নতি কৰিবোহোঁ আমি

অমৃত ক্ৰম স্বভাৱ ॥

ইয়াত যেন সকলো ভক্তৰ অন্তৰৰ বাণী প্ৰকাশিত হৈ পৰিছে । এই স্তুতিবিলাকৰ আৰু এটা প্ৰধান বিষয়— দাৰ্শনিক তথ্যবোৰ । এই চুৰুচুৰীয়া তথ্য কিমান সহজ ভাষাত কি সুন্দৰ ৰূপে প্ৰকাশ কৰিছে । তাৰ ছটা এটা চানেকি ইয়াত তুলি দিলো :—

“সমস্তে ভূতৰে যদি তুমি হৃদিগত ।

তথাপি কস্মীৰ মান মুহিকা বেকত ॥

তুমি পৰমাত্মা তত্ত্ব জানিলো সম্প্ৰতি ।

সত্য-মূৰ্ত্তি ধৰি সাধা অগতিৰ গতি ॥

চৰণক চিন্তে চিন্তে বিস্মিকো নগনি ।

নাৰকী জন্মত তেৰে আমাৰ বাঞ্ছনি” ॥

[প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰ]

এই ধৰণৰ আৰু এটা স্তুতি :—

“তুমি পৰমাত্মা জগতৰ ঈশ এক ।

একো বস্তু নাহিকে তোমাত ব্যতিৰেক ॥

তুমি ধৰ্ম্ম কাৰণ সমস্ত চৰাচৰ ।

সুবৰ্ণ কুণ্ডলে যেন নাহিকে অন্তৰ ॥

তুমি পশু পক্ষী সুবাসুৰ তক তণ ।

অজ্ঞানত মৃৎজনে দেখে ভিন্ন ভিন্ন” ॥ [হৰমোহন]

সমস্ত ভূতৰে তুমি আছা হৃদয়ত ।

তত্ব নাপাই তোমাক বিচাৰে বাহিৰত ॥

নমাগোহো সুখ ভোগ নলাগে মুকুতি ।

তোমাৰ চৰণ মাত্ৰ থাকোক ভকতি” ॥

ৰাজত্যাগী সন্ন্যাসী মুচুকুন্দৰ স্তুতিৰ দৈন্য কেনে ফুটি
ওলাইছে :—

“মায়ায়ে মোহিত হয় যিটো জন

নভজে প্ৰভু তোমাক ।

সুখক আশায়ে গৃহ বাসে থাকে

দৈবে বঞ্চিলেক তাক ॥

গৃহ ঘট সম দেহত নপতি

বোলাওঁ কৰি মতি বটি ।

তোমাক নগণি হয় হস্তী বথে

পৃথিৱী ফুৰো পৰ্যাটি ॥

সুবৰ্ণৰ বথে যিটো হস্তী স্কন্ধ

ফুৰয় ৰাজা বোলায় ।

কানে প্ৰাণে গৈল সেহিতো খৰীবে

হোৱে বিষ্ঠা পলু ছাই ॥

সংসাৰ চক্ৰভ চিৰকাল প্ৰমোদ

তোমাত নভৈল বোধ ।

একোৱে প্ৰকাৰে

সুখ শান্তি নাই

নিজিনিলে "। কাম ক্ৰোধ" ॥

এই বিষয়ে বেচি কোৱা অনাৱশ্যক । যিহৰ মহিমাত শঙ্কৰ
দেৱে "ভক্তিৰ হাটপাতি" গোটাই অসমবাসীক আজি প্ৰায়
পাঁচ শ বছৰৰ ঈশ্বৰৰ প্ৰেমত মুগ্ধ ৰাখিছে, কীৰ্ত্তন সেই
মহিমাৰ এক অপূৰ্ব সৃষ্টি !

১০। অলঙ্কাৰ :-

আক এটা লেখ কৰিবলগীয়া কথা অৰ্থালঙ্কাৰ আৰু
শব্দালঙ্কাৰ । যিদৰে তিবোতা মানুহে গোটাই শৰীৰতে অতি
সুন্দৰ সুন্দৰ অলঙ্কাৰ আৰিলেও ভাল দেখা নহয়, অথচ
মুকুটি থকা তিবোতাই ভাল-নেয়াই যেই সেই অলঙ্কাৰকে
উপযুক্ত পৰিমাণে পিন্ধিলে সৌন্দৰ্য্য ফুটি উঠে, কাব্য শাস্ত্ৰতো
অলঙ্কাৰৰ ব্যৱহাৰ তেনেকুৱা । অৰ্থাৎ ভাল ভাল কবি
সকলৰ কাব্য অলঙ্কাৰ গোৱৰত কোনো অংশ নিকৃষ্ট নহয় ;
কিন্তু ভালকৈ গমি চালেহে অলঙ্কাৰ যে আছে তাক ধৰিব
পাৰি । এনেই দেখোঁতে সুন্দৰী কামিনীৰ নিচিনা নিজৰ
সৌন্দৰ্য্যতে আৰু নিজৰ সুষমাতে এই ধৰণৰ কাব্য বিলাক
পৰিপূৰ্ণ । "কীৰ্ত্তন"তো কোনো অলঙ্কাৰৰ অভাৱ নাই—অথচ
অলঙ্কাৰৰ চাকচিক্যই তাৰ ভিতৰত কোনো কদৰ্য্যতা লুকাব-
লগীয়া হোৱা নাই, স্বভাৱতে 'সুন্দৰ পদক ই সুন্দৰতৰ
কৰিহে তুলিছে । লোহা, চিচা, কপ, সোণ—যিহৰ ভিহৰ
অলঙ্কাৰেৰে পূৰ্ণ নগা বা গাৰো তিকতাৰ দৰে সংস্কৃতৰ

এক কাব্য আছে—যেনে নলোদয়; কিন্তু এনেবোৰ
ব্যৱ স্বাভাৱিক লাৱণ্য অতি কম ! কীৰ্ত্তন পঢ়ি এই
ষটো কোনেও 'অলপো ধৰিব নোৱাৰে । অথচ ইয়াত
গনে সুন্দৰ সুন্দৰ অলঙ্কাৰৰ সমাবেশ ! বাহুল্যৰ ভয়ত
য়াত মুঠে “অহুপ্ৰাস” আৰু “উপমা” অলঙ্কাৰৰ ছটা বা
টা উদাহৰণ দিয়া হল :—

“এড়াইলন্ত” নবসিংহে কাতি কৰি কায়
পাজৰত ফুৰে দৈত্য পতঙ্গ পৰাই ।”

দাবন বৰ্ণনাত :—

“দেখিলাহা ইটো বিকসিত বৃন্দাবন ।

শশাঙ্কে ধৱল নৱ পল্লৱে শোভন ॥

পুষ্পিত মন্দাৰ কুণ্ড গন্ধে ভ্ৰূয়া ভোল ।

মধুমন্ত অনেক ভ্ৰমৰে কৰে বোল ॥” [বাসকীড়া,]

নবোৰ অহুপ্ৰাসৰ জৰ্জৰকনি এঠাইত নহয়, গোটেইখন
থৈত । ইফালে উপমাত—কৃষ্ণৰ ৰূপ বৰ্ণাইছে :—

“উৰন্ত্ৰলে লক্ষ্মী দিলন্ত দেখা ।

কষটিত যেন সোণাৰ বেখা ॥

পীতবস্ত্ৰে শোভে শ্ৰামল কায় ।

ভড়িত জড়িত জলদ প্ৰায় ॥”

বমোহ”ত মহাদেৱৰ অৱস্থা বৰ্ণনা, যেনে :—

“মদনৰ পীড়াক এড়ায়া মহাষোণী ।

ব্যধিৰ সকাশ পাইল যেন চিৰযোগী ॥”

চিহ্নযোগীয়ে ব্যাধিৰ সকল পোৱা যে কি আৰাম, এই পদ-
কাকি পঢ়ি তাৰ ধাৰণা হয় কিছু ! শ্ৰীকৃষ্ণৰ নেত্ৰৰ বৰ্ণনা
নো কি ধুনীয়া ।

“শবত কালৰ বিকল পদ্যৰ

উদৰৰ শ্ৰীক নিন্দে ।

হেনয় নেত্ৰৰ কটাক্ষে আমাক

মাৰিছা তুমি গোবিন্দে ॥” [বাস ক্ৰীড়া ।]

১১। শব্দৰ বিন্যাস :—

কীৰ্ত্তনৰ কবিতাৰ সৌন্দৰ্য্যৰ বিষয়ে অলপ কথা কোৱা
হল । বচনাত—

বিশেষ অৰ্থ জ্ঞাপক শব্দ বিন্যাস কৰাও সুবচকৰ এটা
ভাণ্ডৰ কীৰ্ত্তি, এই সম্বন্ধেও শব্দৰদেৱৰ প্ৰতিভা কীৰ্ত্তনত
যিমান দেখা যায় তাক অলপ আলোচনা নকৰিলে প্ৰৱন্ধ
সম্পূৰ্ণ নহয় । হিৰণ্যকশিপুৱে তপ কৰে ব্ৰহ্মাক । ব্ৰহ্মা
সমুদ্ভূত হৈ আহি কৈছে :—

“শৰীৰৰ মাংসক খাইলেক তোৰ উই ।”

এই “তোৰ” পদটোৰ দ্বাৰা হিৰণ্যকশিপুৰ প্ৰতি ব্ৰহ্মাৰ
কিমান মৰম কিমান বেখা প্ৰকাশ পাইছে ! সেইদেখিয়েই
শেষত বৰ দিছে :—

“যত্ৰাপি তুলিওঁ বাপ ইটো মহাবৰ ।

তথাপিভো দিলো বৰ বাহু হোক সিদ্ধি ॥”

ইয়াত সেইদৰে “বাপ” কথাটিৰ কিমান আত্মীয়তা ।

এনে আত্মীয়তা বুঝাব কাৰণে এই অন্তৰঙ্গ “তোৰ” শব্দটো আৰু ব্যঞ্জক হৈছে । হৰে মোহিনীক কৈছে :—

“যেহি লাগে বোল বাঢ়ৈ তাক মই কৰোঁ ।

মুখ চাই নমাত আভেসে বৰ হাৰোঁ ॥

কতনো কৰিলোঁ তোৰ ঘোৰ অপৰাধ ।

এতু হেন কৰ বাঢ়ৈ বচন নবাধ ॥”

অথচ আন অনেক ভাৱৰ অনেক অন্তৰঙ্গ কথা আছে ; আন কতো তুচ্ছাৰ্থক সম্বোধনৰ ইমান সজ্ঞা নাই । সেইদৰে আন এটা শব্দ “বিপৰীত” :—

“বিপৰীত স্ত্রী মায়া দেখি মাধবৰ ।

শুনা কেন মতে কামাতুৰ ভৈলা হব !”

ইয়াত ‘বিপৰীত’ শব্দটোৱে যেনেকৈ প্ৰথমতে প্ৰকাশ কৰিছে “অতি অদ্ভুত, অতি আচৰিত ।” সেইদৰে সন্তোষতে যেন পুৰুষকণী স্ত্ৰীকৃষ্ণই স্ত্ৰী মায়া ধৰা ওলোটো কণাটোকে কৈ দিছে । এনে দৰে প্ৰয়োগ :—

“গোপিকাৰ দেখি প্ৰেম ভাৱ বিপৰীত ।

ভৈলন্ত গোপাল অতি ব্যাকুলিত চিত্ত ॥”

ইয়াত “বিপৰীত” প্ৰেম দেখি গোপাল (মাধৱ, কৃষ্ণ বা আন নাম দিয়া নাই) হে গোপিকাৰ কাৰণে ব্যাকুল হল ।

‘হৰমোহন’ ত হৰ-পাৰ্বতী কৃষ্ণক দেখা কবিবৰ কাৰণে বৈকুণ্ঠলৈ আহিল । কৃষ্ণই—

শঙ্কৰক দেখি পাছে তুলিলন্ত হাসি ।”

এই “তুলিসন্ত ঠাঁসি” কথাটোৰ প্ৰয়োগৰ দ্বাৰা যেন অৰ্থাৰ্থী ইন্দিয়ৈ মহাদেৱৰ কি লাটি ঘটি হবলৈ আছে ত জানিছে বহুতৰ হাঁহি মাৰিছে—এই ভাৱটো কেনে সুৰূপে প্ৰকাশ হৈছে !

বাসক্ৰীড়াৰ সময়ত গোপীসকলে নিশা বৃন্দাবনত বস্তু বালিত ক্ৰীড়া কৰে, আৰু দিনত যশোদাৰ আগত কৃষ্ণ বথানে । এদিন কৈছিল:—

“যেখনে বংশীক চুহি তোলে স্বৰজাতি ।

ব্ৰহ্মা ৰুদ্ৰ আদি দেৱো হোৱে মোত আতি ॥”

ইয়াত “চুহি” শব্দৰ দ্বাৰা গত বজ্জনী কাম ক্ৰীড়াৰ চুহি স্মৃতি কি সুমধুৰ ভাৱে প্ৰকাশ কৰা হৈছে । গোপী যেন পূব বজ্জনীৰ স্মৃতিও গা শিহঁবাই শিহঁবাই হে কৈয়ে “যেখনে বংশীক চুহি তোলে স্বৰজাতি ।” ত্ৰীকুম্ভাৰ মধুৰালৈ গৈ তাত কংসক মাৰিলে আৰু ৰাজ্যৰ লৈ পৰি বৃন্দাবনলৈ আহিব নোৱাৰি সখি উদ্ধৱক পঠালে যে সকলক সাক্ষনা দিবলৈ :—

“আমাৰ পৰম তুমি ভকত ।

যায়ো গোকুলক চৰি বধত ॥

বচন সন্দেহ গোপীক কই ।

প্ৰবোধ দিবা কত দিন বই ॥”

গোপীক ‘যি বচনৰ বাৰ্তা দিবা সি যেন সন্দেহ তুল্য অথবা গোপী সকলৰ মনত সেই বাৰতা সন্দেহ তুল্য হ

এনেকুৱা ব্যৱহাৰ, শব্দৰ এনে বিচিত্ৰ বিস্তাৰ আৰু
অলেশ, পাতে পাতে, হুত্ৰই হুত্ৰই, অৱশ্যে আমি ভাবিব
নালাগে যে কবি সকলে ভাবি চিন্তি চাইছে এই শব্দবোৰ
এইদৰে ব্যৱহাৰ কৰে। কবি প্ৰতিভাৰ ই এটা প্ৰধান অঙ্গ।

শব্দ বিন্যাসৰ প্ৰসঙ্গত আমি আৰু এটা কথা উল্লেখ কৰিব
লাগে। আমাৰ অনেকৰ বিশ্বাস যে শব্দবদেহ প্ৰভৃতি “অপ্ৰয়াণী
পূৰ্ব কবি” সকলে সদাই কথা-বাৰ্তা কোৱাত অসমীয়া
শব্দবোৰ ব্যৱহাৰ নকৰিছিল। ই এটা আমাৰ ভুল
ধাৰণা। কীৰ্ত্তনৰ ৰচনাৰ পৰা এনে হুটা মান শব্দৰ প্ৰয়োগ
দেখুৱা হল :—

“কৃষ্ণৰ কীৰ্ত্তন, নকৰি থাকয়,

আনন্দে কথা চোবাই।”

“আনন্দে লোভক পৰে ৰবি,

গেৰি পাৰি বোলে ৰায় হৰি।”

“হস্তি—হস্তিনীক কৰায়ে স্নান,

পীয়ায়ে জল গৃহস্থৰ ঠান।”

“কতো উঠি কন্যাক কৰন্ত কাণ্ডাও।”

খিয় মজা দিয়া পাছে তুমি দামোদৰ।

অনৰ্থ কবিয়া ফুৰা গোৱালীৰ ঘৰ ॥”

“আখাতে থাকিল চকু হুস্ত সৈতে পৰি।”

প্ৰতিটি শব্দৰ কেনে সুসঙ্গত ব্যৱহাৰ, তাকো লক্ষ্য কৰিব
লগীয়া।

১২। শব্দৰ ছাৰা ছবিৰ ভাৱ প্ৰকাশ :—

শব্দ—সমাবেশৰ এই কৌশলৰ লগত কেৱল শব্দৰ ছাৰা কেনে সুন্দৰ সুন্দৰ একোখন ছবি আঁকা হৈছে তাকো মন নকৰি নোৱাৰি। বোধকৰোঁ এনে যিবোৰ ছবি আছে, সুনিপুণ চিত্ৰকৰে তাৰ পৰা অতি সুন্দৰ চিত্ৰ আঁকি লব পাৰে। ব্ৰহ্মাৰ পুত্ৰ চাৰি সিদ্ধৰ বৰ্ণনা অতি সংক্ষেপ অথচ পঢ়িলেই যেন সিদ্ধ সকলক আগতে দেখিলোঁহে।

“ব্ৰহ্মাৰ মানস চাৰি জনয়।

ভ্ৰমন্ত আকাশে আনন্দ ময় ॥

পঞ্চ বৰযীয়া শিশু সঙ্ক্ৰাশ।

নাহিকে বস্ত্ৰ সবে দিগবাস ॥

ঐক্যৰ ছটা ভক্তিমাৰ বৰ্ণনালৈ মন কৰক :—

“বাম বাহুত বাম কপোল থাপিয়া।

মধুৰ বেজুক আনি অধৰে অৰ্পিয়া ॥

বক্ত্ৰমধো কোমল আঙ্গুলীচয় চালি।

যেতিম্বনে বংশী ডাক দেন্ত বনমালী ॥”

ভেতিয়া গোপীকাৰ নালাগে, সেই ভুবন মোহন ৰূপ আৰু প্ৰাণ উভলোৱা সুৰত কি জানি বৃন্দাবনখনেই শিহঁৰি উঠিছিল। যমুনাই আনন্দভেদে ওফন্দি পৰিছিল আৰু লীলা বহুমুখ্য ব্ৰজৰ চৰাই চিৰকিটিয়েও অৱশ্যে হৈ আনন্দ উপভোগ কৰিছিল। আকৌ—

“এক প্রিয় গোপব কাক্তত হস্ত খই ।
 গন্ধক গণন্ত কদাচিত ননী লই ।
 পিঙ্কিয়া গলত গষ্ঠা তলসী মালাক ।
 য়েবে সেহি বেলাত বংশীর দেহু ডাক ॥
 শুনি কৃষ্ণসার হরিণাব ভাৰ্য্যাগণে ।
 কৃষ্ণৰ সমীপ চাপে উত্ৰাবল মনে ॥”

কৃষ্ণসার মৃগাজনাসকলৰ এনে ভাৱত আচৰিত হোৱাৰ
 আৱশ্যক নাই । তেনে হেনে সুমধুৰ বংশীৰ নিঃস্বনত কি
 জ্ঞানি সাধুকথাৰ ফকাৰৰ বীনাত গোটেই গাওঁ বিমুগ্ধ
 হোৱাৰ দৰে গোটেই বিশ্ব উত্ৰাবল হলাহেতেন ।

এনে আবেগময় চিত্ৰৰ পাছতে মহাদেৱৰ এটা হাঁহিউঠা
 চিত্ৰলৈ চাই মনটো পাতলাবলৈ বোধকৰো বেয়া নহব :—

“বহিৰ সংযোগ যেন উথলিল ঘৃত ।
 ছঃসহ মদন শৰে জৰ্জৰিত চিত্ত ॥
 একো নেদেখন্ত কামাতুৰ ভৈলা হব ।
 কন্যাক ধৰিবে মন দিলেক লষ্টৰ ॥
 খটমট কৰি বাজে গলে মুণ্ডমাল ।
 কঙ্কালৰ সুলকি পৰিল বাঘ ছাল ॥”

মহাদেৱৰ এনে হেন মূৰ্ত্তি দেখিতো সুৰাসুৰ সকলো অৰাক !
 আশ্ৰমৰ মজেদি লৰি যাওঁতে—

“দেখি ঋষি পত্নীগণে হাসে নিবন্তৰে ।
 কেহো মুখে বস্ত্ৰ দিয়া পশে অভ্যস্তৰে ॥

উন্মত্ত পাগল কিনে, তৈলা মহাদেৱ ।

কেনমতে আক্ৰম্ভাস্বৰে কৰে সেৱা ॥

উলসতে খেদত্ৰ কাহ্নাৰ বউ জীউ ॥

লাজ কাজ মূৰ্য্যাদা এৰিলা সদাশিউ ।

এহি বুলি, বুমা-বুমি হাসে সব সখী ॥

যি হক, ঋষি পত্নী, সকলো পৃথিবীৰে তিকতা । তেওঁ
বিলাকৰ হাঁচি দেখি আমাৰো বৰ হাঁহি উঠিব খোজে, বিশেষকৈ
এই বুঢ়া যোগীটোৰ বুঢ়া বয়সৰ এনে লাঞ্ছনাত ।

১৩ কীৰ্ত্তনৰ কবিতা (Lyrics & Ballads)

এইখিনি গল্প সংক্ষেপতে ৰচনাৰ সৌন্দৰ্য্যৰ কথা । এই
সৌন্দৰ্য্যখিনি চোৱাৰ চকু হৈছে সমালোচকৰ critics. কিন্তু—
সচৰাচৰ critic আৰু শৰবাবচ্ছেদকৰ চকু একে, ভাঙি পাতি
কাটি-মাৰি খণ্ড-বিখণ্ডকৈ চোৱাৰ সৌন্দৰ্য্য । Operation
Room আৰু পৰীক্ষাৰ কাকতত বাদে এনে আলোচনাৰ
বৰ মূলা নাথাকে । গোঁট গোঁট হিচাবে কবিতাত চাবলৈ
গলেও কিন্তু কীৰ্ত্তনখন কম সৌন্দৰ্য্যপূৰ্ণ নহয় । প্ৰহ্লাদ
চৰিত্ৰ এখন নিষ্ক' সম্পূৰ্ণ কাব্য । সেইদৰে সামন্তক ভৰণ
এটি সুন্দৰ খণ্ড কবিতা যাক ইংৰাজীত বোলে ballad.
বিপ্ৰপুত্ৰ আনয়নৰ দৰে 'Romantic' কবিতা দুটা এটাহে
সাহিত্যত পৌলি যায় । 'দামোদৰ' বিশ্ৰোপাখ্যান এনে
এটা সৰ্ব্বাঙ্গ সুন্দৰ Ballad যে কেৱল এই উপখ্যানটো
ৰচনা কৰিয়েই আন এজন মানুহে "কবিশঃ প্ৰাৰ্থী" হলে
তাক "মন্দ" আখ্যান দিয়া টান হ'লহেতেন ।

সেইদৰে Lyrical কবিতাত আৰু প্ৰেমৰ বা বিবহৰ সঙ্গীতত শব্দৰ দেৱৰ মধুৰতো সুমধুৰ কবি প্ৰতিভা যেন কি বসত উচ্ছসিত হৈ উঠে ! অথচ “কীৰ্ত্তন” এইজন কবিৰ প্ৰথম বচনা আৰু মাজে, সময়ে কৰা বচনাৰ এটি সংগ্ৰহ । শব্দবদেৱৰ বচনাৰ মানত কীৰ্ত্তনৰ সাহিত্যিক ঠাই কিছু নামত । ইয়াৰে ছটা খণ্ড-কবিতা ইয়াত তুলি দিয়াৰ লোভ সামৰিব পৰা টান হল, ধৰ্ম্মৰ ভাৱত—

“অসাৰ সংসাৰ নাই ইহাত বিশ্বাস ।

জানি হৰি ভকতিক কৰিয়ো অভ্যাস ॥

মনুষ্যৰ আয়ুসত বৰিষ সংখ্যাত ।

অৰ্দ্ধেক নিশ্ফলে যায় জানিবা নিদ্ৰাত ॥

বিংশতি বৰিষ আৰু যায় ওমলন্তে ।

নেয় দশ বৰিষ ধনক উপাৰ্জন্তে ॥

বৃদ্ধকালে যায় শেষ বৰিষ বিংশতি ।

একো কাৰ্য্য সাধিনাক নাহিকে শক্তি ॥

শৰীৰকো পীড়ে ব্যাধি চক্ষুৱে নাকলে ।

আশা পাশে থাকিয়া গৃহত থাকি গলে ॥

হেনজানি শিক্সুৱৰ এৰা আন কৰ্ম্ম ।

কৰিয়ো কুমাৰ কালে ভাগবত ধৰ্ম্ম ॥”

এনে হেন গভীৰ ধৰ্মোপদেশ্যৰ এটা বিবহ সঙ্গীতলৈ অজ্ঞপ কান দিব যেন । বাসৰ সময়ত কৃষ্ণ লুকাই আছে ; গোপীসকলে বিচাৰি নাই পোৱা ; বিবহতে আকুল হৈ—

“উচ্চ বৃক্ষ দেখি সোধে সাদৰি ।
 শুনিও অশ্বখ বট পাকৰি ॥
 যাহন্তে দেখিলা নন্দ কুমাৰ ।
 নেন্ত চুৰি কৰি চিত্ত আমাৰ ॥
 হে কুকবক অশোক চম্পা ।
 কহিয়া কথা কৰা অমুকম্পা ॥
 মানিনীৰ দৰ্প কৰিয়া চুৰ ।
 জানাহ। কৃষ্ণ যান্ত কতদূৰ ॥
 ওবা তুলসী সামিধান দিয়া ।
 তুমি গোবিন্দৰ চৰণ প্ৰিয়া ॥
 যাহন্তে দেখিলা নন্দ কুমাৰ
 প্ৰণাতে অধিক প্ৰিয় আমাৰ ॥
 হে জাতি যুতি সখী মালতী ।
 কৃষ্ণ পৰশে কি লভিলা গতি ॥
 সমন্তে গোপীৰ জীৱন ধন ।
 দেখিলা যাহন্তে নন্দ নন্দন ।
 হে আম জাম বেল বকুল ।
 নাহি উপকাৰী তোমাৰ তুল ॥
 কৃষ্ণৰ বিৰহে দেখে। আন্ধাৰ ।
 কোৱা কৈক গৈলা প্ৰাণ আমাৰ
 কিনো তপ ওবা কৰিলা ভূমি ।
 কৃষ্ণৰ চৰণ পৰশি তুমি ॥

মিলি আছে অতি আনন্দ ভার ।
 দেখেঁ। বোমাঞ্চিত তোমাৰ গাৱ ॥
 পূৰ্বতো বৰাহে আছে আলিঙ্গি ।
 তুমি সৰ্বকালে কৃষ্ণৰ সঙ্গী ॥
 দেখিছা কৃষ্ণক জানো নিশ্চয় ।
 কহিয়ো আমাত ছয়া সদয় ॥
 মৃগ পত্নী সখি দেখিল। হৰি ।
 তোমাৰ নেত্ৰৰ আনন্দকাৰী ॥
 যান্তে প্ৰিয়া সমে গতি বিলাসে ।
 হেৰা কুন্দ গন্ধ কুঙ্কুম বাসে ॥
 কতো গোপী বোলে শুনিয়ো বাণী ।
 লতাত কৃষ্ণৰ পূছা কাহিনী ॥
 কৃষ্ণৰ নখৰ পৰশ পাই ।
 দেখে। পুলকিত সমস্ত কায় ॥”

এই সঙ্গীতটিৰ প্ৰতি শব্দত আৰু প্ৰতি শাৰীত কেনে
 বিষম বিবহৰ ব্যাকুল বাধা বাঞ্ছি উঠিছে ! এনে নিখুত
 কবিতা জগতৰ যেই সেই সাহিত্যৰ আৰু পৃথিবীৰ যেই
 সেই ভাষাৰ গোবৰ বস্তু ।

(অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা ।)

২০।১২।১৭ তাৰিখে শিৱসাগৰত অনুষ্ঠিত অসম সাহিত্য সভাৰ
 অগ্নিবেশনত পঠিত ।

আৰ্য্য ধৰ্ম্ম

লোকণাথ ধৰাধীশ বেদ-বেদান্ত কীৰ্ত্তিত ।
দেহি মে কৃপয়া শক্তিং লোকানামুপকারিনীম্ ॥
ময়া নৰসেবাং কৃত্বা সৰ্বাবস্থানু সৰ্বদা ।
সকলঃ জীৱিতশ্চাহং ক্লুত কৃত্যশ্চ নৰ্মদঃ ॥”

“উপজিলা বজ্জল হৈয়া

দৈন্ত্য অসংখ্যাত।

এলব দৰ্পত কৰে

সন্তক বিঘাত ।

তাৰ ভাব সহিবে

নশাবী বস্তুকৰী।

ব্রহ্মাণ্ড শৰণ লৈলা

ধেমুকপ ধৰি ॥

শ্রীমদ্ভাগৱতৰ দশমস্কন্ধত কৃষ্ণঅৱতাৰ-বৰ্ণনাৰ ‘‘ব্রহ্মত-
অৰ্চিতৈ’ কৌৱা হৈছে যে ‘ভগৱতী খৰিত্রীয়ে অশ্লব-বিলাকৰ
অত্যাচাৰত নিপীড়িত হৈ ধেমুকপ ধৰি ব্রহ্মাণ্ড-গোচৰ দিলে-
তেওঁৰ ভূভাৰ হৰণ কৰিবলৈ।’’ ব্রহ্মায়ো খৰিত্রীক প্ৰবোধ দি
পঠালে। আৰু তাৰ পাচত কৃষ্ণকপৌ ভগ্নবান অৱতাৰ হৈ
ছষ্টক দমন কৰি সন্তক পালন কৰিবলৈ দিহা লগাই থৈ গ’ল ॥
সেই কথা এক অতীত যুগৰ।

ছলিকালত এই কথা পঢ়ি মাথুখত। যেন লাগিছিল। মহাভাৰতৰ বামাৰ্ণৱৰ কথাও কাৰ্লানিক উপন্যাস বুলি ভাব হৈছিল। এইবিলাক আখ্যানৰ ঐতিহাসিক ভেটি ধাক্কা বা নাথাকক, যি যি অৱস্থাত সেই সেই ঘটনা ঘটিছিল সেইবোৰ অৱস্থাতে যুগে যুগে মানুহজাতিৰ ইতিহাসত ঘটি আহিছে তাক এতিয়া বুজিব পৰা অভিজ্ঞতা আমাৰ বয়সৰ মানুহৰ হৈছে।

বৰ্ত্তমান সময় তেনে এটা যুগ পৰিবৰ্ত্তনৰ সময়। বিংশ শতাব্দীৰ আগ ভাগৰ পৰা এই প্ৰায় অৰ্ধ শতাব্দীকাল মানবজাতিৰ ইতিহাসত এটা আমূল পৰিবৰ্ত্তন ঘটিব ধৰিছে। এই পৰিবৰ্ত্তনৰ শেষ ফল কি হয় কোনেও ক'ব নোৱাৰে। অনেক ভাবে যেনে এই মহাযুদ্ধৰ ফলত বৰ্ত্তমান প্ৰতীচা কুণ্ঠ-মূলক সভ্যতাৰ নাশ হ'ব, আৰু মানব জাত এটা ঘোৰ অন্ধকাৰ যুগৰ মাজত সোমাব লাগিব। আন কিছুমানে এওঁ ছোকাৰ যুদ্ধ মহাধ্বংসৰ পাচত এটা শান্তি পূৰ্ণ আৰু সমৃদ্ধিশালী সময়ৰ আশা কৰে। এনে দুশ্চিন্তা আৰু অনিশ্চয়তা পূৰ্ণ সময়ত আমি সকলোৱে আমাৰ নিজৰ নিজৰ বুদ্ধি বৃত্তি অনুসাৰে আমাৰ কৰ্ত্তব্যকৰ্ত্তব্য এবাৰ এবাৰ স্মিৰাৰ কৰি চোৱা পাৰিছোঁ। কোৱা বাহুল্য যে আমি পাৰিলে সকলোৰে সুখ-শান্তি আৰু স্বচ্ছন্দতাত পুৰুষ পৰিবৰ্ত্তন হৈছে আৰু ইয়াৰ ফলস্বৰূপে আকাঙ্ক্ষা আৰু আশা কৰোঁ।

বৰ্ত্তমান এই মহাযুদ্ধৰ মূল কাৰণ জাতিবিশেষ গুলে এটা কথাত ওলাব—অৰ্থলোভ। অৰ্থলোভ নিজৰ কৰণে, নিজৰ

বিলাসৰ কাৰণে, নিজৰ ভোগৰ কাৰণে । এই লোভৰ সীমা নাই । লক্ষ-পতিয়ে হাজাৰ আকাঙ্ক্ষা কৰে । হাজাৰ-পতিয়ে লক্ষ, লক্ষ-পতিয়ে কোটি ইত্যাদি । এই আকাঙ্ক্ষাৰ আগত ভাল-বেয়া, সং-অসং, নীতি-অনীতি—একোৰে স্থান নাই । এই দুস্পৰ অনলৰ নিছিনা অৰ্থ তৃষ্ণাই মানুহৰ মনৰ উচ্ছৃঙ্খলিত সমূহক পুৰি ছাই কৰে ; এই দুৰ্বাৰ আকাঙ্ক্ষাৰ হেচাৰ তলত পৰি মানুহৰ সুকুমাৰ বৃত্তি সমূহ ভাঙি চুৰমাৰ হৈ যায় । ইয়াৰ শেষ নাই । এয়ে “দানবোস্থা বাধা” ধৰ্ম্মৰ গ্লানি, অধৰ্ম্মৰ অভ্যুত্থান । এই বাধা গুচাবলৈ এই গ্লানি দূৰ কৰিবলৈ আৰু ধৰ্ম্মৰ সংস্থাপনৰ অৰ্থে আমাৰ শাস্ত্ৰমতে ভগবন্তৰ যুগে যুগে অৱতাৰ হয় । আন জাতিৰ শাস্ত্ৰতো এনে এটা আশীষ বাণী দেখা যায় । তেওঁলোকেও বিশ্বাস কৰে যে জগতত চিৰকাল দুৰ্নীতি আৰু দানৱতাৰ তাণ্ডব লীলা চলি থাকিব নোৱাৰে । প্ৰচণ্ড ধুমুহাৰ পাচত আকাশ মুকলি হোৱাৰ দৰে, নানা প্ৰকাৰ অনাচাৰ অত্যাচাৰৰ ক্ৰিয়াৰ পাছত জগতত ধৰ্ম্মৰাজ্য বিস্তাৰ হয় ।

আমাৰ শাস্ত্ৰতনো মানৱ জাতিয়ে কি প্ৰকাৰে এনে অৱস্থাৰ পৰা মুক্ত হৈ থাকিব পাৰে তাৰ অৰ্থে কি উপদেশ দিছিল । আমাৰ ধৰ্ম্মই নো এই জটিল সমাজ শৃঙ্খল হৈ চলিবলৈ কি উপায় উলিয়াইছিল, তাৰ আলোচনা আজিৰ এই সংকট সময়ত অতি উপযোগী বুলি মই ভাবোঁ ।

আৰ্য্য শব্দৰ অৰ্থ শ্ৰেষ্ঠ ; ব্যাপ্তিগত অৰ্থ মূলত যি কি নাধাৰক । সেই দেখি আৰ্য্য ধৰ্ম হিন্দু ধৰ্ম বুলিলে সাধাৰণতে যি বুজা যায় অকল সেই কথাই নহয় । আৰ্য্য ধৰ্মৰ অৰ্থ এই— প্ৰাচীন কালত আৰ্য্যসকলে যি ধৰ্ম আচৰণ কৰি নিজৰ নিজৰ আৰু নিজৰ সমাজৰ সংৰক্ষণ আৰু উন্নতি কৰিছিল সেই বিলাক আচৰণ, সেই বিলাক অনুষ্ঠান । ধৰ্ম্ম শব্দটোৰ অৰ্থ মই অলপ পাছতেই কৈছোঁ । বৰঞ্জীৰ মতে আৰ্য্যবিলাকৰ বাসস্থান কেৱল ভাৰততে আৱদ্ধ আছিল । কিন্তু পাচলৈ আৰ্য্য আৰু আৰ্য্যবন্ত আদি শব্দই ভাৰতৰ অধিবাসী আৰু ভাৰত-বৰ্ষ দেশকে প্ৰধানতঃ বুজাই আহিছে । ইয়াতো ভাৰতৰ প্ৰাচীন ঋষিযুনি সকলে সমাজ তথা ৰাজ্য শাসনৰ কি ব্যৱস্থা কৰি প্ৰজা পালনৰ কি দিগা দিছিল আৰু ব্যক্তিগত জীৱনৰ সুখ শান্তি বিধানৰ কাৰণে কি উপায় উলিয়াইছিল—এই কথা সংক্ষেপ কৰি আলোচনা কৰিব খুজিছোঁ ।

ইংৰাজী শিক্ষাৰ ফলত এটা কথা হৈছে যে আমি বিশেষ কৰি হিন্দুবিলাক “ধৰ্ম্ম” শব্দটো শুনা মাত্ৰকতে ভয় খাওঁ । আমি ভাবোঁ ধৰ্ম্ম, অৰ্থ, পূজা, আৰ্দ্ৰ, ফুল নৈবেদ্য, কাপোৰ, দক্ষিণা আৰু শেষত অৰ্থ-গৃহ চতুৰ বুদ্ধিৰ ব্ৰাহ্মণ । মুছলমান সমাজতো আৰু খৃষ্টান সকলৰ মাজতো গুৰু-পুৰোহিতৰ প্ৰতি এনে অৱজ্ঞা আৰু অসন্মতা পূৰ্ণ ভাৱৰ অভাৱ নাই । এনে ভাৱৰ কাৰণ নাই বুলিও মই কব খোজা নাই । কিন্তু সেই কথা আজিৰ আলোচ্য নহয় । শাস্ত্ৰত ধৰ্ম্ম শব্দৰ অৰ্থ বৰ ব্যাপক ।

“প্রভাবার্থায় ভূতানাং ধৰ্ম্য প্রবচনম্ কৃতম্ ।

যঃ স্যাৎ প্রভব-সংযুক্তঃ স ধৰ্ম্যবিত্তি নিশ্চয়ঃ” ॥

[মহাভারত শান্তি পর্ব ।

ভূতবিলাকব (of all beings) প্রভাব বা উন্নতিৰ অৰ্থে ধৰ্ম্য এই কথা কোৱা হৈছে । যি প্রভব-সংযুক্ত সেয়ে ধৰ্ম্য । ই নিশ্চয় ।

এনে ধৰণৰ কথা আমাৰ শাস্ত্ৰত অনেক । মহাভারত নিজেই অনেক শাস্ত্ৰ আৰু উপদেশৰ এখন মহাভাগৰ । তাৰ ভিতৰত শান্তি পৰ্বত নানা প্ৰকাৰ নীতি আৰু উপদেশৰ সাৰ সংকলন আছে ।

এই ধৰ্ম্মৰ সাধন প্ৰণালী সুসাধনৰ পাশ্চ আচাৰ্য্য-ব্যৱহাৰ । “আচাৰ্য্য প্রভয়ো ধৰ্ম্মঃ আচাৰ্য্যো মুক্তিং মাঙ্গুযাৎ” — এনেকুৱা বচনে অহুষ্ঠান আৰু ক্ৰিয়াৰ মূল্যৰ প্ৰতি আমাৰ মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰে । এহটো হৈছে, সাম্ভাৱণ শেখৰ পক্ষে, প্ৰতিজন মানুহে জ্ঞান বিজ্ঞান, যুক্তি ইহে নিজৰ নিজৰ কাৰণে কোনেও এটা প্ৰাৰ্গ বা পথ বিচাৰি উলিয়াব নোৱাৰে । সমাজবিধি কৰ্ত্তালকলে সকলো মানুহ কি অৱস্থাত থাকি কি আচাৰ্য্য ব্যৱহাৰ পালন কৰি কি ধাৰ্ম্যাদ্য নাই প্ৰাণ-স্বাধৰণ কাৰ্য্য আৰু জীৱন-স্বাস্থ্য আৰু শান্তি আৰু স্বচ্ছন্দতাৰ মাজত মিলাব পাৰিব তাৰ ব্যৱস্থা কৰে । আজিকালিৰ সমাজত কৰে অৰু পূৰ্ব পূৰ্ব সমাজতো কৰিছিল । সকলো সমাজব্যৱস্থাপক এখা

বাজী-পালিনসকলৰ মুখ্য 'উদ্দেশ্য' হ'ব লাগে প্ৰজা-পালন ।
 প্ৰজা-পালন অৰ্থে দোৰ্গণ্ড প্ৰতাপেৰে শাসন কৰা বা 'মানুহক
 ভয় আৰু অভয়ৰ বলত বাখি' নিজীৱ 'জগত' অৱস্থাত ৰখাই
 নহয় । 'পালন অৰ্থে ৰক্ষণ । 'যাৰ যি 'ভাল আছে' তাক
 ৰাখিব লাগে । 'যাৰ যি বেয়া আছে তাক 'খুচাব' লাগে ।
 যাৰ দৈন্য আছে তাৰ দৈন্য খুচাব 'লাগে । 'যাৰ' প্ৰাচুৰ্য
 আছে 'তাৰ' পৰা দীনক দিয়াব' উপায় 'কৰিব লাগে ।
 জীৱনত আনন্দ লাগে; নিৰ্ভয়তা লাগে, উৎসাহ লাগে,
 আৰ্জাৰ লাগে । 'বলীয়ে 'নিৰ্বলক সহায় 'কৰিব লাগে ;
 উৎপীড়ন কৰিলে বলৰ অপব্যৱহাৰ হয় । বিজ্ঞানে অজ্ঞ-
 জনক 'সজ্ঞানিকা দিব লাগে ; 'বুদ্ধি' 'ভ্ৰংশ কৰালে 'নিজৰ
 আঁক 'সমাজৰ' অপকাৰ কৰা হয় । 'ধনবন্তই 'নিধনীক
 উপাৰ্জনৰ বাট দেখুৱাই দিব লাগে ; জোষণ কৰিলে 'নিজৰ
 বুদ্ধিৰ নিজৰ 'সামিৰ্য্য' সদ্য ব্যৱহাৰ কৰা নহয় । 'এই প্ৰকাৰে
 সকলোৱে 'মিলি 'জুটি 'সংবৰ্দ্ধক হৈ 'পৰস্পৰে পৰস্পৰ হিতিৰ
 অৰ্থে জগতৰ গতি নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব লাগে ।

ইয়াতে কৰিব গোৱাবাৰ 'পৰা, 'অৱস্থা' এই 'সকলো' মন
 নকৰি; নিজৰ 'নিজৰ' সংকীৰ্ণ আঁক 'সুত্ৰ' 'স্বাৰ্থ' অৰ্থে সক-
 লোৱে 'যত্নপৰ হোৱাৰ পৰা 'সমাজত নানা প্ৰকাৰ 'দুৰ্গতি,
 দুৰ্ভীতি, মিথ্যাতন আৰু ভীতি সমূহৰ উৎপত্তি হৈছে' । শৰীৰ
 ভালে 'থাকিবলৈ 'শৰীৰৰ প্ৰতি অঙ্গ ভালে 'থাকিব লাগে ।
 সমাজ ভালে 'থাকিবলৈ সমাজৰ প্ৰতিজ্ঞা 'লোক 'কুশল

অৱস্থাত থাকিব লাগে। আৰু জগত তালে থাকিবলৈকে প্ৰতি সমাজ, প্ৰতি জগৎবাসী পৰম্পৰে পাম্পৰৰ প্ৰতি মৈত্ৰী, প্ৰীতি আৰু সহানুভূতিশীল হব লাগে।

এনে সৰল, সুন্দৰ, স্নেহশীল জীৱন তথা সমাজ গঠনৰ কাৰণে আমি তলত দিয়া প্ৰশ্ন কেইটা গভীৰ ভাৱে বিবেচনা কৰি চোৱা আৱশ্যক।

(১) জীৱনৰ লক্ষ্য কি অৰ্থাৎ আমি কি কৰিবলৈ জীয়াই আছো আৰু জী থাকিবলৈ ইচ্ছা কৰো।

(২) ইয়াৰ বাবে আমাৰ জীৱনটোক কি প্ৰকাৰে নিয়ন্ত্ৰণ কৰা উচিত।

আৰু [৩] প্ৰতিজন মানুহে কি প্ৰকাৰে চলিলে আমি নিজে আৰু আন সকলোৱে সুখ শান্তিত থাকি, অভাব আৰু ভয়ৰ পৰা মুক্ত হৈ থাকিব পাৰিমহঁক। প্ৰেসিডেণ্ট ৰুজভেল্টে তিনি প্ৰকাৰ মুক্তি কামনা কৰে—জগৎবাসী লোকৰ পক্ষে—তাৰে দুৰকম হৈছে ভয়ৰ পৰা মুক্তি, অভাৱৰ পৰা মুক্তি।

আৰ্য্য ধৰ্মৰ ব্যৱস্থাপক সকলে এই বিলাক সমস্যা-সাধনৰ কাৰণে তিনিটা উপায় বিধান কৰি গৈছে। প্ৰথম চতুৰ্ভুজ, দ্বিতীয়—চতুৰ্ভুজ, আৰু তৃতীয় চতুৰ্ভুজ। সংক্ষেপতে ইয়াক বৰ্ণাশ্ৰম ধৰ্ম বোলা হয়। এই বৰ্ণাশ্ৰম ধৰ্মৰ কথা মই যি বুজিব পাৰিছো তাৰে চমু আলোচনা ইয়াত কৰিব ইচ্ছা কৰিছো।

চতুৰ্ভগ হৈছে ধৰ্ম, অৰ্থ, কাম-মোক্ষ । ধৰ্ম শব্দৰ অৰ্থ আগত অলপ আলোচনা কৰা হৈছে । কৰ্তব্য, সদাচাৰ, ক্ৰিয়াপত্ৰতা, আদি কথাবিলাক এই অস্থয়ৰ ভিতৰত পৰে । অৰ্থ শব্দৰ অৰ্থ হৈছে জীৱিকা নিৰ্ব্বাহ কৰিবৰ উপায় কৰি তাৰ পৰা ধনাদি সম্পত্তি সংগ্ৰহ আৰু তাৰ ভোগ । টকা কৰি, ঘৰভূৱাৰ, যান বাহন, মাটি-সম্পত্তি, পুত্ৰ-পৰিবাৰ, ভৃত্য-পোষা, বিলাসৰ উপকৰণ, ভোগৰ সামগ্ৰী—এই সকলো বিলাক অৰ্থ । আমি নানাজনে নানাবকমে অৰ্থ উপাৰ্জন কৰোঁ । কিন্তু অৰ্থৰ প্ৰকৃত ব্যৱহাৰ আমাৰ খুব কমহে জানো । শাস্ত্ৰত আমি পাইছো

“আত্মানং ধন্য কৃত্যঞ্চ পুত্ৰ দাৰামাম্ চপৌড়য়ম্ ।

মোহাদ্ মঃ প্ৰবিনোত্যর্থং সকদধ্য ইতি স্মৃতঃ ॥”

[জীৱৰ স্বামীৰ টীকা ।

আকৌ “পঞ্চমা বিভজ্ঞেৎ অর্থং যস্যায় চ সুখায় চ ।

ধৰ্ম্য সঞ্চয় পৰেভাঃ তদর্থং সত্বপাৰ্জিতম্ ॥”

[ভাগৱত ৭ম স্কন্ধ ।

“ধৰ্মাৰ্থ কাম মোক্ষানাং প্ৰাণাঃ সংস্থিতি হে এব” কথাষাৰ আমাৰ সকলোৰে মুখে মুখে । ইয়াৰ বহল বাখ্যা নিম্ন্ত্ৰয়োজন ।

কাম শব্দটোৰ অৰ্থ বিপৰ্য্যয় ঘটিছে । এতিয়া এই শব্দৰে আমি ভোগৰ আকাঙ্ক্ষা মাত্ৰ বুজোঁ । কিন্তু কৰ্ম ধাতুৰ মূলগত অৰ্থ লৈ চালে কাম শব্দৰ প্ৰকৃত তাৎপৰ্য্য ধৰিব পাৰি । যিহক কামনা কৰা যায় সেয়ে কাম্য । যিয়েই কমনীয়, যিহে কান্তি দিয়ে সেই সফলোবিলাক “কাম”ৰ ভিতৰত পৰে ।

সৃষ্টিতে কলা বিজ্ঞা, সুকুমার শিল্প আদি শব্দেৰে যি বুজা যায় “কাম” সমষ্টিগত সেই অৰ্থত ব্যৱহৃত হৈছে। বাৎস্যায়ণ প্ৰভৃতিৰ কাম সূত্ৰত এই কথাবিলাক স্পষ্ট ভাৱে উল্লেখ আছে। শেষত ‘মোক্ষ’ হ’ল সকলো সাংসাৰিক চেষ্টাৰ পৰম ফল। সংসাৰ বন্ধনৰ পৰা, মোহ দ্বেষাদিৰ পৰা, সুখ দুখ জ্ঞান আদিৰ পৰা মুক্তি।

এই চাৰিবিধ মানুহৰ পুৰুষাৰ্থ। ধৰ্ম-অৰ্থ-কাম-মোক্ষ এই পুৰুষাৰ্থৰ লাভৰ কাৰণে মানুহে মানুহৰ জীৱন আৰু সমাজ নিয়ন্ত্ৰিত কৰি চলিব লাগে। ধৰ্ম শাস্ত্ৰ বিলাকত আমাৰ জীৱন নিয়মিত ৰূপে চলাবলৈ উপযোগী উপদেশ দিয়া আছে। মনু সংহিতা মানব ধৰ্ম শাস্ত্ৰ; অৰ্থাৎ মানুহে কি প্ৰকাৰে চলিলে চতুৰ্ভুজ, চাৰি পুৰুষাৰ্থ লাভ কৰি জীৱন নিয়াব পাৰে তাৰ উপদেশ দিয়া আছে।

চাৰি পুৰুষাৰ্থৰ অৰ্থ বুজি তাক লাভ কৰিবৰ উপায়— ব্যক্তিগত জীৱনৰ শিক্ষা আৰু সমাজ বন্ধন। শিক্ষা অৰ্থত বহুল ভাৱে গোটেই জীৱনৰ সকলো কৰ্তব্য কাৰ্য্যকে বুজোৱা হৈছে। ইয়াৰ কাৰণে জীৱন কালক চাৰিটা আশ্ৰমত ভগোৱা হৈছে, ব্ৰহ্মচৰ্য্য, গাৰ্হস্থ্য, বানপ্ৰস্থ আৰু সন্যাস। এই চাৰি আশ্ৰমৰ কথা সকলোৱে কিছু নহয় কিছু জানে। প্ৰতি আশ্ৰমৰ কাল, কৰ্তব্য আদি ধৰ্মশাস্ত্ৰবিলাকত বিশেষ ভাৱত দিয়া আছে। উপনয়ন অৰ্থ গুৰু-গৃহলৈ শিষ্যক বা ছাত্ৰক নিয়া। এই বিলাক সাধাৰণ সকলো মানুহেই জানে। অন্ততঃ বাৰ

বহু কাল গুরুৰ গৃহত থাকি শাস্ত্ৰ অধ্যয়ন কৰিব লাগে ।
 গুৰুৰ ঘৰত গুৰুৰ গৃহস্থালীৰ সকলো কামকে কৰিব লাগে ।
 তাত দেখি শূনি হাতে শান্ত শিক্ষা হয় । সৰু বৰ নাই ।
 সন্দীপনি মনিৰ ঘৰত কৃষ্ণ আৰু সুদামৰ কথাই তাৰ অলম্ব
 উদাহৰণ । গুৰুক সেই যুগত কেনেদৰে ভক্তি আৰু শ্ৰদ্ধা
 কৰিছিল আয়ুৰ্ভোগ্য গুৰুৰ ঘৰত বেদ, আৰুণি আৰু উপম-
 ন্যৰ উপস্থানতে আমি বিচাৰি পাওঁ । শিক্ষাৰ উপায়—
 “তদ্বিক্ৰি প্ৰণিপাতেন পৰিপ্ৰশ্নেন সেবায়”—গীতা ৪৩৪ ।
 এই বিলাক কথা অলপ ভাবি চালেই স্পষ্টিত হব লাগে
 যে আজিকালিৰ কুৰি শতিকাৰ শিক্ষা বিজ্ঞানে যিবিলাক
 কথা কয় তেওঁ বিলাক আচাৰ সেইবিলাক প্ৰণালী ব্ৰহ্ম-
 চৰ্য্যৰ কাৰণে মূৰি খাষি সকলে নিকপন কৰি থৈ গৈছিল ।
 পাচৰ যুগত অৱশ্যে আন আন প্ৰকাৰৰ শিক্ষানুষ্ঠান উদ্ভৱ
 হোৱা দেখা যায় । কিন্তু আৰ্য্য ধৰ্ম্মৰ ব্যৱস্থাপকসকলৰ মূল
 উদ্দেশ্য সেইটো নাছিল ।

প্ৰাচীন আৰ্য্য শাস্ত্ৰ বিহিত চাৰি পুৰুষাৰ্থ আৰু চাৰি
 আশ্ৰমৰ বিষয় মতীদ্বন্দ্ব বৰ নাই । ‘সৰ্কলোৱে’ স্বীকাৰ কৰে
 যে সময় চাই আৰু সমাজ চাই এই দুইবিধ চতুৰাশ্ৰয়
 কাৰ্য্যকৰী হোৱা সম্ভৱ । কিন্তু চতুৰ্ণলৈ আৰ্জি কালিৰ বিশেষ
 পৰ্য্যায়, শিথিল লোকসকল পাৰ্থক্য আৰ্য্য ধৰ্ম্মৰ ব্যৱস্থা
 নিন্দা কৰে । এই নিন্দাৰ মূলত বৰ্ণ শব্দটো আৰু পৰ্ব্বতী-
 যুগত কথা তাৰ অৰ্থটো । চাৰিবৰ্ণ শব্দৰ পৰা আমি

আজি কালি ব্রাহ্মণ-ক্ষত্ৰিয়, বৈশ্য-শূদ্ৰ এই চাৰি জাতি
বুজো, আৰু এই জাতি জন্মগত অধিকাৰ বুলি ভাবো।
ইয়াত মই জাতি ভেদৰ দোষ-গুণ বিচাৰ কৰিব খোজা নাই।
কেৱল চাৰিবৰ্ণ শব্দ আৰ্থ্য ধৰ্ম প্ৰতিষ্ঠাতাসকলে আদিত্তে
যি অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰিছিল তাৰ কথাহে কব খুজিছোঁ।

“চাতুৰ্বৰ্ণ্যং ময়াসৃষ্টং গুণকৰ্ম বিভাগশঃ।

তথ্য কৰ্তাৰমপি মাং বিদ্ব্যকৰ্তাৰমব্যয়ম ॥” ৪।১৩

তাৰ আগৰ পাছৰ শ্লোক দুটামান অলপ চাবলগীয়া।

যে যথা মাং প্ৰপত্ত্বন্তে তাংগুণৈব ভজাম্যহম্।

মম বত্সানুবৰ্ত্তন্তে মনুষ্যাং পাৰ্থ অৰ্বশঃ ॥ ৪।১১

কাজ্জক্লন্তঃ কৰ্মণাং সিদ্ধিং যজন্ত ইহ দেবতাঃ ॥

ক্ষিপ্ৰং হি মানুষে লোকে সিদ্ধিৰ্ভবতি কৰ্মজা ॥ ৪।১২

ন মাং কৰ্মানি নিশান্তি নমে কৰ্মফলে স্পৃহা।

ইতি মাং যোহভিজাতি কৰ্মভিন্ৰ য বদন্তি ॥ ৪।১৪

ইয়াত ভগবানে কৈছে যে গুণ আৰু কৰ্মৰ বিভাগ অনুসৰি
তেৱেই চাৰিবৰ্ণ সৃষ্টি কৰিলে। তাৰ পূৰ্বে কলে যে যি যেনেকৈ
মোক পাব খোজে তাক মই সেইদৰে ভৰ্জোঁ বা তাক সেইদৰেই
মোৰ আৰধনা কৰিবলৈ দিওঁ। অৰ্থ এই যে এই চাৰিবৰ্ণ হ
মই বিভাগ কৰি দিয়া গুণ কৰ্ম অনুসৰি কাৰ্য কৰিলেই মোক
পাব পাৰে।

ন বিশ্বেষোহস্তি বৰ্ণামাং সৰ্বম্ ব্ৰহ্মমিদমজ্জগৎ।

ব্ৰহ্মণা পূৰ্ব সৃষ্টং হি কৰ্মভিৰ্বৰ্ণতাংগতঃ।

[মগভাৰত শাস্তিপৰ্ব।

এনেকুৱা শাস্ত্ৰ বচন ভূবি ভূবি পোৱা যায়। ইয়াৰ পৰা প্ৰতীতি হয় বৰ্ণ ধৰ্ম সঙ্কীৰ্ণ কৰি—“জাতি”ৰ অৰ্থত ব্যৱহাৰ হোৱা নাছিল। কৰ্ম ব্যৱসায় জীৱিকাকৰ্জনৰ উপায়—এনেকুৱা অৰ্থত হে বৰ্ণ শব্দ প্ৰথম ব্যৱহাৰ হয়। “জন্মনা জায়তে শূদ্ৰঃ সংস্কাৰাং দ্বিজ উচ্যতে।” ইত্যাদি শাস্ত্ৰ বাক্যয়ো বৰ্ণ শব্দৰ অৰ্থ যে জাতি নাছিল এই কথাকে সমৰ্থন কৰে। চাৰিবৰ্ণৰ কৰ্ত্তব্য বিলাক ভগাই দিয়া আছে। তাক সকলোৱে জানে। ব্ৰাহ্মণৰ অধ্যয়ন, অধ্যাপনা, দান, তপ-যজ্ঞ আদি কৰ্ত্তব্য। কিন্তু ধন ঘটা আৰু ধন সঞ্চয় কৰা তেওঁলোকৰ ধৰ্ম্য বিৰোধী। ক্ষত্ৰিয়ৰ প্ৰজা পালন ধৰ্ম্য। বৈশ্যৰ ধৰ্ম্য ব্যৱসায় আৰু অৰ্থোপাৰ্জন। আৰু শূদ্ৰৰ কৰ্ত্তব্য সমাজ-বন্ধনৰ এইবোৰ অৱশ্য কৰ্ত্তব্য কৰ্ম্মত আন তিনি বৰ্ণক সহায় কৰা। অলপ বিবেচনা কৰিলেই বুজা যাব যে যদিহে বৰ্ণ বা জাতি জন্মগত নহই ব্যৱসায় আৰু গুণত হয়—গুণ কৰ্ম বিভাগশঃ—হয় তেনেহলে কোনো সমাজেই এই চাৰিবিধ লোক নোহোৱা কৰি তিস্থি থাকিব নোৱাৰে। আৰু সকলো সমাজ ব্যৱস্থাতে এই চাৰি শ্ৰেণীৰ লোক থাকিবই লাগিব।

এয়ে সংক্ষেপতে বৰ্ণাশ্ৰম ধৰ্ম্য।

এতিয়া প্ৰশ্ন হৈছে,—প্ৰথম, এই বৰ্ণাশ্ৰম ধৰ্ম্য আচৰণৰ পৰা প্ৰাচীন আৰ্য্য সমাজৰ কি ভাল হৈছিল, আৰু দ্বিতীয় যদি এই বৰ্ণাশ্ৰমৰ প্ৰথা ইমানেই সমাজৰ উপযোগী আছিল, তেনেহলে আৰ্য্য-সমাজৰ বা হিন্দু-সমাজ আজি ইমান অন্ধমুগ্ত হ'ল কিয়? ভাষণ—৪

চাৰি পুৰুষাৰ্থৰ কথা নকওঁ । জীৱনৰ উদ্দেশ্য লৈ এই চাৰিপুৰুষাৰ্থৰ বাহিৰেও আন আন কথা কব পাৰি ; অথবা সকলো কথাকে এই চাৰিবৰ্গৰ ভিতৰত পেলাব পাৰি । বৰ্ণাশ্ৰম ধৰ্ম্মৰ দোষ গুণ উভয়ে আছে । আদিতে যে এই ধৰ্ম্মই প্ৰতিজন মানুহৰ জীৱন সুনিয়মিত কৰি দি জীৱনত সুশীলতা আৰু সমাজত সুশৃংখলতা বক্ষা কৰিছিল ইয়াক সহজতে বুজা যায় । ছলি এটা জন্মিলেই কেতিয়া কি কৰিব লাগিব, কোন সময়ত পঢ়িব, কোন বয়সত পঢ়া শেষ কৰিব লাগিব, কেতিয়া বিয়া কৰাব, গাৰ্হস্থ্য জীৱন অতিবাহিত কৰি কেতিয়া বানপ্ৰস্থ অৱলম্বন কৰিব ইত্যাদি কথাত কাৰো একো ভাবিবলগীয়া নাছিল । “পঞ্চাশোধে বনং ব্ৰজেৎ” । আজিকালিৰ পঞ্চন লোৱাৰ নিচিনা । তাৰ পাছত সন্ন্যাস । সকলো কাৰ্য্য পৰিত্যাগ কৰি ঈশ্বৰ চিন্তা ।

সেইদৰে বৰ্ণধৰ্ম্মতো শিক্ষা সাং কৰি কি কৰিব লাগিব বুলি কাৰো বিমোহত পৰাৰ আৱশ্যক নাছিল । সকলোৰে কাৰণে বৰ্ণ বা ব্যৱসায় নিকৰ্পিত আছে । নিজৰ নিজৰ ব্যৱসায় লৈ থাকিলেই জীৱন যাত্ৰাৰ কাৰণে ভাবিবলগীয়া একো নাছিল । অৱশ্যে নানান কাৰণত পৰবৰ্তী সময়ত এই ব্যৱস্থা ভাল ভাৱত চলিব নোৱাৰা হ’ল ; বিশেষকৈ বৰ্ণ যেতিয়া জাতি হ’ল আৰু ব্যৱসায় হিচাবত বৰ্ণ নহৈ জন্মৰ দ্বাৰা জাতি নিৰ্ণীত হবলৈ ধৰিলে । তেতিয়া বিশিষ্ট

বুদ্ধিমত্তা লোকৰ পক্ষে “বৰ্ণ” নিজৰ বৃত্তিৰ সহায়ক নহই, উন্নতিৰ বাধক হ’ল। কিন্তু যি সময়ত আৰু যেতিয়ালৈকে আৰ্য্য ধৰ্ম্ম বিহোঁতাসকলৰ উদ্দেশ্যলৈ মন ৰাখি এই ব্যৱস্থা বিলাক চলি আছিল, তেতিয়ালৈ এই ব্যৱস্থা-বিলাক সমগ্ৰ সমাজৰ কাৰণে বিশেষ উপকাৰী আৰু উপযোগী আছিল।

সকলো ব্যৱস্থাকে বলবৎ ৰাখিবৰ কাৰণে ৰাজশক্তিৰ আৱশ্যক। ৰাজশক্তিৰ বক্ষণ ব্যতিৰেকে কোনো ব্যৱস্থা বহুদিনলৈ থাকিব নোৱাৰে। ক্ৰমে ক্ৰমে ভাৰতভূমিত ৰাজশক্তি এনে লোকৰ হাতলৈ গ’ল যি সকলে পূৰ্বৰ বিধানত শ্রদ্ধা পোষণ কৰিবলৈ এৰিলে। ক্ৰমে ক্ৰমে আগৰ আচাৰ বিলাক নামত পালন কৰা হ’ল। তাৰ অৰ্থ নুবুজা হ’ল, প্ৰকৃত নিয়ম বোৰ শিথিল হৈ আছিল। উদাহৰণ স্বৰূপে ইয়াত উল্লেখ কৰিব পাৰি যে উপনয়ন বা ব্ৰাহ্মণৰ দ্বিজাতিৰ প্ৰধান অনুষ্ঠানটো আজি কালি মাত্ৰ লৌকিকতাত পৰিবৰ্ত্তন হৈছে। ঐতিহাসিক কাৰণতো আৰু আচৰণৰ শিথিলতাতো ৰাজশক্তিও আনৰ হাতত গ’ল। জাতিৰ তথা সমাজ ব্যৱস্থাৰ অধঃপতন ঘটিল।

আমাৰ সমাজত যিবিলাক দুখৰ উদ্ভৱ হৈছে তাৰ মূল কাৰণ দুটা বুলিব পাৰি—(১) কৰ্মহীন জীৱন আৰু (২) অৰ্থৰ বৈষম্য। আমাৰ মাজত এনে এক শ্ৰেণীৰ মানুহৰ উদ্ভৱ হৈছে যিবিলাকৰ নিৰ্দিষ্ট কাম নাই। তেওঁলোকে

কোনো প্রকাৰে খাই বৈ থাকে ; কোনো এটা উদ্দেশ্যলৈ কোনো কামকে কৰিব নোৱাৰে বা কৰিবৰ দিহা নাপায় । তেওঁলোকৰ পৰা সমাজত অশান্তিৰ সৃষ্টি হয় । দ্বিতীয় কথাটো এই যে কোনো মানুহ বৰ ধনী বা সম্পত্তিশালী আৰু কোনো কোনোৱে দিন-বাতি খাটিও পেটৰ ভাতকে মুকলি কৰিব নোৱাৰে । এই দুয়োটা সমস্যাৰে আৰ্য্য ধৰ্মৰ বৰ্ণাশ্রম ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা সমাধান কৰা হৈছিল ।

কিন্তু সম্পূৰ্ণৰূপে আজি কালি বৰ্ণাশ্রম ধৰ্ম পুনৰ স্থাপন কৰিবলৈ গলে আমি এই কাৰ্য্যত কৃতকাৰ্য্য হব নোৱাৰিম । আজি কালিৰ সমাজৰ অৱস্থা আৰু এই পৰিবৰ্ত্তনৰ পাছত মানুহৰ ভাৱধাৰাই কি ৰূপ গ্ৰহণ কৰিব—এইবিলাক ভালদৰে ভাবিচিন্তি চাইহে আমাৰ কণ্ঠব্য নিৰ্ধাৰণ কৰিব লাগিব ।

আজিকালি স্থাপিত হোৱা অকুষ্ঠান বিলাকে কৰিব লগীয়া কথা অনেক আছে আৰু বহুত কাম ইতিমধ্যে আবশ্য কৰি দিছেও । মই ইয়াত মাত্ৰ সামান্তভাৱে কেইটিমান বিষয়হে আলোচনা কৰিব খুজিছোঁ ।

বিভাৰ প্ৰতি আমাৰ দেশত বৰ আগ্ৰহ আছিল ; আৰু বিভাৰ পৰাই ধৰ্মাৰ্থ এই তিনি পুৰুষাৰ্থ সিদ্ধ হৈছিল ।

“বিভা দদাতি বিনয়ং বিনয়াদ য়াতি পাত্ৰভ্যাম ।

পাত্ৰভ্যাদ্ ধনমাদ্যোতি ধনাদ্ধৰ্মঃ ততঃ সুখম ॥”

বিভাই—“শ্ৰিয়ঃ প্ৰভুগুণে বিপদং কণচ্চি যশাংসি সূতে
মলিনং প্ৰমাণি” ।

সংস্কার শৌচেন নবং পুণীতে শুদ্ধাহি ভূমিঃ ঝিল কল্মষেমঃ”—

আক মাতেব বন্ধতি পিতেব ভিতে নিযুক্তে

কাস্তেব চাপি বময়তাপমীয় খেদম্ ।

লক্ষ্মীং ভনোতি বিভনোতি চদিস্কু

কীর্তিং কিং কিং ন সাধয়তি কল্পলভেব বিজ্ঞা ।

বিজ্ঞাবিহীন পশু । কিন্তু—

বশ্য নাস্তি বিবেকন্ত কেবলং যো বাহুশ্রুতঃ ।

ন স জ্ঞানান্তি শাস্ত্রার্থাম্ দৰ্শী পাকব সানিব ॥

সেই দেখি শাস্ত্র পড়িও মানুষ মূৰ্খ হৈ থাকিব পাৰে । যি

শাস্ত্রৰ উপদেশ কামত খটাই, যি ক্রিয়াবান সেয়েহে পুৰুষ ।

পঠক: পাঠকশৈব যে চাস্ত্রে শাস্ত্র পাঠকা: ।

সৰ্বে ব্যসনিনো জ্ঞেয়া য: ক্রিয়াবান্ স পণ্ডিত: ॥

—মহাত্মাবত তৃতীয়

সেইদেখি চৰিত্র কৰ্তব্য নিষ্ঠা গুণত আমাৰ শাস্ত্রই বিশেষ

মন দিছিল—

“সাবিত্রীমাত্ৰ সাৰোহপি ববং বিপ্রঃ সুখং ত্ৰিভু: ॥

নায়জিতজিবেদোহপি সৰ্বানী সৰ্ববিক্ৰয়ী ?

— মহাত্মাবত

আৰ্য্যধৰ্মৰ আৰু এটা বিশেষ মতৰ অলপ কথা কবলগীয়া

আছে—

“জায়মানো বৈ ব্রাহ্মণং ত্ৰিভিঃ ঋণৈ জায়তে ।

যজ্ঞেন দেবেভ্যো ব্রহ্মচৰ্য্যেন ঋষিভ্যো গ্ৰজয়া পিতৃভ্য: ॥

এই তিনিঋণৰ অৰ্থ হল যে যজ্ঞৰ দ্বাৰা অৰ্থাৎ পূৰ্বা-
পৰ আচৰিত আচাৰ সমূহ পালনৰ দ্বাৰা দেৱ ঋণ শোধ
কৰিব লাগে। তাৰ পৰা মানুহৰ আচাৰ ব্যৱহাৰ অভ্যাস,
স্বভাৱ-চৰিত্ৰ নিকপিত হয়। ব্ৰহ্মচৰ্যাৰ দ্বাৰা অৰ্থাৎ ঋষি
মুনি সকলে যি বিলাক তত্ত্ব কথা লিপিবদ্ধ কৰি থৈ গৈছে
তাক পঢ়ি শুনি তাৰ কথা ভালদৰে জানিব লাগে।
জানিলে ঋষি-ঋণ শোধ হয়। অৰ্থাৎ পূৰ্ব পুৰুষৰ লগত
আমাৰ কৃষ্টিগত সম্পৰ্ক স্থায়ী হয়। অতীত পাহৰিলে
ভবিষ্যতে নাথাকে আৰু সন্তান উৎপাদন কৰি পিতৃঋণ শোধ
কৰিব লাগে বা বংশ ৰক্ষা কৰি সমাজক স্থায়ী কৰিব লাগে।

এতেকে আৰ্য্য ধৰ্ম্ম সংৰক্ষণ অৰ্থত সমাজক সুদৃঢ়
ভেটিত স্থাপন কৰি যাতে সমাজৰ প্ৰতিজন লোকেই শান্তি
পায়, সুখত থাকে, অভাৱত নপৰে, আৰু যাতে সমাজত
বিশৃংখলা নঘটে, বিপ্লৱ নহয়, অশুয়া ঘেৰ আদি নাথাকে—
এই বিলাক উদ্দেশ্য সিদ্ধিৰ কাৰণে প্ৰাচীন ঋষি-মুনি
সকলে ত্ৰিবিধ চতুৰাঙ্গায় আৰু ত্ৰিবিধ ঋণৰ শিক্ষা আমাক
দি গৈছে। দেশ কাল পত্ৰ চাই আমি আমাৰ জীৱনত
আৰু আমাৰ সময়ত খটাবৰ কাৰণে চেষ্টাৱান হব লাগে।

“ওঁ সৰ্বস্বত্বতু ছৰ্গাণি, সৰ্ব্বোভদ্ৰাণি পশ্যতু,

সৰ্বঃ সদ্বুদ্ধি মাশ্ৰোতু, সৰ্বঃ সৰ্বত্ৰ নন্দতু”।

“কামৰূপ-আৰ্য্য-ধৰ্ম্ম-ৰক্ষণী সভা”ত দিয়া সভাপতিৰ অভিভাষণ

বিহু-উৎসৱ

(১)

“বিষুব”ৰ পৰা বিহু হোৱা আদি কথা বহুদিনৰ পৰা ভালেমান লেখকে লেখিলে । সকলোৱে মুখে মুখে কোৱা-কুৱিও কৰে । আৰু বিহুৰ উৎসৱৰ বিশেষ বিৱৰণ আৰু অসমীয়াৰ বিহুৰ বৈশিষ্ট্য, তাৰ উপযোগীতা—ইত্যাদি বিষয়ক কথাও সকলোৱে জানে । এতেকে বিহুৰ বিষয় নতুন কিবা কথা লেখা অলপ ।

“বিহু” বসন্তোৎসৱৰ এটা প্ৰকাৰ ভেদ । বিশেষ কৰি বহাগৰ বিহুত এই কথা খাটে । বসন্তোৎসৱ পৃথিৱীৰ সকলো দেশতে আগৰ দিনত হৈছিল ; আৰু এতিয়াও এটা নে এটা প্ৰকাৰে হয় । ইউৰোপৰ—বিশেষ কৰি স্কান্দিনেভিয়া দেশ সমূহৰ মে-পোল নাচ (May Pole Dance) এই জাতীয় উৎসৱ । ভাৰতৰ সকলো ঠাইত, দক্ষিণ ভাৰততো এনে উৎসৱ হয় । তথা-কথিত অসভ্য জাতিবোৰৰ মাজতো এনে উৎসৱৰ আভাস পোৱা যায় । মুঠতে কৃষি প্ৰধান সভ্যতাৰ যুগত সকলো দেশত খেতি উঠাত পিঠা খোৱা এটা উৎসৱ হোৱা দেখা যায় । আমাৰ বিহু উৎসৱ আৰম্ভ হয়—মাঘৰ দোমাহীৰ লগত । ইয়াক বঙালীয়ে পৌষ পাৰ্বন বোলে । ইংৰাজী ভাষাত বোলে Harvest Home অৰ্থাৎ খেতি উঠাৰ উৎসৱ । এই উৎসৱৰ প্ৰধান উপদান নানান

প্ৰকাৰ পিঠা, সন্দেশ আদি ভাজিপুৰি খোৱা । তাৰ লগত মেজি বা পুঁজি পোৰা, ইংৰাজীত Bon fire কৰা, ইও এই উৎসৱৰ অঙ্গ । খৃষ্টান পঞ্জিকাৰ বৰ দিন বা christmas উৎসৱ প্ৰকৃততে আদি যুগৰ Harvest Home ৰ ৰূপান্তৰ মাত্ৰ । খৃষ্টান পুৰোহিতসকলে খৃষ্টৰ জন্মৰ লগত তাৰ সম্বন্ধ ঘটাই দিলে । মোৰ বোধেৰে বৰ দিনৰ সময়ত দুই চাৰি টকা খৰছ কৰি অধিক লোকেই দুই এডোখৰ কেক খাই লয় । ইও আমাৰ তিল-পিঠা, ক্ষীৰ পিঠা আদিৰ ৰূপান্তৰ ।

মেজি-পোৰাও বসন্তোৎসৱৰ এটা অঙ্গ । পৌৰাণিক ভাৰতত ফল্গুৎসৱৰ সময়তে বসন্তোৎসৱৰ পূৰ্ণ পৰিণতি হৈছিল, এই উৎসৱ আৰম্ভ হৈছিল বাসন্তী পঞ্চমী বা ত্ৰীতীয়াৰ সন্মতী পূজাৰ দিনা । ফল্গুৎসৱ বা ফাল্গুৱা দৌল-পূৰ্ণিমাৰ ফাল্গুখেল নাচ, গান, আৰু অল্লীলতাৰ ফালে ভাজ লোৱা আমোদ প্ৰমোদ—বসন্তোৎসৱৰ এটা প্ৰধান অঙ্গ । কেবাখনো সংস্কৃত নাটক আৰু কাৰ্য্যত এই উৎসৱৰ বৰ্ণনা আছে । ইয়াত বজ্জা বাগীৰ পৰা আৰম্ভ কৰি সকলো লোকে যোগ দি আনন্দ উপভোগ কৰিছিল । দৌল পূৰ্ণিমাৰ আগদিনা মেঘদাহ বা ভৈৰাঘৰ পোৰা এটা শাস্ত্ৰীয় অনুষ্ঠান । পুঁজি পোৰা কথাটো ইয়াৰ লগত মিলে । অনেক ঠাইত পুঁজি বা মেজি ছুবুলি ভৈৰাঘৰ বা ভেলাঘৰ পোৰাও বোলে । পশ্চিম ভাৰতত ইয়াকে হোলিকা পোৰা বোলে । হোলিকা বোলে বাদৰণৰ ভনীয়েক আছিল ।

এই পোবা বাই উদ্দেশ্য পৃথিবীর সার বৃদ্ধি কৰা ।
আজিও মেজ্জিব আধাপোবা বাই আনি আমি কলৰ গছত
আক খেতিৰ পথাৰত লগাই থও ।

ইফালে মাল-যুজ; কণী যুজোঁৱা, মহযুজ আদি উৎসবো
এনে অনুষ্ঠানৰ লগত সকলো দেশতে আদিম সময়ৰ পৰা
সংশ্লিষ্ট হৈ আহিছে ।

(২)

বহাগৰ বিহুও এনে উৎসৱৰ ভিতৰতে । এই বিহুত
খোৱা বোৱাৰ উপৰি গক ধুওৱা এটা অনুষ্ঠান । এই বিহুক
গকৰ বিহু বোলা অস্থায় হোৱা নাই । প্রকৃততে এইদিনা
বহেৰেকৰ ভিতৰত গকক বিশেষ আপডাল কৰা হয় । গক
পূজা কৰা হয়, বুলিয়েই কব পাৰি ।

অইন এটা উৎসৱ বিহুৰ সময়তে হয় । তাৰ নাম হৈছে
ভঠেলি । কামৰূপৰ সকলো ঠাইতে আৰু মজলদৈ মহকুমাত এই
উৎসৱ চলি আহিছে । কামৰূপৰ উত্তৰ পাৰে ইয়াক “ভঠেলি”
বোলে । দক্ষিণ পাৰে বোলে “সোৰি” আৰু মজলদৈত কয়—
“দেউল” । “সৰি” আৰু “দেউল” আচলতে দৌলৎসৱ বা ফাকুৱাৰ
নামান্তৰ মাত্ৰ । ইয়াৰ পৰা সহজতে অনুমান কৰিব পাৰি যে
বসন্ত কালৰ ফল্গুৎসৱ বহাগৰ বিহুৰ ভঠেলিৰ লগত সান মিহলি
হৈছে । উপৰ অসমৰ বিহুগীত, বিহুনাচ’ আহি ফাকুৱা উৎসৱৰ
পশ্চিম ভাৰতৰ তেনে নাচ-গান আদিৰ লগত মিলে । খুঁটান
পঞ্জিকা মতে এই সময়তে ঈষ্টাৰ পৰা ।

ইও আচলতে প্রকৃতিৰ নতুন জীৱন দেখা দিয়াৰ
কপক । ঈষ্টাৰৰ সময়তে খৃষ্টৰ পূৰ্ণ দৰ্শন (Resurrection)
হৈছিল । ঈষ্টাৰৰ দিনা সুপ্ত জীৱনৰ পুনৰাবিৰ্ভাবৰ এটা
দোতক । এই দৰে দেখা যায় যে বিহু উৎসৱ প্ৰকৃততে
গোটেই মানৱ জাতিৰ কৃষি সভ্যতাৰ এটা উৎসৱৰ প্ৰতীক ।
নানান দেশত আৰু বহুযুগত এই উৎসৱেই ভিন ভিন
আকাৰ ধাৰণ কৰিছে ।

(৩)

ইয়াত ভাৰ্ঠেলিৰ বিষয়ে এক আখাৰ কথা কওঁ ।
কালিকা পুৰাণ, দেৱী পুৰাণ, মহাভাৰত আদিত শত্ৰুধ্বজ
বা ইন্দ্ৰধ্বজ উত্থান নামেৰে এটা অনুষ্ঠানৰ উল্লেখ দেখা
যায় । ইয়াৰ উদ্দেশ্য, ৰাজ্যৰ ৰাজ্য বিজয় আৰু পৃথিৱীৰ
শস্য বৃদ্ধি আৰু সমৃদ্ধি হ'ব লাগে । আৰু ইয়াৰ প্ৰধান অঙ্গ
বাহ বা কাঠৰ এটা ধ্বজ উত্তোলন । এই ধ্বজৰ লগতে
কন্যাকা আৰু মাতৃকা নামেৰে সৰু সৰু আৰু কেইটিমান
ধ্বজ থাকে । এই ধ্বজ বিলাকক নানা প্ৰকাৰ ৰং বিৰঙৰ
কাপোৰ পতাকা আদিৰ দ্বাৰা কাঢ়িব লাগে । ভাৰ্ঠেলিত
যি 'পাৰ' তোলা হয় সি সকলো প্ৰকাৰে এই ধ্বজৰ
অনুৰূপ । কি কাঠৰ ধ্বজ তুলিব লাগে আৰু সি কিমান ওখ
হ'ব লাগে—ইত্যাদি কথা পুৰাণত বিশেষ কৰি উল্লেখ আছে ।

এটা কথাত মূৰ্ত্ততে গৰমিল দেখা যায় যে শত্ৰুধ্বজ উত্থান
উৎসৱ ভাদ্ৰ মাহত হৈছিল । ভাৰ্ঠেলি হয় বহাগ মাহত ।

অনুমান কৰা যায় যে নানা বিধ বসন্তোৎসৱ, গো-
পূজা শত্ৰুধ্বজ উত্থান আদি পৌৰাণিক ক্ৰিয়া এই সকলো
বিলাক মিলি মাঘ মাহৰ পৰা আৰম্ভ কৰি বহাগ মাহলৈকে
হোৱা উৎসৱ বোৰেই হিছ। এইবোৰৰ আতিষ্ঠিৰি বিচাৰিলে
মানৱ সভ্যতাৰ এক আদ যুগৰ কৃষ্টিত উপস্থিত হোৱা যায়।

(৪)

অসমৰ প্ৰগতীবাদী সাহিত্যিক সকলে এই প্ৰকাৰ আমাৰ
দেশৰ নানান পূজা, ব্ৰত, আচাৰ, অনুষ্ঠানৰ মূল বিচাৰি এই
বিলাক ভালদৰে বুজাত আমাক সহায় কৰিব পাৰে।

(“জয়ন্তী” ৬ষ্ঠ বছৰ ৫ম সংখ্যা।)

— X —

শিখ ধৰ্ম আৰু গুৰু গোবিন্দ সিংহ

১। জন্ম সপ্তমী

ইংৰাজী ১৬৬০ খৃষ্টাব্দৰ অৰ্থাৎ ২৮১ বছৰ আগেয়ে, আজিৰ
তিথিত পুণাল্লোক গুৰু গোবিন্দ সিংহৰ আবিৰ্ভাৱ হয়। তেতিয়া
তেওঁৰ পিতৃ গুৰু তেগ বাহাদুৰ পাটনাত—প্ৰায় পলৰীয়া অৱস্থাত।
পাটনা নগৰতে পুহ মাহৰ শুক্লা সপ্তমী তিথিৰ শেষ নিশাত
ধনিষ্ঠা নক্ষত্ৰত গুৰুদেৱৰ জন্ম লাভ হয়। শিখসকলে এই তিথি
শ্ৰীকৃষ্ণৰ জন্মাষ্টমী তিথিৰ নিচিনা পালন কৰে। কিয় কৰে তাক
বুজিবলৈ হলে শিখ সম্প্ৰদায় সংগঠনত গুৰু গোবিন্দ সিংহৰ যি
অমূল্যদান তাক বিচাৰ কৰি চান লাগে। এই কথা পাছত
বহলাই আলোচনা কৰা হ'ব।

২। নগাৱাঁৰ শিখ

আমাৰ দেশত শিখ সম্প্ৰদায়ৰ কিছু লোক আছে। তেওঁ-
লোকৰ অনেকে বেলেগ বেলেগ ঠাইত থাকি পুত কৰ্ম কৰি
জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰে। কিন্তু অনেকে পুৰুষানুগ্ৰন্থে আমাৰ দেশতে
বস বাস কৰি সম্পূৰ্ণৰূপে অসমীয়া জাতিৰ অঙ্গ আৰু শক্তি বৃদ্ধি
কৰিছে। ১৯৪১ চনৰ চেকাচ অনুসৰি আমাৰ দেশত শিখ মানুহৰ
সংখ্যা চাৰিহাজাৰ। ১৯৩১ চনৰ চেকাচ অনুসৰি নগাওঁ জিলাত
৬৩২ জন শিখৰ সংখ্যা দিয়া আছে। তাৰে ৩৩৯ জন মতা
আৰু ২৯৩ জনী মাইকী। আন আন জিলাত পুৰুষৰ অনু-

পাতত ভিবোতাৰ সংখ্যা তাকৰ । তাৰে পৰা অনুমান কৰিব পাৰি যে নগাৱঁত যেনেকৈ ঘৰ-বাৰী কৰি শিখসকলে অসমীয়া গাওঁ পাতি বাস কৰিছে, আন জিলাত তিমান দৰে থাকিবলৈ লোৱা নাই । *সেইদেখি নগাৱঁৰ এই গাৱঁতে এই উৎসৱ বিশেষ প্ৰকাৰে পাতা হয় ।

১৯৩১ চনৰ চেকাচ

	Persons	Males	Females
Assam.....	2,729	1,918	811
British Territory...	2,497	1,740	757
Assam Valley } Division	2,241	1,563	678
Goalpara.....	36	24	12
Kamrup.....	89	66	23
Darrang.....	147	97	50
Nowgong.....	632	389	298
Sibsagar.....	304	221	83
* Lakhimpur.....	1,025	810	215
Garó Hills.....	8	6	2
Nadiya Frontier } Tract	34	15	19
Assam States.....	232	178	54

৩। শিখ ধৰ্ম্মৰ মূল শিক্ষা।

শিখ ধৰ্ম্মৰ মূল কথা বুজিবলৈ অসমীয়া মানুহে বেচি প্ৰয়াস কৰিব নালাগে। কাৰণ মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ প্ৰচাৰিত

বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ লগত শিখ ধৰ্মৰ মূল তথ্য বিলাকৰ মিল দেখা যাব। গুৰু নানকৰ আবিৰ্ভাৱৰ কাল ১৪৬৯ খৃঃ আৰু তিব্বোভাৱৰ কাল ১৫৩৯ খৃঃ—জীৱন কাল ৭০ বছৰ। গুৰু শঙ্কৰৰ আবিৰ্ভাৱ আৰু তিব্বোভাৱ এই সময়ৰে আগ পিছা। শঙ্কৰদেৱ গুৰু নানকতকৈ কিছু ডাঙৰ; কিন্তু তেৰাৰ পৰলোক হয় প্ৰায় ৩০ বছৰ পাছত। এই সময়ত গোটাই ভাৰত তথা—পৃথিবীজুৰি—ধৰ্ম বিষয়ক সংস্কাৰ যি এটা চৌ উঠে, গুৰু নানকে পশ্চিম ভাৰতত আৰু শঙ্কৰে পূব ভাৰতত সেই ধৰ্ম ভাবৰ আলম লৈ সেই সেই ঠাইৰ জাতীয় আৰু সামাজিক জীৱনত একোটা নতুন প্ৰেৰণা দিয়ে।

শিখ শব্দৰ মূল অৰ্থ শিষ্য। শিখ ধৰ্মৰ কেইবাটাও বিশেষত্ব আছে। তাৰ ভিতৰত এই কেইটা প্ৰধান। ১। জাতিভেদ নামানে। হিন্দু মুচলমানৰো ভেদ নাই। ২। তেওঁলোক সম্পূৰ্ণ একেশ্বৰ বাদী। সকলে ধৰ্মৰে মূলতঃ মিল গুৰুৰ এই শিক্ষা আছিল। মুছলমান সম্প্ৰদায়ৰ লোক কিছুমানক উপদেশ দিওঁতে গুৰু নানকে কৈছিল—

“প্ৰেমৰ মচজিদত বিশ্বাসৰ দলিচা পাৰি প্ৰাৰ্থনা
কৰিবা। প্ৰথমে সত্যক আশ্ৰয় কৰিবা,
দ্বিতীয়তে সত্ৰপায়েৰে জীৱিকা অৰ্জন কৰিবা;
তৃতীয়তে ঈশ্বৰৰ নামত ফল দিবা; চতুৰ্থতে
সত্ৰদেৱত স্থিৰ থাকিবা আৰু পঞ্চমত
ঈশ্বৰৰ নাম কীৰ্ত্তন কৰিবা। তুমি যদি
মুছলমান হোৱা কলমা অনুসৰি চলিবা”।

৩। শিখ ধর্মৰ মতে জীৱাত্মা আৰু পৰমাত্মা একে বস্তু।
পৰমাত্মাৰ সন্ধান পালে জীৱ মুক্ত হয়। কিন্তু যেতিয়ালৈ জীবা-
ত্মাই নিজক কৰ্মৰ কৰ্ত্তা বুলি জ্ঞান কৰি থাকে তেতিয়ালৈ জীৱা-
ত্মাৰ পুনৰ্জন্ম হয়। মহাপ্ৰকৃষ মাধবদেৱৰ নাম ঘোষাৰ শিক্ষাও
এনে।

“তিনি গুণময় যত জ্ঞান কৰ্ম
কেৱল বন্ধকাৰণ
জ্ঞানি তাক ত্যজি একান্ত ভকতি
ভজিয়ো কৃষ্ণ চৰণ। ২১২

কৰ্ম্মত বিস্থান যাব
হিয়াত থাকন্তে হবি
অতিশয় দূৰহোন্ত তাৰ।
অচঞ্চল থাকন্তেও
সাক্ষাতে কৃষ্ণক পাব
অৱগ কীৰ্ত্তন ধৰ্ম যাব।”

৪। শিখ ধৰ্মও মায়াবাদী। সৃষ্টি ঈশ্বৰৰ লীলা, এটা
ছায়া মাত্ৰ, অস্থায়ী। ই মায়াৰ পৰা জন্মে। সৰ্ব, বস্তু
আৰু তমঃ এই ত্ৰিগুণেৰে সৃষ্টি প্ৰকাশ পায়। কৰু নানকে
কৈছে—

“বিশ্ব ব্ৰহ্মাণ্ড ঈশ্বৰৰ ছায়া মাত্ৰ ; ত্ৰিগুণাধিত মায়াৰ
মাজত সৃষ্টিৰ প্ৰকাশ পাইছে। এই সৃষ্টি জন্ম-মৃত্যুৰ
অধীন।”

আমাৰ শাস্ত্ৰতো আছে—

“মায়া আদি কৰি

সমস্ত অসত্য

জানিবা জড় নিশ্চয়

হৰিমাত্ৰ সত্য চৈতন্য ঈশ্বৰ

পৰম তত্ত্ব নিৰ্ণয় । ২০৫

এনে বিলাক শিক্ষা শিখ ধৰ্ম্মৰ মূল ভেটি । ইয়াত
আচাৰ বিচাৰৰ কটকটীয়া নিয়ম নাই । এনেকি সামাজিক
অনুষ্ঠান বিলাকতো শিখ গুৰুসকলৰ আস্থা নাছিল । সামা-
জিক আচাৰ ৰীতি অনুসৰি বহুতো বস্তু অপৱিত্ৰ বুলি
কোৱা হয় । গুৰু নানকে অপৱিত্ৰ বস্তুৰ বাখ্যা কৰিছে—

“মনৰ মলি লোভ ; জিভাৰ মলি অসত্য ;

চকুৰ মলি পৰস্ৰীৰ আৰু পৰ ধনৰ প্ৰতি

আকাংক্ষা ; কানৰ মলি পৰনিন্দা শ্ৰৱণ ।

গুৰু নানকে কয়, যি হিংসা ভাৱ

পোষণ কৰে, সি মৃত্যু লোকলৈ যায় ।

এনে বিলাক শিক্ষাৰ গুণত গুৰু নানকৰ মতত অনেক
লোক দীক্ষিত হল ।

৪। শিখ ধৰ্ম্মৰ ক্ৰম বিকাশ :—

খৃষ্টাব্দ ১৫৮১ শকত অৰ্থাৎ গুৰু নানকৰ তিৰোভাৱৰ
৪২ বছৰ পাছত পঞ্চম গুৰু অৰ্জুনদাস শিখ গুৰু হয় ।
এওঁ পূৰ্ব্ব পূৰ্ব্ব গুৰু সকলৰ বাণী বিলাক মনিবদ্ধ কৰি

আক নিজবো শিক্ষা লিপিবদ্ধ কবি আদি গ্রন্থ চাহেব
 গুণক গ্রন্থ চাহেব সংগ্রহ কবে । এওঁৰ দিনত লিখ সম্প্র-
 দায়ক কিছু পৰিমাণে সংঘ বদ্ধ কৰা হয় : আক বাডে
 সকলো শিষ্যই গুণক কৰ কাটাল দি সম্প্রদায় বল বৃদ্ধি
 কৰিবৰ উপায় কৰে তাৰ অৰ্থে এওঁ কিছুমান লোকক
 মচন্দ বিষয় দিয়ে । এওঁলোকৰ বাব আছিল আমাৰ-
 দেশৰ সত্ৰবিলাকৰ মেধিৰ দৰে । এওঁলোকে শিষ্যৰ ঘৰে
 ঘৰে গৈ গুণক কৰ গোটাইছিল । কালক্ৰমত এওঁবিলাকৰ এই
 বিষয়ত বহুতো ত্ৰুটি-বিচ্যুতি ঘটিল । এই কাৰণে গুণক

গোবিন্দ সিংহৰ দিনত এওঁলোকৰ বিষয় উঠাই দিয়া
 হ'ল । অৰ্জুন দাসৰ পুত্ৰ হৰগোবিন্দজী । এওঁ লৰা
 কালতে গুণক পদ লাভ কৰে । এওঁৰ দিনত দেখা গল
 যে কেবল সাধিক ভাৱক আশ্ৰয় কৰি ঈশ্বৰ আৰাধনা
 কৰি থাকিলেই এটা সম্প্রদায়ৰ বন্ধা নহয় । গতিকে
 পোনতে এওঁৰ দিনতেই লিখ বিলাকক বুদ্ধবিদ্যা শিকো-
 ন্নাৰ দিহা কৰা হয় । এওঁ ধৰ্মগুণক আক বাই নায়ক
 হুয়ো বকমে থাকি লিখ সম্প্রদায়ক শাস্তিমালা কবি
 ভোলে । স্বভাৱতেই তেতিয়াৰ সাৰ্বভৌম

লগজ লিখ শক্তিৰ সৰ্ব্ব্ব হয় । নবম গুণক ভোগ বাহা-
 দুৰ । তেওঁ বাজবোৰত প্রাণ ত্যাগ কৰিবলগীয়া হয় ।
 তেওঁ কিছুকাল পূব দেশত আছিল । ধুবুৰীত এটা লিখৰ
 মন্দিৰ আছে । সেই মন্দিৰ ভোগ বাহাদুৰৰ দিনত স্থাপিত

হোৱা বুলি প্ৰসিদ্ধ আছে ! এই ফালে থাকোতেই পাটনা নগৰত গুৰু গোবিন্দ সিংহৰ জন্ম হয় । পূৰ্বে কোৱা হৈছে ।

৫। গুৰু গোবিন্দ সিংহ ।

১৬৭৫ খৃষ্টাব্দত তেগ বাহাদুৰ গুৰুজীৰ পৰলোক হয় । গুৰু গোবিন্দ সিংহৰ তেতিয়া পোন্ধৰ বছৰ বয়স । এই বয়সতে তেওঁ গুৰু পদৰ অধিকাৰী হয় । গুৰু গোবিন্দ সিংহৰ জীৱন নান প্ৰকাৰ বিচিত্ৰ আৰু ৰোমাঞ্চকৰ ঘটনাৰে পৰিপূৰ্ণ । তেওঁ শিখ সম্প্ৰদায়ক সকলো প্ৰকাৰ ত্যাগ, দৃঢ়মনা, সাহী আৰু বীৰ জ্ঞাতি কৰি তুলিবলৈ সংকল্প কৰিছিল । আৰু সেই সাধনাত সিদ্ধি লাভ কৰিছিল । গুৰু গোবিন্দ সিংহৰ সংক্ষেপ জীৱনী এই—তেওঁৰ জন্ম হয় পাটনা নগৰত ১৬৬০ খৃঃত । ১৬৭৫ খৃঃত তেওঁ গুৰু পদ লাভ কৰে । তাৰ পাছত প্ৰায় কুৰি বছৰ কাল তেওঁ চাৰিওফালে শিখ-সংগঠনৰ নানা প্ৰকাৰ কাৰ্য্যত ব্যৰ্থ ফুৰে । গুৰুৱে একসময়ত শিষ্য সকলৰ এখন দেৱান (সমাজ) পাতি শিষ্যসকলক কলে যে শিখ সম্প্ৰদায়ক গঢ়ি তুলিবলৈ নব-বলিৰ প্ৰয়োজন । শিষ্যসকলক প্ৰস্তুত হবলৈ কৈ গুৰুৱে মন্দিৰৰ অভ্যন্তৰত প্ৰবেশ কৰিলে ! গুৰুৰ বাক্য শুনি তৎক্ষণাত্ এজন এজনকৈ পাঁচজন শিখ বলিৰ বাবে প্ৰস্তুত হৈ আছিল । এই উপায়েৰে গুৰুৱে শিষ্যসকলৰ সাহ, নিষ্ঠা আৰু দৃঢ় চিন্তাৰ পৰীক্ষা কৰিলে মাত্ৰ । তেওঁ এই পাঁচজনকে মূল কৰি লৈ শিখৰ মাজত খালচা সম্প্ৰদায়ৰ আৰম্ভ কৰিলে । খালচা অৰ্থ সত্য, প্ৰকৃত ।

সংগঠন কাৰ্য্যত বৃৰি ফুৰোতে গুৰুৱে অনেক যুদ্ধ বাগব
কৰিব লগীয়া হয়। যুদ্ধতে তেওঁৰ চাৰিজন পুত্ৰ মৰা পৰে।
শেষত মোগল সম্ৰাট বাহাদুৰ চাহব লগত মিত্ৰতা হয়। ১৭০৮
খৃষ্টাব্দত তেওঁৰ পালিত এজন পাঠান ভৃত্যই তেওঁক হত্যা কৰে।

৬। শিখ সম্প্ৰদায়।

আজি কালি শিখৰ ছটা সম্প্ৰদায় আছে—কেশধাৰী
আৰু সহজধাৰী। কেশধাৰী সকল খালচা; আৰু সহজ-
ধাৰী সকল সাধাৰণ গৃহস্থ। কেশধাৰীসকলে কেশ, কপান,
কচ্ছ (করছ) কাংখা আৰু কাৰা ককাবাদি এই পাঁচ-
বিধ বস্ত্ৰ ধাৰণ কৰিব লাগে। অৰ্থাৎ তেওঁলোকে চুলি
বাখিব লাগে, এখন লোৰ অস্ত্ৰ লগত বাখিব লাগে, সদায়
কন্নচ বা তলত সৰু পায়জামা পিন্ধিব লাগে, চুলিত এখন
ফলী বাখিব লাগে আৰু হাতত এপাত লোহাৰ বালা পিন্ধিব
লাগে। এয়ে খালচা বা যুঁজাৰু শিখৰ পোছাক। কোনো
এটা Uniform পিন্ধা অৰ্থাৎ একে প্ৰকাৰে সাজেৰে ভূষিত
হৈ থকাটো যেই সেই সম্ভৱ একতাৰ কাৰণে কিমান আৱশ্যক
তাক গুৰুৱে ভাল কৰি জানিছিল। এই বীৰ-বেশেৰে সাজি পাৰি
থকাত খালচা শিখ সকলৰ মনৰ গতি বীৰত্ব ভাৱেৰে কিমান
দূৰ অনুপ্ৰানিত হৈ থাকে তাক অলপ ভাবি চালেই বুজিব পাৰি।

৭। অমৃত-সংস্কাৰ।

এই বীৰত্বৰ আদৰ্শ যাতে ছলি অৱস্থাতে মটা-মাইকী
নিৰ্বিশেষে শিখৰ মনত ভালদৰে সোমাই তাৰো দিহা কৰা

হৈছিল। লিখ সকলৰ অমৃত সংস্কাৰ বুলি এটা অনুষ্ঠান আছে। লিখ ধৰ্মত এই অনুষ্ঠান 'উপনয়ন' আদি অনুষ্ঠানৰ ঠাই অধিকাৰ কৰিছে।

অমৃত প্ৰস্তুত কৰাৰ নিয়ম এনে। বিশ্বাসী, সভাবাদী আৰু আন সকলো প্ৰকাৰে উপযুক্ত পাঁচজন খালচা লিখ বাচি উলিয়া হয়। এওঁলোক অনুষ্ঠানৰ কৰ্তা। এটা লোহাৰ পাত্ৰত পানী থোৱা হয়। তাতে বাতচা কিছুমান দিব লাগে। এই পাঁচজনৰ প্ৰত্যেকে এজন এজন কৰি বাটিতো বাওঁহাতেৰে ধৰি থাকে, আৰু সোহাওঁত এখন চুইমুখীয়া কুপান লৈ তাৰে বাতচা খিনি লবাই দিয়ে। তেওঁলোকৰ ভিতৰত যিজনাক সকলোতকৈ ডাঙৰ তেওঁ এইদৰে পানী লবাই দিয়াৰ লগে লগে জপজী চাহেবৰ মন্ত্ৰ খিনি সম্পূৰ্ণ কৰি গায়। আন কেইজনে বীৰ-আঁসন কৰি বহি একান্ত ভাবে ধ্যান কৰি মন্ত্ৰ শুনি থাকে আৰু অমৃত প্ৰস্তুত কাৰ্য্যত সমস্ত মনোযোগ নিক্ষেপ কৰে। প্ৰথমজনৰ জপজী গোৱা হলে দ্বিতীয় জনে অনুৰূপে জাপ চাহেব গায়। দ্বিতীয় জনৰ পিচত তৃতীয় জনে দশম গুৰুৰ (গোবিন্দ সিংহৰ) ৰচিত দহোটা চেৱৱা বা শ্লোক গায়। চতুৰ্থ জনে চৌপই আৰু পঞ্চম জনে আনন্দ চাহেব গায়। চেৱৱা, চৌপই আৰু আনন্দ চাহেব গাওঁতেও প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় জনৰ অনুৰূপে গোৱাৰ লগে লগে পাত্ৰৰ পানী লবাই থাকে। * এইদৰে গোৱা শেষ হলে

* জপজী চাহেব, জাপ চাহেব, চেৱৱা, চৌপই, আনন্দ চাহেব আদি গ্ৰন্থ চাহেবৰ বেলেগ বেলেগ আখ্যায়ক দায়।

অমৃত প্রস্তুত শেষ হল।

লব-ছোৱালী উভয়কে দীক্ষা দিয়া হয়। শিখ-ধৰ্ম্মৰ সাধাৰণ কথা বুজিব পৰা হলে লব ছোৱালী বিলাকৰ দীক্ষাৰ কাৰণে উপস্থিত হয় আৰু দীক্ষা পাবলৈ প্রাৰ্থনা কৰে। যিজন শিখ আগেয়ে বচা পাঁচজন দীক্ষাদাতাৰ ভিতৰত প্ৰৱল তেওঁ দীক্ষা লব খোজাসকলক তুলত দিয়া উপদেশ দিয়ে।

(১) গুৰু গ্ৰন্থ চাহেবক গুৰু বুলি বিশ্বাস কৰিবা আৰু দিনে শিখৰ প্ৰনালী মতে জীৱৰ উপাসনা কৰিবা।

(২) শিখৰ পাঁচবিধ বস্তু লগত ৰাখিবা।

(৩) সকলো শিখকে ভ্ৰাতৃ জ্ঞান কৰিবা।

(৪) নিজৰ সমাজ আৰু দেশৰ প্ৰতি কৰ্ত্তব্য কৰিবা।

(৫) যি গুৰুৰ মতে নচলে তাৰ সংগ নলবা।

(৬) কোনো মানক দ্ৰব্য, ব্যৱহাৰ নকৰিবা আৰু ধপাৰ্ত্তো নাখাৰা।

(৭) জীলোকক সন্মান ৰাখিবা।

(৮) নিজ পৰিশ্ৰমেৰে জীৱিকা আৰ্জিবা।

(৯) “অকাল” অৰ্থাৎ অনন্ত এক জৈৱক হৈ পূজা কৰিবা।

(১০) গুণ-মন্ত্ৰত বিশ্বাস নকৰিবা। — অৰ্থাৎ কুসংস্কাৰৰ পৰা মুক্ত থাকিব।

(১১) জাঠা-বন্দী (শিখ-সংঘ)ৰ নিয়ম মানি চলিবা।

(১২) নিজ আৰু নিজৰ উন্নতি কৰিবলৈ যত্ন কৰিবা।

(১৩) গুৰু গোবিন্দ সিংহক পিতা আৰু মাতা চাহেব
কুৱাৰক মাতা বুলি জ্ঞান কৰিবা, আৰু অমৃত
সংস্কাৰ হোৱা লোকক নিজৰ ভ্ৰাতৃ বুলি ভাবিবা ।

(১৪) নিয়মৰ বাহিৰা কোনো কাম নকৰিবা ।

(১৫) যি টকা নিজে সঞ্চিত কৰিব পাৰা তাৰে দহ-
ভাগৰ এভাগ দান কৰিবা ।

(১৬) সদাই অস্ত্ৰ বিদ্যা চৰ্চা কৰিবা ; আৰু গুৰু মন্ত্ৰ
(অৰ্থাৎ শিখ সম্প্ৰদায়ৰ) হকে প্ৰাণকো বিসৰ্জন দিবলৈ
প্ৰস্তুত থাকিবা ।

এইবিলাক প্ৰতিজ্ঞাই বয়-স্কাউটৰ আৰু মধ্য যুগৰ
নাইট সকলৰ প্ৰতিজ্ঞা বিলাক মনত পেলাই দিয়ে ।
কোমল বয়সতে এনেবোৰ শিক্ষা মনৰ মাজত বন্ধমূল কৰি
দিলে যি জাতি গঠিত হ'ব পাৰে তাৰ নমুনা আজি আমি
শিখ বোদ্ধা, শিখ কৰ্মী, শিখ কৃষক এই সকলৰ মাজত
দেখিছো । চুলি-দাৰি-গোক-পাণ্ডৰীৰে সূশোভিত শিখ এজনক
দেখিলেও আমাৰ মনলৈ সাহ আহে । তাৰ মূলত গুৰু
গোবিন্দসিংহৰ এনে শিক্ষা ।

ওপৰৰ কথাবিলাক ভালদৰে বুজাই দিয়াৰ পাছত দীক্ষা
ল'ব অহা ল'ৰা ছোৱালী বিলাকে এই শিক্ষা বিলাক পালন
কৰিব বুলি প্ৰতিজ্ঞা কৰে । তেওঁলোকে বীৰ-আসন পাতি
বহে আৰু দীক্ষা দাতা পাঁচ জনৰ ভিতৰৰ প্ৰধানজনে
তেওঁলোকে হাতৰ তলত অলুপ অলুপ অমৃত ঢালি দিয়ে ; আৰু

তেওঁলোকে পৰম আস্থা কৰি পান কৰে। এনেকৈ অমৃত পান
বাৰ পান কৰোৱা হয়। পান কৰাৰ লগে লগে এইবচন
শাৰী গম্বয়, “ৱাহে গুৰুজীক! খালচা ত্ৰীৱাহে গুৰুজীক
ফতে।” তাৰ পাছত দীক্ষিত হোৱা সকলে প্ৰধান শিখজনৰ
চকুৰ ফালে স্থিৰ দৃষ্টিৰে চাব লাগে; তেতিয়া তেওঁ কিছু
অমৃত এওঁলোকৰ চকুলৈ ছটিয়াই দিয়ে। এই সময়ত চকু
মুদ খাব নালাগে বা নিমিষ কৰিব নালাগে। এতিয়াও
আগৰ বচন ফাকি গাব লাগে। তাৰ পাছত পাণ্ডবীৰ
অলপ সোলোকাই মূৰত অমৃত সিঞ্চন কৰা হয়। তেতিয়াও
বচন ফাকি গাব লাগে। এইদৰে এজন এজন কৰি দীক্ষা
দিয়া হলে, পাত্ৰটোত যি অলপ অমৃত থাকে তাক সকলোৱে
সেই একেটা পাত্ৰৰে পৰা খাব লাগে।

তাৰ পাছত সকলোৱে আনন্দ চাহেব কীৰ্ত্তন কৰে;
আৰু সমশেষত কাষা প্ৰসাদ * বিতৰণ হয়। আৰু সমাজৰ
লোক সকল ঘৰাঘৰি যায়।

অমৃত সংস্কাৰৰ কথা বহুলাই কোৱা হ'ল, শিখৰ শিক্ষা
আৰু আদৰ্শ কেনে তাক দেখুৱাবলৈ।

শিখ সম্প্ৰদায়ক বীৰ, পৰাক্ৰমী আৰু এটা কমী জাতি
কৰি তোলাত এই আদৰ্শ আৰু এনে শিক্ষাই কিমান সহায়
কৰিছে তাক সহজতে বুজিব পাৰি।

* সমান পৰিমাণ আতা বা চুজি, ঘিউ আৰু চেনি ল'ব। পানী
ইয়াৰ তিনিগুণ ল'ব লাগে। ঘিউত চুজি ৰঙা পৰি সূৰ্যাস ওলোৱা-
কৈ জাজিৰ; আৰু তাত চেনি আৰু পানী দিব। 'আতা'ৰ 'দেখণ্ড'
এট কলকে মোহনভোগ বোলে।

সর্বশেষ দশমশ্লোক গোবিন্দ সিংহৰ শিখ ধৰ্মৰ প্ৰতি এইটোৱে অপূৰ্ব দান । এনে শিক্ষাৰ গুণত শিখ জাতি আজিও সংজ্ঞাবদ্ধ হৈ সংখ্যাত তাকৰ হৈয়ো পৃথিবীত লেখত লবলগীয়া হৈ আছে ।

৮-১ আদি গ্ৰন্থ চাহেব ।

শ্লোক গোবিন্দ সিংহৰ দ্বিতীয় দানটো হৈছে—শিখ ধৰ্ম আৰু জাতিক চিৰকাললৈ কোনো এজন মানুহৰ মতামতৰ অধীনতাৰ পৰা সম্পূৰ্ণৰূপে উদ্ধাৰ কৰি প্ৰকৃত জনমতৰ ওপৰত স্থাপন কৰা । শ্লোক গোবিন্দ সিংহৰ অন্তিম কালত তেওঁক সোধা হল যে তেওঁৰ পাহত কোন শ্লোক হ'ব । তেওঁৰ উপদেশ হল যে তেওঁৰ পাহত আৰু কোনো মানুহ শ্লোক হ'বৰ আৱশ্যক নাথাকিব, আদি গ্ৰন্থ চাহেবকে সকলোৱে শ্লোক বুলি মানিব । \ এখন শাস্ত্ৰক দেৱতা আৰু গুৰুৰ স্থানত থাপনা কৰাৰ আৰু এটা উদাহৰণ আছে—সি হৈছে আমাৰ দেশত । কীৰ্ত্তন শাস্ত্ৰ বা ভাগবত শাস্ত্ৰ আজিকোপতি আমাৰ দেশত এইদৰে থাপনা কৰা হয় ।

গ্ৰন্থ চাহেব থাপনা কৰাৰ নিয়ম এনে । যেই সেই খোটালা বা ঘৰতে গ্ৰন্থ-চাহেব থাপনা কৰিব পাৰি ; মুঠে ঘৰটো পৰিষ্কাৰ পৰিচ্ছন্ন হ'ব লাগে । তাক লোপ পুছিলৈ কঠ, পাটী বা কাপোৰ পাৰিব লাগে । তাৰে একাষত এখন ছাল-পীৰাৰ ওপৰত এখন ঠগী বা ডেনে পাত্ৰ থাকিব লাগে । তাতে গ্ৰন্থ চাহেবক থ'ব লাগে । থওঁতে পাটৰ বা কিংখাপ

বহুমূলীয়া কাপোৰেৰে তাক মেবাই বা ঢাকি থৰ লাগে ।
ওপৰত এখন চাঁদোৱা ভৰিব লাগে । আমাৰ কীৰ্ত্তন পুথি
থাপনা কৰা প্ৰনালীৰ লগত এই পদ্ধতিৰ ছবছ মিল আছে ।

যিহেতু গ্ৰন্থ চাহেব পাঠ কৰে তেওঁক গ্ৰন্থী বোলে ।
পুৰুষ-তিবোতা নিবিশেষে গ্ৰন্থী হ'ব পাৰে । শিখৰ
কোনো ধৰ্ম্মানুষ্ঠান, গ্ৰন্থ-চাহেবৰ সন্মুখত ব্যাতিবেকে হ'ব
নোৱাৰে ।

“মচন্দ” বিলাকৰ বিষয় গুচাই ধৰ্ম্মৰ নামত অন্যায়
আচৰণ ৰোধ কৰাৰ কথা আগত কোৱা হৈছে । আদিগ্ৰন্থ
চাহেবক গুৰু বুলি মানিবলৈ আদেশ দি গুৰু গোবিন্দ সিংহই
শিখ সম্প্ৰদায়ৰ আন এটা কল্যান সাধন কৰিলে যে সিসকল,
যিমানেই উচ্চ নহক কোনো এজন মানুহৰ আদেশৰ তলত
থাকিব লগীয়া হৈ নাথাকিল ।

এই দুই কথাৰে গুৰু গোবিন্দ সিংহই শিখ সম্প্ৰদায়ক
বহুদিনলৈ এটা সংঘত দৃঢ়কৈ গঠন কৰিব পাৰিলে । গুৰুজীৰ
এই কৰ্ম্মৰ কাৰণে আমি সকলোৱে তেওঁৰ চৰণত প্ৰণতি কৰোঁ ।
৯। অসমীয়া শিখ আৰু অসমীয়া জাতি গঠন :—

অসমত বাস কৰা শিখসকলৰ অংগ বিশেষত্ব আছে ।
সেই বিষয়ে ইয়াত চমু আলোচনা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হ'ব ।

অসমদেশখন এক অপূৰ্ব দেশ । অসম বা আসাম
বা অবম শব্দৰ প্ৰকৃত বাখ্যা যিয়েই নহক সেই দেশৰ
সমান দেশ নাই বুলি কলে বৰ বঢ়াই কোৱা নহ'ব ।

অতীতৰ বুৰঞ্জী আলোচনা কৰিলে দেখা যায় যে বৈদিক যুগতো এই দেশখন সভ্য দেশ আছিল, ইয়াৰ এটা সংস্কৃতি আছিল। বাৰ্মায়ণ মহাভাৰতৰ দিনত এই খ্যাতি গোটাই ভাৰত বিয়পি পৰিছিল। বৌদ্ধ যুগৰ অসমৰ বিষয়ে বৰ বেছি আলোচনা এতিয়াও হোৱা নাই। তথাপিহে এইটো সিদ্ধান্ত হৈছে যে সেই দিনতো এই দেশ শিক্ষা—শিল্প ধৰ্মালোচনাত এখন উন্নত দেশ আছিল। ভাস্কৰবৰ্মা আৰু তেওঁৰ পূৰ্ব পুৰুষৰ দিনত এই দেশৰ সভ্যতা আৰু সংস্কৃতি ভাৰতবৰ্ষৰ কোনো ঠাইতকৈ কম নাছিল। তাৰ পাচত বজাসকলৰ দিনতো এই দেশৰ সভ্যতা-বৈভৱ কম বেছি হৈ আছিল যদিও কেতিয়াও লোপ পোৱা নাছিল।

এই প্ৰায় আঢ়ৈ হাজাৰ বছৰ একে মানুহেই বা একে জাতিৰ মানুহেই এই দেশত বাস কৰি থাকা নাই। যুগে যুগে নতুন নতুন মানুহ আহি আছে; আৰু এই দেশত বসবাস কৰি থাকিছে। ৬০৭৭০১০০ বছৰ আগেয়েও আন ঠাইৰ পৰা এই দেশলৈ মানুহ আহি সম্পূৰ্ণৰূপে অসমীয়া মানুহ হৈ যোৱাৰ লেখ আমাৰ চকুত আৰু মনত অনেক পৰিব। প্ৰৱাস আছে বোলে কামৰূপ কামাখ্যাৰ দেশ। ইয়ালৈ আহিলে ইয়াৰ প্ৰাকৃতিক সম্পদত মানুহ ইমান মুগ্ধ হৈ যায়, যে সি ইয়াতে থাকিয়েই যায়, নিজৰ আগৰ ঠাইলৈ পাহৰে।

আমাৰ শিখ ভাইসকলো ইয়াৰে এটা উদাহৰণ।
তেওঁলোক নানা প্ৰকাৰ ব্যৱসায় উপলব্ধ কৰি আমাৰ

দেশলৈ আহিল। আহি ইয়াতে বসবাস কৰিবলৈ ললে। তেওঁলোকে নিজৰ ধৰ্মৰ সকলো প্ৰকাৰ আচাৰ অনুষ্ঠান পালন কৰিছে; এনেকি তেওঁলোকৰ সাজ-পাৰৰ বৈশিষ্ট্যও বৰ্ণনা কৰি আছে। অথচ তেওঁলোক সৰ্বপ্ৰকাৰে অসমীয়া। অসম তেওঁলোকৰ জন্মভূমি, মাতৃভূমি। তেওঁলোকে অসমীয়া বুলি পৰিচয় দি গৌৰৱ কৰে, অসমীয়া ভাষা সাহিত্যক আদৰ কৰি আলোচনা কৰে, তাতে গৰ্ব অনুভৱ কৰে আৰু আনন্দ পায়। অসমীয়াৰ যিবিলাক সমস্যা তাৰ বাহিৰে তেওঁলোকৰ সুকীয়া সমস্যা নাই।

শিখ সম্প্ৰদায়ৰ এই উদাহৰণে আমাক জাতি গঠন বিষয়ত এটা ডাঙৰ শিক্ষা দিছে। সম্প্ৰতি আমাৰ মাজত আন আন ঠাইৰ পৰা নতুন মানুহ কিছুমান আহিছে। তেওঁলোকক আমি আদৰ কৰি আমাৰ মাজত ঠাই দিছোঁ। তেওঁলোকৰ প্ৰতি আমাৰ এটা অনুৰোধ—তেওঁলোকৰ আৰু আমাৰো ভবিষ্যত কল্যাণ কামনা কৰি—যে তেওঁলোক আমাৰ মাজত সম্পূৰ্ণৰূপে মিলি যাক। তেওঁলোকে এই অসমকে নিজৰ জন্মভূমি-মাতৃভূমি বুলি নিসংকোচ চিন্তে গ্ৰহণ কৰক; তেওঁলোকে অসমীয়া ভাষা গ্ৰহণ কৰক; অসমীয়া সাহিত্য আলোচনা আৰু চৰ্চা কৰক; তেওঁলোক সম্পূৰ্ণৰূপে অসমীয়া হক। আজি শিখ সম্প্ৰদায়ৰ এমুঠি লোক আমাৰ মাজত পাই আমি যেনে সন্তোষ পাইছো, তেওঁলোককো আমাৰ নিজা কৰি আমাৰ মাজত পালে আমাৰ সন্তোষ

সেই পৰিমাণে বাঢ়িব ; আৰু অসম মাত্ৰে এই সকলোকে নিজৰ বিস্তীৰ্ণ কোলাত সামৰি লৈ গৌৰৱ আৰু আনন্দ পাব ।

মই আগতে কৈছো যে আমাৰ মাজত শিখ সম্প্ৰদায়ৰ লোক ১৯৩১ চনত ৩০০০ (তিনি) হাজাৰৰো কম আছিল । সেই সংখ্যা এতিয়া বাঢ়ি চাৰি হাজাৰৰ অধিক হোৱা নাই, সংখ্যাত তাকৰ হৈয়ো আমাৰ জাতি গঠনত তেওঁলোকে যি বিশিষ্ট দান দিছে তাৰে এটা মাত্ৰ উল্লেখ কৰিলোঁ । তেওঁলোকৰ দ্বিতীয় দানো তেনেকুৱা বহুমূলীয়া । সেইটো হৈছে দক্ষতাৰ উদাহৰণ । মই জনাত কোনো শিখ ডেকা কাম নোহোৱা কৰি থাকিব লগীয়া হোৱা নাই । কিম্বা নে কিবা ঢকাৰে তেওঁলোকে নিজে নিজৰ জীৱিকা আৰ্জ কৰে । এইটোও তেওঁলোকৰ শিক্ষাৰ এটা আদৰ্শ । আমাকৰো আন অসমীয়া ডেকাও এই আদৰ্শ অনুসৰণ কৰিবলৈ যত্ন কৰিব ।

৯০। সাধাৰণ শিক্ষা ।

এটা ডাঙৰ কথা কব থাকিল । সেইটো শিক্ষাৰ কথা, আমাৰ মাজত শিক্ষাৰ প্ৰচাৰ যথেষ্ট হোৱা নাই—সকলোৱে জানে । শিখ সকলৰ মাজতো শিক্ষাৰ যথেষ্ট প্ৰচাৰ হোৱা নাই—বিশেষ কৰি ছোৱালী শিক্ষাৰ । তাৰ কাৰণে চৰকাৰে কিছু যত্ন কৰিছে । কিন্তু চৰকাৰৰ যত্নৰ পৰ্য্যাপ্তি সকলো কাম কৰ নোৱাৰে ।

আমাব সকলো প্ৰকাৰ অপায় অমঙ্গলৰ প্ৰতিবিধান
কৰ্তা আমি নিজে হ'ব লাগে। আশ্ববলেই হে পৰম বল।
এতেকে অকল চৰকাৰ বা যাবে তাৰে মুখলৈ নাচাই আমি
নিজে নিজে যত্ন কৰিব লাগে যাতে আমাৰ মাজৰ পৰা
অজ্ঞতা দোষ দূৰ হয়। কুৰি বছৰ আগলৈকে সৰ্ব সাধাৰণ
মাজত কানি খোৱা এটা দোষ বা পাপৰ কথা বুলি ভাব
হোৱা নাছিল। এনেকি কানীয়া মিলাকে কানীয়া শুকত বুলি
অনেকৰ পৰা দয়া মৰম পাইছিল আৰু মাজে মাজে মাহুহে
কানীয়া সেৱা পাতি ধৰ্ম আৰ্জিহে বুলি ভাবিছিল। এই কুৰি
বছৰৰ ভিতৰত কানি যে বৰ বিহ, তাক সকলোৱে বৰ্জন কৰিব
লাগে এই কথা জনাজাত হল; আৰু গৱৰ্ণমেন্টে সম্পূৰ্ণৰূপে
কানি বন্ধ কৰিলে অজ্ঞতা, আখৰ নিচিনা এইবিলাক কথাতো
আমাৰ তেনে জনমত হ'ব লাগে। ভেতিয়া আমাৰ মাজৰ পৰা
এইদোষ আঁতৰ হ'ব। সংস্কাৰ নিযয়ত শুক গোবিন্দ সিংহৰ
আদৰ্শ, দৃঢ় সংকল্প, শিক্ষা সাধনা আৰু সিদ্ধি আমাৰ উদাহৰণ
হক। তেওঁৰ আৰু তেওঁৰ দৰে শুক সকলৰ আশীৰ্বাদত
আৰু ভগৱন্তৰ কৃপাত আমি অসমীয়া মাহুহ প্ৰকৃততে
এটা অসম জাতি হৈ উঠোঁ—এই মোৰ একান্ত প্ৰাৰ্থনা।

নগাওঁ, চাপৰমুখত শুক গোবিন্দ সিংহৰ জন্মোৎসৱত সভাপতি
ৰূপে গিয়া তাৰণ।

আমাৰ দেশত আয়ুৰ্বেদ চৰ্চা ।

মই নিজেও এক প্ৰকাৰ চিকিৎসা ব্যৱসায়ী, যদিও শাৰীৰিক চিকিৎসা নকৰি আমি যথাসাধ্য মনৰ চিকিৎসা কৰোঁ । মনত এই বিশ্বাস জন্মা বাবেহে আজি চিকিৎসা বিষয় কবলৈ প্ৰত্যয় জন্মিছে ।

বেদ জগতৰ প্ৰাচীনতম গ্ৰন্থ আৰু আয়ুৰ্বেদ বেদৰেই অঙ্গ বিশেষ বুলি কথিত । জগতক ৰোগ, চিকিৎসা আৰু স্বাস্থ্যৰ বাণী পোন প্ৰথমে ভাৰতীয় আয়ুৰ্বেদেই শুনাইছিল বুলি কব পাৰি । আয়ুৰ্বেদ ব্ৰহ্মাৰ মুখৰ পৰা ওলাই কেনেকৈ জগতত প্ৰচাৰ হ'লহি পুনৰাই সেই কথা কোৱা নিম্প্ৰয়োজন । মই নিজে আয়ুৰ্বেদৰ পণ্ডিত নহওঁ যদিও ভক্ত হওঁ । আয়ুৰ্বেদীয় চিকিৎসা পদ্ধতিৰ প্ৰতি মোৰ গভীৰ বিশ্বাস । কিন্তু দুখৰ কথা আমি অনেকেই জানিবলৈ চেষ্টা নকৰোঁ আমাৰ আয়ুৰ্বেদত কি আছে । আমেৰিকাৰ বিখ্যাত ডাক্তৰ Mr George Clarke এ কয়, " As I go over each fasciculus I arrive at one conclusion and that is this— if the physicians of the present day would drop from the pharmacopia all the modern drugs. and chemicals, and treat their patients according to the method of Charaka there

would be less work for under takers, and fewer chronic invalids in the world” অৰ্থাৎ .মই চৰকৰ প্ৰত্যেক আধায় পঢ়ি এই সিদ্ধান্তত উপনীত হৈছোঁ। যে যদি আজি কালিৰ চিকিৎসক সকলে আধুনিক ফাৰ্মাকোপিয়া এৰি চৰকৰ মতে চিকিৎসা কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে, তেনেহলে জগতৰ পৰা অকাল মৃত্যু আৰু জঘাপ্য ৰোগৰ সংখ্যা বহুতো কমি যাব।

Dr. Royal নামৰ পণ্ডিত এজনে Essay on the Antiquity of Hindu Medicine নামৰ কিতাপত লিখিছে, “Sharaka and Sasrad as the Arabian called them (evidently corruptions of the names Charaka and Sushruta), were translated into Persian by Persian Scholars and the Greek by the physicians of Greece attending the courts of Alam-hazar and Harnu Ul rasid of Baghdad, each of whom severally held an international congress of medical men in central India” আয়ুৰ্বেদে কেনেকৈ জগতত প্ৰভাব বিস্তাৰ কৰিছিল, আয়ুৰ্বেদৰ গোৰব ৰবি কিমান ওপৰলৈ উঠিছিল, এইবোৰেই তাৰ প্ৰমাণ।

বহুতৰ মতে বৌদ্ধ-মুগৰ পৰাই আয়ুৰ্বেদৰ অবনতি আৰম্ভ হৈছে। কিন্তু সেই সময়ৰ মজাবাজ অশোককো নানা ঠাইত

চিকিৎসালয় স্থাপন করা আৰু সিংহল আদি ঠাইলৈ আয়ুৰ্বেদ প্ৰচাৰক পঠিওৱা প্ৰমাণ পোৱা যায়। সম্ভৱতঃ সেই সময়ৰ পৰাই কেইটামান অঙ্গৰ চৰ্চা কমি আহিল। কিন্তু কায় চিকিৎসা আদিৰ কোনো ক্ষতি হোৱা নাছিল।

কোনো সভ্যতা, কৃষ্টি বা বিজ্ঞান সুপ্ৰতিষ্ঠিত হৈ তিস্থ থাকিবলৈ ৰাজকীয় পৃষ্ঠপোষকতাৰ বিশেষ আৱশ্যক। মুছলমান সকল ভাৰতৰ অধীশ্বৰ হোৱাৰ পাছৰ পৰাই আয়ুৰ্বেদে এই পৃষ্ঠপোষকতা অভাৱতে কিছু পৰিমাণে হেৰুৱালে। সেই সময়ত ৰাজ্যস্বমোদিত চিকিৎসা প্ৰণালী আছিল হেকিমি আৰু ইউনানি। তাৰ পিচতেই ইংৰাজ আমোলত আহিল ডাক্তৰী বা চিকিৎসাৰ দিন। পাশ্চাত্য ৰাজ্যস্বমোদিত নোহোৱা বাবে স্বাৱতঃ দেশৰ কৃতী লোকসকলে আয়ুৰ্বেদৰ প্ৰতি আশংকান কৰিলে। এই সুযোগতে অৰ্থ-লোভী, অযোগ্য লোক এই ব্যৱসায় প্ৰবেশ কৰি আয়ুৰ্বেদৰ প্ৰতি জনসাধাৰণৰ বিশ্বাস আৰু আস্থা হ্ৰাস কৰিলে, লগে লগে বিদেশী চিকিৎসাৰ প্ৰতিপত্তি বিশেষ ৰূপে বৰ্দ্ধিত হোৱাৰ সুবিধা হল। এই দৰে আজি কেবা শ বছৰে আয়ুৰ্বেদৰ প্ৰতি আস্থা আৰু বিশ্বাস কমি অহাৰ ফলত উন্নৈশ শতিকাৰ শেষ ভাগত এই চিকিৎসা প্ৰায় লুপ্ত হৈছিল।

আমাৰ দেশীয় চিকিৎসা, দেশীয় ঔষধ আমাৰ শৰীৰৰ খাতু। আমাৰ দেশৰ জলবায়ু, আমাৰ আহাৰ-বিশ্ৰাম

পক্ষে বেচি অল্পকূল । এই কথা অনেক ডাক্তৰ ডাক্তৰ
বৈদ্যান লোকে যুক্তকণ্ঠে স্বীকাৰ কৰিছে । এই বাবেই আজি
কলমৰ বাহিৰে ভাৰতৰ প্ৰায় সকলো দেশতেই আয়ুৰ্বেদীয়
চিকিৎসা পদ্ধতি গৰ্ব্বমৈটে অনুমোদন কৰিছে আৰু ইয়াৰ
শ্ৰদ্ধিৰ ব্যৱস্থা কৰিব ধৰিছে ।

আজি কবিবাজী চিকিৎসা বন্ধ কৰি দিলে ভাৰতৰ সবহ
চাগ মানুহে কোনো প্ৰকাৰ চিকিৎসাই নাপাব । ভাৰতৰ
প্ৰত্যেক মানুহেই ডাক্তৰী চিকিৎসা পাব পৰাকৈ ডাক্তৰ
জলাবলৈ এতিয়াও বহুদিন বাকী ।

আয়ুৰ্বেদ বিষয়ত ভাৰতৰ অইন ঠাই অসমৰ অলপ
ভিন্নতা আছে । অসমত মুছলমান প্ৰভাৱ বিজ্ঞাৰৰ সুবিধা
হোৱা নাছিল । পাশ্চাত্য চিকিৎসাও অসমত প্ৰৱেশ কৰাৰ
দৰহ জিন হোৱা নাই । প্ৰকৃতিয়ে অসম দেশখন আয়ুৰ্বেদৰ
এখন বিশেষ ক্ষেত্ৰ কৰি ৰাখিছে । অসমৰ হাৰি-বননি
পৰ্বত, পাড়াৰ বনোৱাৰিৰে পৰিপূৰ্ণ । এই বিষয়ৰ ধৰণ
ৰাখোতা সকলৰ মতে - একেখন প্ৰদেশতে ইয়ান বনোৱাৰি
ভাৰতৰ অইন কতো নাই । ইয়াত নোহোৱা বহুতো বনোৱাৰি
চেষ্টা কৰিলে উৎপন্নও কৰিব পাৰি ।

আমাৰ আহোম ৰজা সকলে এই দেশৰ বৈভৱ সকলক
কেৱল আয়ুৰ্বেদ চৰ্ছাৰ সুবিধাৰ অৰ্থে অৰ্থ আৰু অন্ন চিন্তাশ্ৰম
হব নলগীয়াকৈ ৰাখিছিল । এইবাবেই আজিও অসমৰ পূৰণা
কবিবাজ সকলৰ ঘৰত এনে কিছুমান মূল্যবান পুথি আছে,

যিবিলাক অইন কতো নাই। ইয়াৰ ভিতৰত “ৰাজবল্লভ” আৰু “বৈষ্ণৱ কল্পতৰু” বিশেষ উল্লেখ যোগ্য। “ৰাজবল্লভ” “অসম আয়ুৰ্বেদ মহাসভাৰ” সম্পাদক কবিৰাজ শ্ৰীযুত ভাৰনাথ চক্ৰবৰ্তী কাব্যবিনোদ মহাশয়ে সম্পাদন কৰি উলিয়াইছে। আশাকৰে। কোনো যোগ্যজনে ইখন গ্ৰন্থও প্ৰকাশ কৰিবলৈ যত্নপৰ হব। আমাৰ দেশৰ আয়ুৰ্বেদিক বৈজ্ঞানিকলৰ ঘৰত এনে কিছুমান প্ৰত্যক্ষ-ফল-দৰ্শী ঔষধ আছে যে সেই বোৰকো বৰ্ণনা কৰিবলৈ আমি তৎপৰ হোৱা উচিত। এইবোৰ কথাৰ লক্ষ্য কৰিলে আজি ভাৰতৰ অইন ঠাইতকৈ অসমত আয়ুৰ্বেদ উন্নতৰ অৱস্থাত থাকিব লাগিছিল। কিন্তু তুখৰ বিষয়। এই বিষয়ত অসমেই ভাৰতৰ ভিতৰত সকলোতকৈ পিচ পৰা।

বৰ্তমান যুগ—বৈজ্ঞানিক যুগ। দিনে দিনে সকলো কথাৰেই পৰিবৰ্ত্তন আৰু উন্নতি হব লাগিছে। কবিৰাজ সকলেও যুগধৰ্ম মানি এই পৰিবৰ্ত্তনৰ লগত সমানে চলিবলৈ চেষ্টা কৰা উচিত। অষ্টাঙ্গ আয়ুৰ্বেদৰ প্ৰায় বিলাক অঙ্গই কালৰ গতিত লুপ্ত প্ৰায়! শৰীৰ, শল্য, শালাক, প্ৰসূতি তত্ত্ব আদি অত্যন্তাৱশ্যকীয় অঙ্গবোৰৰ ব্যৱহাৰিক শিক্ষাৰ (Practical training) বিশেষ আৱশ্যক। এই বিষয় বিলাকৰ প্ৰত্যক্ষ জ্ঞানহীন সম্পাদক সকলৰ দোষত আয়ুৰ্বেদৰ প্ৰাচীন গ্ৰন্থ চৰক, সূশ্ৰুত আদিত অনেক ভ্ৰমাত্মক আৰু প্ৰক্ষিপ্ত কথা প্ৰবেশ কৰিছে বুলি এই বিষয়ৰ বিশেষজ্ঞ মহামহোপাধ্যায় শৰণনাথ সেনে কয়। এনে বিলাক ভ্ৰম-প্ৰমাণ

আৰু লুপ্ত প্ৰায় অজবোৰ আধুনিক বিজ্ঞানৰ সহায় লৈ পূৰ্ণ কৰি লোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰা আৱশ্যক । আপোনালোকৰ আয়ুৰ্বেদ শাস্ত্ৰই কৈছে—“কুৎস্নোহি লোকে বুদ্ধি মতা মাচাৰ্য্য : ।” আচাৰ্য্যসকলে ভাল কথা সকলোৰে পৰাই শ্ৰবন কৰিবলৈ উপদেশ দিছে ।

যুগ আৰু সভ্যতাৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ লগে লগে মানুহৰ শৰীৰ, স্বাস্থ্য, আহাৰ-বিহাৰ আৰু অলবায়ুৰ পৰিবৰ্ত্তন অনিবাৰ্য্য বকমে হৈ আছে তাৰ ফলত সংসাবত অনেক নতুন ৰোগৰ আবিৰ্ভাব হৈছে লগে লগে তাৰ নতুন নতুন চিকিৎসাও ওলাব লাগিছে । সেইবোৰ আয়ুৰ্বেদৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিলৈছে আয়ুৰ্বেদৰ মৰ্যাদা বৰ্দ্ধা কৰি জগতৰ লগত চলিব পাৰা যাব । মহৰ্ষি আগ্নিবেনে লিখেছে—“ইতি বাত পিণ্ড কফ ৰোগানাং অপৰিসংখ্যায়ানাং আবিষ্কৃত তমাঃ ব্যাধাতাঃ” অৰ্থাৎ সেই মহি যি লিখিলে। এয়েই সংসাবৰ ৰোগ আৰু চিকিৎসাৰ শেষ নহয় ॥ যিমান বোৰ আবিষ্কাৰ কৰিব পৰা হৈছে সেইবোৰ হে ইয়াত লিখা হৈছে । অনাবিষ্কৃত আৰু নবাবিষ্কৃত ৰোগ আৰু চিকিৎসা বৈজ্ঞানিক নিজে আবিষ্কাৰ কৰি লব । চৰকেই লিখিছে “তদেব যুক্তং ভৈষজ্যাং যদাৰোগ্যায় কল্পতে” অৰ্থাৎ যি ৰোগ আৰোগ্য কৰিব পাৰে সেয়েই উপযুক্ত ঔষধ । কেৱল তাহানিখনতে আয়ুৰ্বেদ শাস্ত্ৰত থাকা ঔষধ কেইটাই একমাত্ৰ ঔষধ নহয় । গতিকে ম্যালেৰিয়াত কুইনাইন দিয়া বা প্ৰসুতিৰোগত Ergot দিয়াটো শাস্ত্ৰবিকদ্ধ বা দোষৰ

কথা নহয়। অৱশ্যে এইবোৰ কবিবলৈ যোৱাৰ অগতে উপযুক্ত শিক্ষাৰ অৱশ্যক।

যি কোনো চিকিৎসাই নহক, প্ৰত্যক্ষ ফল দেখিলে মানুহৰ তাৰ প্ৰতি আস্থা নোহোৱাকৈ নাথাকে। মোৰ দৃঢ় বিশ্বাস—উপযুক্ত আয়ুৰ্বেদীয় চিকিৎসাই মানুহৰ আস্থা আকৰ্ষণ কৰিব পাৰে।

আয়ুৰ্বেদীয় . চিকিৎসাৰ অৱনতিৰ কাৰণ,—প্ৰাচীন কবিৰাজসকলক বাদ দি—নতুনকৈ কোনো শিক্ষিত লোকে এই বিষয়ত একানপতীয়া ভাৱে মন দিয়া নাই। নতুনকৈ যিহুই এজন ডেকালবাই অলপ ভালদৰে পঢ়ি শুনি আহিছে তেওঁলোকে বৈজ্ঞানিক সমাজৰ পৰা আৰু ৰাইজৰ পৰা কোনো প্ৰকাৰ সহানুভূতি বা উৎসাহ পোৱা নাই।

অইন ঠাইৰ বিজ্ঞ ডাক্তৰ সকলে আয়ুৰ্বেদক অৱজ্ঞাৰ চকুৰে নাচায়। প্ৰায় ডাক্তৰেই ডাক্তৰি পঢ়ি উঠি আয়ুৰ্বেদত কি আছে জানিবলৈ চেষ্টা কৰে। ভাৰতৰ বহুতো সুশিক্ষিত ডাক্তৰে ডাক্তৰীতকৈ কবিৰাজিৰ ওপৰত বেছি মূল্য দিয়ে, আনকি তেওঁলোকে নিজেও কবিৰাজি চিকিৎসাহে কৰে। তেওঁলোকে নানা চেষ্টা কৰি নিজৰ নিজৰ প্ৰদেশত আধুনিক প্ৰণালীত আয়ুৰ্বেদীয় বিদ্যালয় আৰু সিকিৎসালয় স্থাপন কৰি আয়ুৰ্বেদৰ অষ্টাঙ্গ পুনঃ প্ৰবৰ্ত্তনৰ ব্যৱস্থা কৰিব ধৰিছে।

সংযুক্ত প্ৰদেশ, মাদ্ৰাজ, বম্বে মধ্যপ্ৰদেশ বিহাৰ আদিত বহুতো আয়ুৰ্বেদীয় দাতব্য ঔষাধালয় আৰু বিদ্যালয় স্থাপিত

হৈছে । এই প্রাপ্তিস্থান বোৰৰ কিছুমান সম্পূৰ্ণৰূপে প্ৰাদেশিক গবৰ্ণমেণ্টে চলায়, কিছুমান কাৰ্পোৰেশ্যন, মিউনিচিপাল বোৰ্ড আৰু ডিষ্ট্ৰিক্ট বোৰ্ডে চলায় । ৰাইজ আৰু ধনী মানী লোকৰ দ্বাৰা প্ৰতিস্থিত বহুতো অনুষ্ঠান গবৰ্ণমেণ্ট আৰু বোৰ্ড সমূহৰ পৰা যথেষ্ট আৰ্থিক সাহায্য আৰু উৎসাহ পায় ।

সংযুক্ত প্ৰদেশ আৰু মাদ্ৰাজত গবৰ্ণমেণ্টে আইন কৰি অযোগ্য লোকক আয়ুৰ্বেদীয় চিকিৎসাৰ পৰা নিবৃত্ত কৰি— আয়ুৰ্বেদৰ কলঙ্ক দূৰ কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিছে । বৰ্ত্তমান এই ব্যৱস্থা মধ্য প্ৰদেশ, বম্বেতো প্ৰবৰ্ত্তন কৰা হৈছে । অইন প্ৰদেশ বোৰতো এনে ব্যৱস্থা কৰাৰ আয়োজন হব ধৰিছে ।

অইন ঠাইৰ দৰে আমাৰ দেশতো লক্ষ প্ৰতিষ্ঠা ডাক্তৰ কৰিবাজ সকলে, গনা মান্য লোক সকলে আৰু ৰাইজে মন কৰিলে তেনে বিলাক অনুষ্ঠান আৰু ব্যৱস্থা হব পাৰে । অইন ঠাইত কি হৈছে দেখুৱাই দিলে, আমাৰ গবৰ্ণমেণ্ট আৰু বোৰ্ড বোৰেও তেনেবোৰ কাম হাতত লবলৈ বাধ্য । আমাৰ বোৰ্ডবোৰ আৰু গবৰ্ণমেণ্টে অইন প্ৰদেশৰ নিচিনা চহকী নহলেও, অইন প্ৰদেশে আয়ুৰ্বেদ চৰ্চ্ছাৰ বাবে যিমান খৰছ কৰে তাৰ দহভাগৰ এভাগ খৰছ কৰিব পাৰে ।

আমাৰ ইয়াত অন্তঃত এখন, কাশীহিন্দু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ, নিচিনা আয়ুৰ্বেদ কলেজ বা মাদ্ৰাজৰ Govt. School of Indian medicine ৰ নিচিনা বিদ্যালয় হোৱা আৱশ্যক ।

* অন্ততঃ প্ৰতি নগৰতে এখন আৰু প্ৰতি মৌজাতে এখনকৈ

আয়ুৰ্বেদীয় দাতব্য ঔষধালয় লাগে । ডাক্তৰ সকলৰ বেজিষ্ট্ৰেচন কৰাৰ দৰে কৰিবাজৰো বেজিষ্ট্ৰেচনৰ ব্যৱস্থা হ'ব লাগে । আৰু আইন কৰি অশিক্ষিত লোকক এই ব্যৱসায়ৰ পৰা বিৰত ৰাখিব লাগে ।

কিন্তু এইবোৰ একোৱেই নহয়, আইন ঠাঠতো আপোনা আপুনি হোৱা নাই । যদি সচাকৈয়ে আমি আয়ুৰ্বেদৰ পূৰ্বৰ গোবৰ ঘূৰাই আনিব খোজো তেনে হলে মনৰ সংকীৰ্ণতা এৰি, ত্যাগ স্বীকাৰ কৰি চেষ্টা কৰিব লাগিব । আইন ঠাইৰ লোকে উপলব্ধি কৰক, অসমতো আয়ুৰ্বেদৰ উন্নত চৰ্চ্ছাৰ ব্যৱস্থা আছে ।

— — — — — X — — — — —

নলবাৰীত অনুষ্ঠিত “অসম আয়ুৰ্বেদ মহাসভাৰ” দ্বিতীয় অধিবেশনত সভাপতিৰূপে দিয়া ভাষণ ।

২৬।১২।৩৯

* বৰ্ত্তমান অসম চৰকাৰে গুৱাহাটীতে “অসম আয়ুৰ্বেদ কলেজ” স্থাপনৰ যো জ্ঞা কৰিছে । আৰু আইন প্ৰদেশৰ আয়ুৰ্বেদ কলেজ-বোৰ চাই অভিজ্ঞ লোকৰ দ্বাৰা জাঁচনি প্ৰস্তুত কৰিছে । আয়ুৰ্বেদ কলেজৰ অধক্ষণ নিযুক্ত হৈছে ।

ছাত্র-সকললৈ তিনি আখৰ কথা ।

আজি পুৱা ন মান বজাত যেতিয়া এজনী মেট্ৰিকুলেছন পৰীক্ষাৰ্থীয়ে কলে গৈ, যে তেওঁলোকে আজিৰ গধূলিৰ এই মিলন পাতিবৰ যো-জা কৰিছে ! আৰু তাত মই তেওঁ-বিলাকক দুই আখৰমান ভাল কথা শুনাব লাগে, তেতিয়া প্ৰথমতে মই এই গুৰুভাৰ লবলৈ হাস্যাত হব খুজিও, সম্মত যে হ'লোঁ, তাৰ কাৰণ এই নহয়-যে মই উপদেশ দিবৰ যোগা ; কিন্তু আচল কাৰণ এটো যে আমাৰ উঠি অহা ডেকা সকলক কবলৈ মোৰ কেইটামান কথা আছে ; (অৱশ্যে সেই কথা আগৈয়ে অনেক অনেক প্ৰকাৰে কৈ যোৱা) আৰু সেই কেইটা কথা কোৱাৰ ইয়াত কৰি ভাল সুযোগ বা ভাল সময় হ'ব নোৱাৰে ।

যি সকলে আজি মেট্ৰিক সমুদ্ৰৰ পৰা উদ্ধাৰ পোৱা যেন ভাবিছে আচলতে ইয়াতকৈ আৰু মহত্বৰ আৰু গৌৰৱময়, আনপক্ষে বিপদ সঙ্কল সমুদ্ৰলৈকে জীৱনৰ নাওঁ চলাবলৈ খুজিছে । যি সকলে ইয়াৰ পিচতেই পঢ়া-শুনা এৰিব, সেই সকলৰ পক্ষে সংসাৰযাত্ৰা নিৰ্ব্বাহ কৰা যেনে এটা সমস্যা, যি সকলে পঢ়া শুনা নেৰি কলেজ বা কোনো টেকনিকেল স্কুলৰ শিক্ষা কৰিব গৈ, সেই সকলৰ পক্ষেও পাঠ্যকাল ভোখৰ ভালকৈ কটাই লাগতিয়াল বিদ্যা আৰু চৰিত্ৰ অৰ্জন কৰাও তেনে এটি জটিল সমস্যা । এই সমস্যাব

মীমাংসা আজি পর্য্যন্ত কোনোৱে কবিব পৰা নাই। যই যুগে এনে ছটামান কথা কৰ খুজিহেঁ, যি মোৰ অভিজ্ঞতা অনুসৰি এই সমস্যা সমাধাত সহায় কৰিব পাৰিব বুলি মই ভাবোঁ।

মূলতে আটাইকেইটা কথা সংক্ষেপতে কব পাৰে—আটোৱে মাজুহ হক। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ডিগ্ৰীতকৈও অধিক আৱশ্যক হৈছে মাজুহৰ হে।

অলপ বিশেষকৈ কণ্ঠ—প্ৰথম কথাটো সকলোৱে কৈ ফুৰা কথা আৰু শুনিবলৈ নিচেই হীন বেন লাগে। এইটো হৈছে ডাক্তৰ ৰায়ৰ ভাষাত “অন্ন সমস্যা” হাৰ্ভাৰ্ট স্পেকাৰ নিভাস্ত জড়বাদী দাৰ্শনিক পণ্ডিত ন্যছিল। তোৱোঁ মাজুহৰ কৰ্তব্য কৰ্ম পাঁচ ভাগত ভাগ কৰি প্ৰথম তিনিটা ভাগ অন্ন সমস্যাত সুমাই থৈছে। “ধৰ্মাৰ্থ কাম মোক্ষনাং প্ৰাণ সংস্থিতি হেতবঃ।” প্ৰাণ শক্তি নহলে অকল কল-মল কৰি থকা আধামৰা জীউটো থাকিলেই নহয়; জীৱনত আনন্দ কৰ্মন্ত আগ্ৰহ, শৰীৰত এটা চলন্ত প্ৰেৰণা নহলে কোনো কামেই কেতিয়াও সিদ্ধ নহয়, আৰু ঘৰত খোৱা মুঠিৰ অভাৱ হলেই এই একো থাকিব নোৱাৰে। গতিকে মাজুহ মাজুহেই প্ৰথম কৰ্তব্য হৈছে এই “অন্ন সমস্যা”ৰ এটা সমাধান কৰা, নিজৰ অৰ্জন ক্ষমতা বেচি কৰা, কাৰো সুখাপেকী নোহোৱাকৈ নিজৰ ভাত মুঠা মুকলি কৰাৰ দিহা কৰা। ইয়াকে কবিব নোৱাৰিলে শিক্ষাৰ প্ৰথম কাম,

মানুষের প্রধান কর্তব্য নকৰা হৈ থাকিল বুলিব মানিব । ডিগ্রীটোৰ মূল্য নাই বুলি নকও, কিন্তু সি ডিগ্রীয়ে নিজকে ভাত মুঠা মুকলি কৰি খাবৰ উপায় দিব নোৱাৰে, তাক মূল্য তিমান বেচিও বুলিব নোৱাৰো । আমাৰ বৰ্ত্তমান শিক্ষাৰ উপকাৰ নাই বুলিও নকও, কিন্তু 'প্রায় ২০ বছৰ ধৰি শবীৰৰ তেজক পানী কৰি আৰু অন্ত দেহতাব মাহাত্ম্য খৰব কৰি যি শিক্ষা পাওঁ, সেই শিক্ষাই বেতিয়া আমাক সাধাৰণ ঘোমামী বা মিস্ত্রীবিভ কৰি বেছি অৰ্জনকৰ কৰি তুলিব নোৱাৰে, ভেতিয়া সেই শিক্ষাৰ যে কোনো ঠাইক কেৰোণ বৰ বেয়াটক লাগিছে, এই ভাৱে আপোনা আপুনি আমাৰ মনত সুখুন্দিয়াটক নাথাকে । এই কেৰোণ হৈছে ইয়াতে যে আমাৰ শিক্ষা উদ্দেশ্য বিহীন । এক উদ্দেশ্য বা অনুদ্দেশ্য কেৱল পৰীক্ষা পাছ, আৰু পৰীক্ষা পাছৰ উদ্দেশ্য চাকৰী ; কিন্তু চাকৰী যে আৰু নাই । যি হুটা এটা ওলায় তাৰ মূল্য কিমান ? কোনো কোনো লবাই কলেজত মাহে যিমান খৰছ কৰে, কলেজৰ পৰা ওলাই আহি তিমান টকা দৰমহাৰ চাকৰী নাপায় ।

প্ৰশ্ন উঠিব পাৰে, এনে অৱস্থাত কলেজত পঢ়া উচিতনে অনুচিত অথবা কলেজৰ বিদ্যাৰ একো দৰকাৰ নাই নেকি ? নিশ্চয়, কলেজৰ বিদ্যাৰ দৰকাৰ আছে, আৰু কলেজত পঢ়াও উচিত । কিন্তু ভাতকৈয়ো বেছি দৰকাৰ হৈছে অৰ্থক ; আৰু টকা অৰ্জনৰ ক্ষমতাৰ প্ৰধান কথা, এন্তেকৈ নিকে নিকে

অৰ্জন কৰিব লাগিব সেই দিনাৰ পৰা, গিদিনাৰ পৰা আমি আমাৰ শিক্ষা সাং কৰোঁ। টকা আজিৰ অলপকৈ উপায় আছে—খেতি কৰিব পাৰি, বেপাৰ কৰিব পাৰি, ঠিকাদাৰ হব পাৰি, মিস্ত্ৰী হব পাৰি, সদাগৰ হব পাৰি, কিন্তু সকলোতে ধৈৰ্য্য, সাহ আৰু পিত অৰ্থাৎ ডাঙৰ মন লাগে। আসামত খেতি কৰি সদাগৰ হৈছে কোন ? অসমীয়া নহয়। আমাৰ দেশৰ ধান-চাউলৰ, মাছ-সৰিয়হৰ, মুগা-এৰিৰ বেপাৰ কাৰ হাতত ? অসমীয়াৰ হাতত নহয়। ঠিকা কোনে কৰে ? অসমীয়াই নকৰে। হাতীৰ মহল লয় ঘাইকৈ চাহাব। আমি হওঁ চাহ বাগিছাৰ কেৰাণী, কেণ্ডাৰ ঠিকাদাৰৰ মহৰী, হাতীমহলৰ চৰ্দাৰ, এইবোৰ। এই ব্যৱসায় বিলাক যেতিয়া-লৈকে আমাৰ হাতলৈ নাহে, যেতিয়ালৈ আমাৰ দেশৰ প্ৰত্যেক ব্যক্তি চহকী হৈ দেশক আগবঢ়াই নিব নোৱাৰে তেতিয়ালৈকে দেশ দুখীয়া হৈ থাকিব আৰু দুখীয়া দেশে বুৰঞ্জীৰ কোনো যুগতে উন্নতি কৰিব পাৰা নাই।

মই বেছিকৈ বুজিছোঁ যে আজিৰ এই মিলনত ডাঙৰ ডাঙৰ শব্দেৰে ভৰা আৰু প্ৰায় অৰ্থহীন বিশেষণেৰে কথিত নৈতিক জীৱন, দেশপ্ৰেম আদিৰ কথা নকৈ, নিতান্ত চহা সমাজৰ আলোচ্য টকাৰ কথা কোৱাত আনকেই মোৰ প্ৰতি অপ্ৰসন্ন হব পাৰে। কিন্তু সংসাৰৰ অভিজ্ঞতাই ইয়াকে কৈছে, যে আজিৰ নোৱাৰা মানুহৰ বিজ্ঞা-বুদ্ধি শক্তিৰ পৰা কাটিছে কিবা উপকাৰ হোৱা দেখা যায়; আৰু নিৰ্ধন দেশে

কোনো বিষয়ত উন্নতি কৰিব নোৱাৰে। এইবাবে আমাৰ নিজৰ উন্নতিৰ বাবে, আৰু দেশৰ হঁক, আমাৰ প্ৰথম আৱশ্যক হৈছে অৰ্থ। সেইদেখি আজি ময়ো মোৰ ক্ষুদ্ৰ শক্তিয়ে দেশৰ ডেকা সকলক এইটো কব খুজিছোঁ যে আমাৰ সকলোৰে অভাৱ আছে সঁচা। কিন্তু প্ৰধান অভাৱ অৰ্থৰ; বিদ্যা আৰ্জন কৰা উচিত, সকলোৰে যশো হওঁক কিন্তু অৰ্থলৈ পাহৰা উচিত নহয়, অৰ্থবান হলেই দেশত সেই অৰ্থৰে বিদ্যা, যশ, গৌৰৱ আনিব পৰা যাব।

কিন্তু এইটো ভাবিলে ভুল হ'ব যে অৰ্থহলেই মানুহৰ সকলো হ'ল। আজি কালি "Business is Business" বুলি কৈ মানুহে অনেক সময়ত অনেকক ঠগে আৰু নিতান্ত শলাগৰ পাত্ৰৰ ওচৰতো অকৃতজ্ঞ হবলৈ লাজ নাপায়। এইদৰে মনুষ্যত্বৰ সকলো মহত্ব খৰ্ব কৰি অৰ্থ আৰ্জা পিচাচৰ কাম। অৰ্থ আৰ্জিৰ লাগে নিজ হাতে নিজৰ বুদ্ধিৰে, নিজৰ শক্তিৰে আৰু সজ উপায়েৰে। আনক চল কৰি কাকি দি বা বিপদত পেলুৱাই আনে আৰ্জা অৰ্থ ভোগ কথা আৰু চোৰৰ অৰ্থ উপাৰ্জন একে কথা। মৌৰ দ্বিতীয় কথা—আমাৰ দেশৰ ডেকাসকলক স্বাস্থ্যবান হবলৈ কোৱা। স্বাস্থ্যবান নহলে জীৱনৰ যি আনন্দ তাক উপভোগ কৰিব নোৱাৰে। আৰু জীৱনৰ আনন্দ নোহোৱাৰ কাৰণে আমি অকাল বৃদ্ধ হওঁ। দাঁহ বছৰীয়া হৈ আশী বছৰীয়াৰ আচৰণ লওঁ। চাহাব লোকলৈ মন কৰক, কিমান ক্ষুদ্ৰ তেওঁলো-

কৰ, কিমান কামৰ ক্ষমতা । বুঢ়া চাহাব এটায়ে। ফুটবলত
 দৌবে, ক্ৰিকেট খেলে, লৰাৰ লগত লৰা হৈ খেলালি কৰে,
 আৰু আমি ? আমি কলেজৰ পৰা ওলাই দীঘল দীঘল
 চালায় দি চাকৰী এটা পালেই, বা দীঘল দীঘল চোলা
 পিন্ধি ওকালতী ব্যৱসায়ত সোমাব পাৰিলেই কেচাৰ নিচিনা
 গুৰু গভীৰ হৈ বহি থাকো, বা ধীৰ সুস্থ গজেষ্ট গমল
 ধৰি চৰাখৰ পৰা পদূলিৰ মূৰলৈ ওলাই আহো আৰু
 তাৰ পৰা কিবি গৈ ভিতৰত গুই থাকোঁ । ইয়াৰো কাৰণ
 আমাৰ শিক্ষা । স্কুলৰ পৰা বা কলেজৰ পৰা ছুটি পাই
 আমাৰ ছাত্ৰই খেলৰ ঠাইলৈ দৌৰি গৈ লৰা খপৰা মাৰা-
 মাৰি নকৰে ; হয় চুকত বহি ধপাত চুৰট খায়, নহয় তাত
 পাখা খেলে নহয় Gossiping অৰ্থাৎ আডা মাৰে ।
 আৰু যাক আমি নিভান্ধ “গো বেচাৰী” ভাল লৰা বোলা
 সি একো উপায় নাপাএ চকু কণা আৰু মূৰ ধোলা কৰি
 কৰি কিডাপ পঢ়ে । বৰ বেছি, দুই চাৰি জনে ফুৰিবলৈ
 ওলায় অথবা নিজৰ বা পৰৰ কবিতা আওৰায় । ঘৰৰ
 শিল্পও আমাৰ ভেঁনে । বিটো লৰাট অলপ দৌৰা-দৌৰি
 কৰে, গৰু আছিলে খেদি যায়, কুকুৰৰ নেজত ধৰি টানে,
 মেৰুৰীটোক জুলি নি আকাল মাৰে, সি আমাৰ মনত বৰ
 দুই, বান্ধন কি বদাম্বৰ কলিমুগৰ অৱতাৰ ; আৰু যিমতে
 থৈ আহোঁ ছাত্ৰ-ভৰি লৰচৰ নকৰাকৈ জড়ৰ দৰে ঠিয় হৈ
 কোৱাকি কালে সি সৰু অন্ধ সজ্জা প্ৰথম গজায়লি । কি

পৰিতাপৰ কথা যে এইটো। কোনোৱে নাভাবে, যে বাঁৰ
 গাভ জীৱনী শক্তি আছে সি দৌৰিঘাই, সি ফুকুৰকো মাৰিব
 গৰুকে খেদিব, কান্দিবও হাওমাও কৰি আকাশ ফাটাই।
 যাব জীৱনী শক্তি নাই সিহে লাহে লাহে কাঠ ভোন্ধৰ
 দৰে হৈ যাব পাৰে। অৰ্থাৎ, এই দেশতেই শিশুৰ আদৰ্শ
 আছিল মহা মহা দগাধাৰী জীৱক, আৰু তাৰকা বাক-
 সীক মাৰা আৰু জোনলৈ গাউৰী ধৰা জীৱামচন্দ্ৰ। এই
 active habits, সদায় কাম কৰিবলৈ আৰু অল
 চালনা কৰিবলৈ অভ্যাস, আমি আয়ত্ত কৰিব লাগে। আমি
 যে কোনো ক্ষেত্ৰতে আজি পৰ্য্যন্ত বিশেষ কৃতিত্ব দেখুৱাব
 পাৰা নাই, তাৰ প্ৰধান কাৰণ আমাৰ এলাহ; আমাৰ
 active habitsৰ অভাৱ। বন্ধৰ দিনা আমি শেী, picnic
 খাবলৈ দলে দলে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বালিলৈ নাযাওঁ; আৰু কামৰ
 দিনা ৮ বজাৰ পৰা বাতি দহ বজালৈ কেলেধেপ কেলেধেপ
 কৰি অফিছ কৰোঁ। চাহাৰ লোকে আমাতকৈ বেছি কাম
 কৰে, অৰ্থাৎ সিহঁতে খেলেও, ক্লাবো কৰে, হাঁহেও, দৌৰেও।
 বুটিছ সাম্ৰাজ্যৰ মহামন্ত্ৰীককৈ বা যোৱা মহাবুকুৰ প্ৰধান
 সেনাপতি “মাৰ্ছাল ফৰ্”ৰ দৰে কেইজনো কাম কৰে অল
 তেওঁলোকে গল্কে খেলে, ডিনাবো খায়, বড়ুতাও দিয়ে
 আৰু কেতিয়াবা শুনা যায় বেমাৰ আদি পৰিলে নিজাঘো
 লয়। আমি কোনাৱে মাটাবী কৰি সময় নাপাওঁ, কোনোৱে
 কেবাগী কৰি ১৪ ঘণ্টা আৰু কোনোৱে হাকিমী কৰি দুজুই

নাখাই ফাইল ঘাটো । কিয় ? আমাৰ বুদ্ধি নোহোৱা নহয় : বুদ্ধি আছে কিন্তু খটাব নোৱাৰোঁ । খৰকৈ অৰ্থচ ধীৰেৰে একাদিক্ৰমে কাম কৰিব নাজানোঁ ; কোনো কথাৰ মীমাংসা একে কথাত কৰিব নাজানোঁ, সাধাৰণ চিঠি এখন লিখোঁতে দহবাৰ ভাবিব লগা হওঁ এইবিলাক দোষত । খেলৰ ঠাইত ক্ৰিপ্পণৰিতা গুণবিলাক বাঢ়ে ; আৰু বহি থাকিলে অকলেই বা লগতে যিবিলাক অসৎ চিন্তা আহি মনত উদয় হয়, সেই বিলাকৰ ঠাই নোহোৱা হয় । জীৱনৰ যি আনন্দ, এই active habitৰ পৰা তাক উপভোগ কৰিব পাৰি ; আৰু ইয়াৰ পৰা কামৰ ক্ষমতা, তুবন্তে মীমাংসা (quick decision) কৰিবৰ শক্তি অনেক গুণে বেছি হয় ।

বন্ধত কি কৰি কটাব ? আমি নিজৰ মনতে চিন্তা কৰিলে দেখিম হয় তাছ খেলি নহয় শুই কটাব । কিন্তু মোৰ বিশ্বাস আমি তাছ খেলি বা শুই সময় নকটায় ফুট বল খেলি, ক্ৰিকেট খেলি অভাৱ হলে হাও খেলি, দৌৰি, সাতুৰি, নাও বৈ; ঘোৰাট উঠি, বাইচিকল দৌৰাই, মালযুজিহে সময় কটোৱা উচিত । সময় বৃজি কেতিয়াবা তাছো খেলিম, নভেলো পঢ়িম আৰু শুমো । কিন্তু নিজৰ সময় কটাবলৈ অৰ্থচ সমাজৰো উপকাৰ হয় এনে ধৰণৰ বহুতো কাম আছে । একেৰাহে বৰ্ত্তি ২৪ ঘণ্টা তাছ খেলা শিক্ষিত লোক কেজনমানৰ কথা মই জানোঁ আৰু ইয়াকো জানোঁ, যে দুইজন পৰস্পৰ বন্ধুৱে তাছৰ খেলত বহি মাৰামাৰি কৰিছিল । এনে

অভ্যাসক ভাং-কানিৰ বাগিৰ দৰে নকৈ আন কি কব পাৰি ? কলেজত অনেক ডাবা খেলে, সভ্য সমাজতো ডাবা খেলটোৰ এটা গৌৰৱৰ আসন আছে । কিন্তু সভ্য সমাজে তাক ভাল বুলিলে যে ভাল চল এনে ভাবিব নালাগ । এই খেলৰ বাগিটো বৰ বেয়া । মোৰ এজন উকীল নক্সে ডাবা খেলাত ইমান মত্ত যে নিজৰ ওকালতিও পাহৰি যায় । এনে বাগিয়ে নিজৰ আৰু সমাজৰ অহিত কৰে ।

মোৰ তৃতীয় আৰু শেষ কথা উচ্চাকাঙ্ক্ষা মনত লৈ বিদ্যা আৰ্জন কৰা উচিত । বিদ্যা মানে বি, এ, এম, এ ডিগ্ৰী নহয় । বি, এ পাছ কৰিলেই বিদ্যা নহয় আৰু বি, এ ফেল কৰা মাত্ৰেই বিদ্যা আৰ্জিব পাৰে । পুথিগত বিদ্যা; পাছ কৰা বিদ্যা আমাৰ অনেক পৰিমাণে হৈছে । Original বিদ্যা লাগে এতিয়া আমাক । কোন অসমীয়াই প্ৰশ্নতত্ত্ব, দৰ্শন, বিজ্ঞান, গণিত, সাহিত্য, বুৰঞ্জী আদিত আচলতে কুণ্ঠী হৈ উঠিব পাৰিছে । কিয় নোৱাৰে ? আকৌ কণ্ঠ, অসমীয়াৰ বুদ্ধিৰ অভাব ইয়াৰ কাৰণ নহয় । ইয়াৰ একমাত্ৰ কাৰণ আমাৰ applicationৰ, ধৈৰ্য্য ধৰি এটা কাম কৰিব পাৰা শক্তিৰ অভাৱ । এটা উদাহৰণ—ডাক্তৰ জ্ঞানচন্দ্ৰ ঘোষৰ নাম আজি সকলোৰে পৰিচিত । তেওঁৰ লগত প্ৰেচিডেন্সি কলেজত বি, এ, ক্লাচত পঢ়া এজন মোৰ অসমীয়া বন্ধু আছে । তেখেত বৰ্ত্তমানে যোৰহাটত থাকে । তেখেতে কৈছিল, যে ডাক্তৰ ঘোষ কলেজত পঢ়া দিনত বৰ বুদ্ধিমান

বা বিচক্ষণ নাছিল। এতিয়া বাব বছৰ পিচত প্ৰভেদ ভাবিব নোৱাৰি। অধ্যাপক ঘোষ নিজৰ বিজ্ঞা বুদ্ধিৰে গোটেই জগতত অখ্যাত হৈ থাকিল আৰু তেওঁৰ লগৰীয়া বিলাকৰ নাম থাকিল কলেজৰ বেজীটবীৰ বুকুত। এনে উদাহৰণ আমাৰ ডব্বপৰ প্ৰত্যেকৰে জানা আছে। আমি আটায়ে বি, এ, পাছ কৰি শিক্ষাৰ সমাপন কৰোঁ কিন্তু কুস্তী দেশৰ কুস্তী মহানে তিগ্ৰী লৈ আচল শিক্ষাৰ বাট মুকলি কৰি নতুনকৈ শিক্ষাৰ আবিষ্কাৰ কৰে। কলেজৰ পৰা ওলাই আহি আমি খবৰৰ আৰু দুই এক নভেলত বাদে আন serious কিতাপৰ লগত সংজ্ঞাৰ ভাগ কৰোঁ; আৰু কলেজতো পাৰ্থ্য-মানে পৰীক্ষাত নালাগা আন কিতাপ নপঢ়িবলৈও চেষ্টা কৰোঁ। কেৱল নোট আৰু গাইড বহি পঢ়ি প্ৰশ্নোত্তৰৰ প্ৰশ্ন মুখৰ কৰি পৰীক্ষা পাছ কৰা সম্ভৱ; কিন্তু তেনে পঢ়াটো বিজ্ঞা দিব নোৱাৰে। এইদৰে সবস্বতীক আৰম্ভনা কৰাৰ অৰ্থ প্ৰায় সবস্বতী দেবীৰ Post mortem examination ৰ দৰে। দেশৰ ভবিষ্যত পৰিচালকসকলে পৰীক্ষাত পাছ কৈলৈ সিমানে ধড়ব নকৰি বিজ্ঞাত, যশত কৰ্মত সকলো পিনে কুস্তী হবলৈ চেষ্টা কৰা উচিত।

প্ৰশ্ন স্বভাৱিকতে আমাৰ মনত উদয় হয় যে বিজ্ঞামৰ দিন কেইবাটাও খেলা খুলা কৰিয়েই কটোৱা উচিত জানো যই যদি মোৰ মনৰ ভাৱ ওপৰত পৰিষ্কাৰ কৈ কথ পাৰিছে। তোনহলে এইটো বোধ হয় স্পষ্ট হৈ উঠিছে

যে এই খেলা ধূলাকো মই সাংসাৰিক জীৱনৰ কাৰণে
 শ্ৰান্ত হোৱা বুলি ভাবোঁ। ইয়াৰ বাহিৰে আগ্ৰহ জন্মিলে
 সহস্ৰ সহস্ৰ কাম আগত উপস্থিত হবহি। বোগ, ক্ষুধা
 আৰু অভাৱত আতুৰ দেশ-মাতৃকাৰ প্ৰতি চকু মেলি চাব
 লাগিব—আমাৰ দেশ ভবিষ্যত গঢ় দিওঁতাসকলে। হাজাৰ
 জনে ইনকুয়েষ্টা, মেলেবীয়া, কলেবাত প্ৰাণ এৰিছে, দহ
 হাজাৰ ক্ষুধাৰ যন্ত্ৰনাত অস্থিৰ আৰু প্ৰত্যেক হাজাৰ অভাৱৰ
 উৎপীড়নত মৰ্মাহত। সেই বিলাকক আমি নাচালে কোনে
 চাব। অৰ্থ দি নহয়—কাম কৰি দি, গাৱঁৰ স্বাস্থ্যোন্নতিৰ
 উপায় দি, সমবেত চেষ্টাৰ ফলত যি হব পাৰে তাৰ উপ-
 দেশ আদৰ্শ দি, কানি ভাঙৰ উপকাৰীতা বুজাই দি, বোগীক
 পতি কৰি আৰু পতি কৰিবলৈ দেখুৱাই দি, এই দৰৰ
 সহস্ৰ উপায়ে বিপ্ৰামৰ সময় কৰ্মত পূৰ্ণ কৰি নিজেও তৃপ্তি
 পায় আনৰো উপক্ৰমৰ সধা হয়। অন্তৰৰ প্ৰেৰণা যদি
 জাগি উঠে, উপায়ৰ অভাৱ নহব।

দেশৰ ভবিষ্যত বংশধৰ সকল, ইমানতেই মই মোৰ
 বক্তব্যৰ সামৰণি মাৰিব ইচ্ছা কৰোঁ। কথাৰ অভাৱ নাই ;
 কিন্তু আমাৰ সকলোৰে বৰ্তমান কৰ্তব্য হৈছে কাম কৰা,
 কথা কোৱা নহয়। ছাত্ৰ জীৱনৰ এই Critical কালখিনি
 ভালদৰে চলাবলৈ কি কি কৰিব লাগে তাৰ পূৰ্ণ তালিকা
 দিয়াৰ প্ৰয়োজনো নাই। আৰু তাক কবলৈ মই চেষ্টাও
 কৰা নাই। মুঠে যি কথা লিখিবলৈ আপোনালোকে আগবাঢ়িব

লাগে তাৰে তিনিটা প্ৰধান কথা হৈ ছাত্ৰসকলৰ আগত কৈছে।

শেষ কৰাৰ আগতে আৰু এক আশাৰ বৰ পুৰণি আৰু সেইদেখিয়ে মূল্যবান কথা কব খুজিছে। দেশৰ একমাত্ৰ সম্বল, দেশৰ উঠি অহা ডেকা সকল—তেওঁবিলাক নিজে নিজৰ মালিক নহয়। তেওঁবিলাক তেওঁলোকৰ দেশৰ তাতকৈ অনেক গুণে বেছি মূল্যৰ সামগ্ৰী। তেওঁবিলাকে ইচ্ছা কৰি নিজৰ কোনো শক্তি বা সামৰ্থ্য অপব্যয় কৰিব নোৱাৰে; কৰিলে দেশৰ মহামূল্য সম্পত্তি নষ্ট কৰাৰ পাপত পাপী হ'ব। মোৰ নিতান্ত অনুৰোধ, ছাত্ৰসকলে যেন সকলো কথাতে এই নতুন গোবৰ আৰু নতুন দায়িত্বৰ কথা মনত ৰাখে। তেতিয়া ভালমতে চলিবলৈ অন্তৰ দেৱতাই ছাত্ৰসকলক প্ৰেৰণা দিব, কাৰো উপদেশৰ আৱশ্যক নকৰিব। দেশৰ শুভ লক্ষণ যে ছাত্ৰসকলৰ কৰ্মৰ স্পৃহা হৈছে। আমি মুঠেই আশা কৰো ছাত্ৰসকল কৃতী হওঁক, যশস্বী হওক, তেজস্বী হওক। আমাৰ ডেকাৰ মাজৰ পৰা পেণ্ডিওৰ, ইনষ্টিন, কাৰ্ণেজি, লয়েড্ জৰ্জৰ দৰে সকলো ক্ষেত্ৰত অপৰিসীম শক্তিশালী লোকৰ উদ্ভৱ হওক! দেশ ধনা হওক!

“চেতনা” দশম সংখ্যা। ১৮৪২ জ্যৈষ্ঠ।

বোৰহাট কেন্দ্ৰৰ ৰেট্ৰিকুলেছন পৰীক্ষাৰ্থী সকলৰ মিলনত কোৱা
কথাৰ সাৰাংশ।

সংস্কৃত শিক্ষাৰ চৰ্চা

আমাৰ জাতীয় শিক্ষাৰ আন আন শাখা প্ৰশাখাৰ লগতে সংস্কৃত শিক্ষা বিষয়েও অলপ ভাব-চিন্তা কৰিবলৈ মোৰ কিছু সুযোগ ঘটিছে । ইয়াৰ ফলত আন আন শিক্ষাৰ বিষয়ৰ দৰে সংস্কৃত শিক্ষাৰ বিষয়েও মোৰ মনত কিছুমান প্ৰশ্নৰ উদয় হৈছে ।

মোৰ প্ৰথম কথা—সংস্কৃত শিক্ষাৰ সাৰ্থকতা সম্পৰ্কে । সংস্কৃত শিক্ষা বোলোতে মই আমাৰ টোলবিলাকত যি প্ৰকাৰ শিক্ষা দিয়া হয় তাৰ কথাহে কৈছোঁ । সংস্কৃত ভাষা সাহিত্য দৰ্শন আদিৰ যি বিষয়ে চৰ্চা কলেজ বা বিশ্ববিদ্যালয় আদিত হয় তাৰ কথা কোৱা নাই । সংস্কৃত বা টোল শিক্ষাৰ সম্পৰ্কে প্ৰথম আপত্তি—এই শিক্ষা অৰ্থকাৰিণী নহয় । অৰ্থ উপাৰ্জন শিক্ষাৰ প্ৰধান লক্ষ্য নহলেও ইও যে এবিধ লক্ষ্য তাত কাৰো ঘিমন নাই । হাইস্কুল আৰু কলেজত ছাত্ৰৰ সমাগম দেখিলে আচৰিত হ'ব লাগে । তাৰ কাৰণ, সচাঁই হক বা মিছাঁই হক, হাইস্কুল আৰু কলেজৰ পৰীক্ষা পাছ কৰিব পাৰিলে, মানুহ কোনো দৰমহা থাকা চাকৰিৰ উপযুক্ত হয় বুলি সাধাৰণৰ বিশ্বাস । কিন্তু সংস্কৃতৰ উপাধি পাছ কৰি, সংস্কৃত টোলৰ অধ্যাপকৰ অনিশ্চিত কেইটামান বৃত্তি বাদ দিলে, কোনো চাকৰি পাব লগীয়া নাই—তেনেহলে সংস্কৃত পঢ়ি লাভ কি ?

এটো শিক্ষাৰ সম্পৰ্কে দ্বিতীয় আপত্তি সংস্কৃত শিক্ষাৰ পৰা—আজি কালিৰ দিনত চলিবৰ জোখাই সাধাৰণ জ্ঞানো পোৱা নাযায়। বুৰঞ্জী, ভূগোল, অৰ্থনীতি, সমাজনীতি, গণিত বিজ্ঞান আদি যিবিলাক বিষয়ৰ সামান্য হলেও কিছুমান আজি কালিৰ দিনৰ শিক্ষাত লোক মাত্ৰে অতি আৱশ্যকীয় বুলি বিবেচনা কৰা হয়, তেনেবিলাক বিষয়ৰ জ্ঞান সংস্কৃত শিক্ষাৰ পৰা পোৱা নেযায়। পুৰাণৰ ভূগোল আজি কালিৰ পৃথিবীৰ বিবৰণৰ লগত নিমিলে। পুৰাণৰ চন্দ্ৰলোক সূৰ্য্য লোক আদিৰ অৱস্থান আৰু পৰিমাণ আজি কালিৰ বিজ্ঞানে স্বীকাৰ নকৰে। পুৰাণৰ ৰাজাবলি আৰু বংশানুচৰিত পাচি প্ৰাচীন ইতিহাসো সম্যক ৰূপে জানা নাযায়; বৰ্ত্তমান ইতিহাস সংস্কৃত ভাষাত ৰচিত হোৱা নাই। বিজ্ঞান, গণিত আদি প্ৰাচীন কালত যদিবা অলপ আছিল এতিয়া তাকো টোলত শিক্ষা দিয়া নহয়। বিশেষতঃ, এই বিলাক বিষয় এতিয়া বহুতো উন্নত হ'ল। এইবিলাক কাৰণৰ পৰা সংস্কৃত পণ্ডিত সংসাৰৰ অলায়ক হৈ পৰে; বৰ্ত্তমানৰ সমাজত সিবিলাকৰ স্থান নাই।

সংস্কৃতামুৰাণী লোকসকলৰ পক্ষে ওপৰৰ কথাবিলাক এনে স্পষ্ট ভাৱত প্ৰকাশ হোৱা কিছু অগ্ৰীতিকৰ হব পাৰে। কিন্তু এইটো তেখেতসকলেও জাহান যে আমাৰ মাজত আজি কালিৰ বেছি ভাগ শিক্ষিত লোকে ওপৰত কোৱা আপত্তি-বিলাক তুলি টোলৰ শিক্ষা অনাৱশ্যক বুলি বাখ্যা কৰে।

তেওঁবিলাকৰ এইবিলাক আপত্তি তেনেই অধৌক্তিক বুলি
উৰাই দিব নোৱাৰি।

তেওঁবিলাকৰ মাজতো যুক্তিবাদী সকলে দুটা বিষয়ত
সংস্কৃত শিক্ষা আবশ্যকীয় বুলি স্বীকাৰ কৰে। প্রথম হৈছে,
সামাজিক বিষয়ত অৰ্থাৎ সংক্ষেপতে কবলৈ হলে পৌৰোহিত্য
কাৰ্য্য শিক্ষাৰ কাৰণে সংস্কৃত শিক্ষাৰ প্ৰয়োজন ; আৰু দ্বিতীয়
গবেষণাৰ অৰ্থে—অৰ্থাৎ প্ৰাচীন কালত সংস্কৃত কৃষ্টি আৰু
সভ্যতা নো কেনে প্ৰকাৰৰ আছিল, আজিকালিৰ কৃষ্টি আৰু
সভ্যতাৰ পৰা কিমান পৃথক বা তাৰ লগত কিমান মিল,
ইত্যাদি বিলাক আলোচনাৰ অৰ্থে। এনে আলোচনাৰ বিশেষ
ব্যৱসায়িক প্ৰয়োজন আছে বুলি অনেকে স্বীকাৰকে নকৰে।
কিন্তু বিজ্ঞা চৰ্চাৰ অৰ্থে আৰু প্ৰাচীন সামাজিক ৰীতি নীতিৰ
জ্ঞান পাব পাৰি বুলি এনে আলোচনাৰ সমূলি মুলা নাই
বুলিও নকয়। কিন্তু শাস্ত্ৰৰ গভীৰ আলোচনাৰ অৰ্থে তেওঁ-
লোকে টোলৰ আবশ্যকতা নেদেখে। স্কুল কলেজ বিশ্ববিদ্যালয়ত
সংস্কৃত শিক্ষা দিয়া হয়। যিবিলাক লোকে এই ভাষাত
ধাৰা পুথি পত্ৰাদি আলোচনা কৰিব খোজে, তেওঁলোকে
কলেজীয়া শিক্ষাৰ দ্বাৰাহে এই কাৰ্যলৈ প্ৰস্তুত হব পাৰে ;
আৰু এনে আলোচনাৰ অৰ্থে পশ্চিমী সাচৰ বিশ্ববিদ্যালয়হে
প্ৰকৃত ঠাই। টোল বিলম্বকত তেনে শিক্ষা দিয়া নহয়, তেনে
সুবিধা নাই ; আৰু তেনে ধৰণৰ চেষ্টা কৰাও অসম্ভৱ। তেওঁ-
লোকে আৰু দেখুৱাইছে যে সংস্কৃত বিজ্ঞা সম্পৰ্কে অসম্মানবিলাক

আলোচনা হৈছে, তাৰ শতকৰা ৯৯ ভাগ পশ্চিমীয়া পণ্ডিত আৰু পশ্চিমীয়া বীড়িত শিক্ষিত ভাৰতীয় পণ্ডিতসকলৰ দ্বাৰা হৈছে। ম্যাক্স-মুলাৰ, ওৱেন, ভাণ্ডাৰকাৰ বা বাধা কিমানৰ দৰে পণ্ডিতলোক টোলৰ শিক্ষাৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা নাই।

গতিকে বুজা যায়—নতুন শিক্ষিতলোক সকলৰ কিছুমানে টোল শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা স্বীকাৰ কৰে একমাত্ৰ পৌৰোহিত্য কাৰ্য্য শিক্ষাৰ অৰ্থেহে। এই বিষয়তো অনেকৰ মনৰ ভাৱ—যে পৌৰোহিত্য কাৰ্য্য অৰ্থাৎ পূজা পাৰ্বন আদাদি একান্ত অনাৱশ্যক। এইবিলাক উদাৰ ধৰ্ম্ম বিৰোধী, ব্ৰাহ্মণৰ ছল-চক্ৰান্ত মাত্ৰ আৰু অৰ্থনীতিৰ হিচাবত জাতীয় উন্নতিৰ পৰিপন্থী। ফলত এই ধাৰণা কিছুমান উচ্চ শিক্ষিত মানুহৰ মনতো বদ্ধমূল হৈছে যে টোলশিক্ষাৰ কোনো উপকাৰিতা বা সাৰ্থকতা নাই। ইয়াৰ পৰা কেৱল উন্নতি বিৰোধী সংৰক্ষণশীল টিকিৱালা ব্ৰাহ্মণ পণ্ডিতৰ দল এটাহে সৃষ্টি হয়। এওঁলোকে অকল জাতীয় উন্নতিত সহায় কৰিব নোৱাৰে এনে নহয়, এওঁলোকৰ পৰা জাতীয় উন্নতিত অনেক বাধা হৈ পোৱা যায়। এই অভিযোগ-বোৰৰ উত্তৰ সংস্কৃতামুৰাগী লোকসকলে দিব নোৱাৰিলে, বিশেষ কৰি নিজৰ জীৱনৰ আদৰ্শৰে দেখুৱাব নোৱাৰিলে যে এনেবোৰ আশঙ্কা অমূলক, তেনেহলে টোল শিক্ষাৰ দিন টুটি আহিল বুলি জানিব।

মোৰ নিজৰ মনত এনে আশঙ্কা নাই। মোৰ বিশ্বাস মতে ওপৰৰ এইবিলাক আপত্তি উঠে এটা মূল কথাৰ পৰা। আমাৰ

ধাৰণা যে শিক্ষাৰ একমাত্ৰ উদ্দেশ্য অৰ্থ উপাৰ্জন । এই ধাৰণা আমাৰ সমাজত প্ৰচলিত হৈছে দুটা কথাৰ পৰা—প্ৰথম পশ্চিমীয়া শিক্ষাৰ আৰম্ভ হ'ল আমাৰ দিনত চাকৰিৰ কাৰণে উপযুক্ত মানুহ তৈয়াৰ কৰিবলৈ । তাৰপৰা দেখা গ'ল যে যি লোকে এই বীতিত শিক্ষিত হৈ উঠে সেয়ে ধন আৰ্জিব পাৰে । প্ৰায় ৫০।৬০ বছৰ পূৰ্বে লিখা বঙালি শিশু-পাঠত মদন মোহন তৰ্কালঙ্কাৰে লিখিছিল——“লেখা পঢ়া কৰে যে ।

গাৰী ঘোড়া চড়ে সে ।”

ওপৰৰ এই পদ ফাকিত সেই সময়ৰ শিক্ষাৰ উদ্দেশ্যৰ সম্বন্ধে কেনে ধাৰণা সহজ ভাষাত পোনপতীয়া কৈ কোৱা হৈছে । লেখা-পঢ়া কৰি গাৰী ঘোৰাত উঠি ফুৰাই হৈ উঠিল শিক্ষাৰ লক্ষ্য । দ্বিতীয়তে, আমাৰ দেশত জীৱিকা সমস্যাটো দিনক দিনে ইমান জটিল আৰু কঠিন হৈ উঠিছে যে আমি সকলোৱে স্কুলত সোমাবৰ দিন ধৰি ভাবিবলগীয়া হয় কেনেকৈনো ভবিষ্যতে আমাৰ পেটৰ ভাত, গাৰ কাপোৰ আৰ্জিব পাৰিম । এই দুই কথাৰ পৰা অৰ্থ উপাৰ্জন শিক্ষাৰ একমাত্ৰ উদ্দেশ্য বুলি আমাৰ এটা ভ্ৰান্ত বিশ্বাস হৈছে । “ভ্ৰান্ত” বুলি কৈয়ো এটা কথালৈ মই দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিব খোজোঁ । জীৱিকা-অৰ্জন শিক্ষাৰ এটা প্ৰধান লক্ষ্য হোৱা উচিত—এই কথা পাহৰিলে আমি বিপথত যাব লাগিব, কিন্তু ই শিক্ষাৰ একমাত্ৰ লক্ষ্য হ'ব নোৱাৰে, একমাত্ৰ লক্ষণ বুলি ভাবিলে ভুল কৰা হ'ব ।

প্রাচীন কালৰ পৰা আজিলৈ যিমানবিলাক চিন্তাশীল লোকে মানব জীৱনৰ তথা শিক্ষাৰ উদ্দেশ্য ব্যাখ্যা কৰিছে, তেওঁবিলাক সকলোৱে স্বীকাৰ কৰিছে যে সমগ্র মানৱত্বৰ বিকাশ, বা আত্মাৰ উন্নতি, self knowledge and self-culture এয়ে হৈছে জীৱনৰ তথা শিক্ষাৰ উদ্দেশ্য। বিষ্ণু পুৰাণৰ ঋষ চৰিত্ৰত—এই উদ্দেশ্য এইদৰে ব্যক্ত কৰা হৈছে :—

“সুশীলো ভব ধৰ্মাত্মা মৈত্ৰঃ প্ৰাণিহিতৈববঃ।

নিমং যথাপঃ প্ৰবণাঃ প্ৰাত্ৰমায়ান্তি সম্পদঃ ॥

চাণক্যৰ শ্লোকতো—

“বিদ্যা দদাতি বিনয়ং বিনয়াদ য়াতি পাত্ৰতাম।

পাত্ৰতাদ্ ধন যদপ্নাতি ধনাদ্ ধৰ্মঃ ততঃ সুখম্”।

সংস্কৃত সাহিত্যত এনে দৰৰ কথাৰ সীমা সংখ্যা নাই। এইবোৰত লক্ষ্য কৰিব লগীয়া এই যে সুশীল হোৱা, ধৰ্মাত্মা হোৱা, বিদ্যা আৰ্জী, তেতিয়া ধন সোণৰ কাৰণে ভাবিব নালাগে। পানী যেনেকৈ তললৈ আপোনা-আপুনি বৈ আহে সম্পদো উপযুক্ত পাত্ৰলৈ আহিব। তাৎপৰ্য্য এই যোগ্যতা আৰ্জন কৰা। তোমাৰ যিবিলাক ঈশ্বৰৰ দত্ত বৃত্তি আছে সেইবিলাকৰ সম্যক কৰ্ষণ কৰা, সংযম শিক্ষা কৰা, তেতিয়া তুমি এনে শিক্ষাৰ গুণত যি শক্তি আৰ্জন কৰিছা তাৰ বলতে সহজতে অৰ্থ উপাৰ্জন কৰিব পাৰিবা। বিংশ শতিকাৰ শিক্ষাবিদ, মনোবিজ্ঞানবিদ পণ্ডিতসকলেও এই কথাকে কৈছে। Devolve the full man—

মানৱত্বৰ সম্পূৰ্ণ স্বৰূপ প্ৰকাশ এয়ে শিক্ষাৰ উদ্দেশ্য ।

Teacher's world নামেৰে এখন সপ্তাহিক ইংৰাজী কাকতৰ এটি সংখ্যাত “What is an Educated man” [এগৰাকী শিক্ষিত পুৰুষ কি] এই প্ৰশ্নটোৰ উত্তৰ কিছুমান ডাঙৰ লোকৰ পৰা আনি প্ৰকাশ কৰিছিল। তাৰে Viscountess Snowden (ভাইকাউণ্টেচ স্নোডেন) মহোদয়াই দিয়া উত্তৰ এই:—

“I would define an educated man as one who has achieved Self knowledge, Self reverence and Self control, and is filled with good will to all men and kindness to animals.”

[যি জনৰ আত্মসন্মান, আত্মজ্ঞান আৰু সংযম শক্তি আছে তেওঁকেই মই শিক্ষিত বুলিম। তেওঁ সকলো মানুহৰ প্ৰতি সদন্ত্ৰাস্ত্ৰাপন্ন আৰু জগতৰ সকলো জন্তুৰে প্ৰতি দয়াশীল।]

ওপৰত কোৱা বিষ্ণু পুৰাণৰ শ্লোকটোৰ লগত বিজাই চালে মই দেখিব পাওঁ—দেশ কাল জাতি শিক্ষা কৃষ্টিৰ ইমান বিভেদ থকা স্বত্বেও দুয়োটা উক্তিতে ঠিক একে কথাৰ শিক্ষাৰ উদ্দেশ্য বুলি কৈছে।

দেখাত অবাস্তৱ, ইমান খিনি কথাৰ জ্বলোঙা মেলাৰ অৰ্থ হল এই যে অৰ্থসংগ্ৰহৰ সামৰ্থ্যৰ পৰিমাণ বঢ়োৱা শিক্ষাৰ প্ৰকৃত উদ্দেশ্য বুলি কোনো মনিষী নকয়; বা বৰ্তমান দিনৰ মানুহৰ সংখ্যা, দেশৰ নাম, ৰাজধানীৰ কথা বা ৰাজা বা

শাসক সকলৰ নামৰ তালিকা মুখস্থ কৰা, অথবা চিনেমাৰ অভিনেত্ৰীসকলৰ নাম-ধন, জাতি-গোত্ৰ, বা আহাৰ পৰিচ্ছদ আদি বিষয়ৰ তন্ন তন্ন কথা শিকাও শিক্ষাৰ উদ্দেশ্য বুলি নকয়।

শিক্ষা লাগে সজ্জ মানুহ হ'বলৈ, কৰ্মী হ'বলৈ, দয়াশীল হ'বলৈ, পৰোপকাৰী হ'বলৈ, হাতভৰি আদি অঙ্গ প্ৰত্যঙ্গাদি চলাত স্বাস্থ্য আৰ্জিনলৈ, শৰীৰ মন আৰু আত্মাৰ উন্নতি কৰিবলৈ। এই উদ্দেশ্য সাধনত টোলৰ শিক্ষা স্কুলৰ শিক্ষাতকৈ কম উপযোগী হ'ব লাগে—এনে কোনো কাৰণ নাই।

অৰ্থ উপাৰ্জনৰ পিনৰ পৰা চালেও দেখা যায় স্কুল কলেজৰ শিক্ষিত মাত্ৰই অৰ্থ উপাৰ্জন কাৰিব পাৰেনে? হাইস্কুলৰ কেইটামান শ্ৰেণীলৈ পঢ়া, প্ৰাৱেশিকাত অকৃতকাৰ্য্য হোৱা, কলেজত কিছুদিন পঢ়া শ, শ ডেকা লৰাই কেনে অকামিলা জীৱন নিয়ায়! বি. এ, এম, এ, পাছ কৰা সকলোৰে বা অৰ্থ উপাৰ্জনৰ কিমান যোগ্যতা! অথচ একোজন লৰাক পশ্চিমীয়া শিক্ষা দিবৰ কাৰণে একো ঘৰ গিৰি সৰ্বস্বান্ত হ'বলগীয়া হয়।

ইকালে, বৰ্ত্তমান দিনৰ উপযোগী জ্ঞানৰ কথাতো প্ৰায় এই নিচিনাই। কোনো কেবাগী পদৰ পৰীক্ষাত, কেইবছৰমান আগেয়ে কেবাজনো গ্ৰেজুয়েটে 'চেক্ৰেটৰী অব ষ্টেট'ৰ নাম সোধাত অসম গভৰ্ণমেণ্টৰ তেতিয়াৰ Second Secretary জনৰ নাম লিখি দিছিল। নিউয়'ৰ্ক কি ক'ব নোৱাৰা

গ্ৰেজুয়েটৰ আৰু মানচিত্ৰত লগুন কোন অংশত তাক নাজানা তথাকথিত শিক্ষিত ডেকাৰ সংখ্যা বৰ কম নহয় ।

এইবিলাক কথা কোৱাৰ মোৰ উদ্দেশ্য—কোনো শিক্ষা প্ৰণালীক নিন্দা কৰা নহয় ; বা কাকো সৰু বৰ কৰা নহয় । মই মুঠে ইয়াকেহে কব বিচাৰিছোঁ যে টোল শিক্ষাৰ পৰাও আমাৰ চৰিত্ৰ গঠিত হ'ব পাৰে ; আমি প্ৰকৃত শিক্ষা পাব পাৰোঁ । আজি কালিৰ স্কুলৰ শিক্ষাৰ পৰাও আমাৰ ব্যৱহাৰিক জ্ঞান বৰ বেছি নহয় । ব্যৱহাৰিক জ্ঞান হয়, নিজে কাম কৰি, নিজৰ চকু-কাণ আদি ইন্দ্ৰিয়ৰ ব্যৱহাৰ কৰি, খবৰৰ কাগজ আদি পঢ়ি । এনে শিক্ষাৰ সুযোগ স্কুলত বা টোলত সমানে ব্যৱস্থা কৰিব পাৰা হয় ।

উচ্চ শিক্ষাৰ মানতো সংস্কৃত শিক্ষাৰ বিশেষ দোষ দেখা নাপাব । পশ্চিমীয়া ৰীতিত উচ্চতম শিক্ষিত লোক এজন আৰু টোলৰীতিত শিক্ষিত তেনে লোক এজনৰ ভিতৰত কথা-বাতৰা--ৰীতি-নীতি সামাজিকতা আদি গুণত বিশেষ প্ৰভেদ নেদেখি ।

সংস্কৃত শিক্ষাই ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰাচীন কৃষ্টি ৰক্ষা কৰি আছে । এই শিক্ষাত শিক্ষকসকলে অধ্যাপনা কৰে অধ্যাপনা কৰ্ত্তব্যৰ এটা অংশ বুলি ; অৰ্থলোভত নহয় । শিক্ষিতসকলেও শিক্ষা পায় হাজাৰ হাজাৰ টকা খৰছ কৰি নহয়, প্ৰকৃততে একো খৰছ নকৰাকৈ । এই শিক্ষাৰ পৰা হিন্দু ধৰ্মৰ ক্ৰিয়াপুত্ৰ হৈ থাকিব পাৰিছে । এই শিক্ষা পোৱা উচ্চ শিক্ষিত লোক

সকল হয় বিনয়ী, সাধু, আচাৰ-পৰায়ণ—আৰু স্বল্প-সমুপ্ত । সামান্য অৰ্থব্যয় কৰি যি প্ৰণালীৰ পৰা এনে শিক্ষা পাবি, সেই শিক্ষা প্ৰণালীৰ সাৰ্থকতা নাই বুলি অতি পক্ষপাতী লোকেও কব নোৱাৰে ।

এই বুলি টোল শিক্ষাৰ একো দোষ নাই মই এনে কথাকো কব নুখুজোঁ । কোনো শিক্ষা প্ৰণালী দোষ শূন্য নহয় আৰু হব নোৱাৰে । কাৰণ, মানুহে সদাই উন্নতি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে । গতিকে মানুহৰ যি অনুষ্ঠানেই নহক, তাকো ভাল কৰিবৰ অনবৰত চেষ্টা চলি থাকে । টোল শিক্ষাবো উন্নতি হব পাৰে; আৰু তাকো উন্নত কৰিবলৈ যত্ন কৰা যুগুত ।

টোল শিক্ষাৰ প্ৰথম দোষ যে ভূগোল বুজী আদি আজি কালিৰ বিষয় বিলাকৰ জ্ঞান পোৱা নাযায় । স্কুলতো যথেষ্ট পোৱা নাযায় বুলি আগতে কোৱা হৈছে । কিন্তু সেই বুলি পাব নালাগে এনে নহয় । বৰঞ্চ স্কুলতো এনে জ্ঞান শিক্ষাৰ দিহা হব লাগে; আৰু টোলতো হব লাগে । অনেকে কয় যে ভূগোল আদি বিষয় টোলৰ পাঠ্য কৰিব লাগে । মোৰ মনেৰে এইটো কৰা ভুল হব । টোলৰ গুণ হৈছে এই যে ই প্ৰাচীন ৰীতি এটা জীৱন্ত কৰি ৰাখি অনেক পৰিমাণে মুকলি মূৰীয়া হৈ অধ্যায়ণ আৰু অধ্যাপনা কৰিবলৈ সুচল দিয়ে । বিষয়ৰ সংখ্যা বঢ়াই দিলে টোলে পতি ছজন তিনিজন শিক্ষক লাগিব । তেতিয়া নিয়মিত সময়, হাজিৰা, পৰিদৰ্শন

ইত্যাদি বিলাকৰ উৎপাত আৰম্ভ হব ; আৰু টোল স্কুলৰ এটা নিকট সংস্কৰণ হৈ উঠিব । সেই দেখি মোৰ মনেৰে 'টোলত আজি কালি মজলীয়া পৰিষ্কা উত্তীৰ্ণ হোৱা বা মজলীয়া স্কুলৰ উচ্চতম শ্ৰেণীলৈ পঢ়া লৰাতকৈ কম পঢ়া লৰাক ভৰ্ত্তি নকৰা হলে ভাল হয় । আজি কালি এনে লৰাৰ সংখ্যা বাঢ়িছে ; টোলত পঢ়িবলৈ তেনে লৰাৰ অভাৱ নহব । টোলত খবৰৰ কাগজ সংগ্ৰহ, লাইব্ৰেৰী স্থাপন আদি কৰিবলৈ যত্নপৰ হলে, ইয়াৰ পৰাও এই দোষ অনেক পৰিমাণে কমিব ।

দ্বিতীয় কথা, শাৰীৰিক শ্ৰম খেল আদিৰ কাৰণে টোলত একো যত্ন লোৱা নহয় । ইয়াৰো অলপ ব্যৱস্থা থাকিব লাগে । টোল আশ্ৰমৰ দৰে সুশোভন কৰি লবলৈ যত্ন ললে, অৰ্থাৎ টোলৰ চৌহাতে ফুলনি আৰু শাকনি কৰি ললে, শাৰীৰিক শ্ৰম, সৌন্দৰ্য-কৰ্ষণ আৰু আহাৰৰ যোগাৰ—এই সকলো বিলাক হব পাৰে ।

তৃতীয়তে, টোলৰ ছাত্ৰৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰৰ প্ৰতি, আচাৰ পালন, সন্ত্যা-উপাসনাৰ প্ৰতি এতিয়া যিমান চকু দিয়া হয় তাতকৈ অনেক পৰিমাণে বেছি দৃষ্টিৰ আৱশ্যক । নিয়ম-কানুন কৰি এই বিলাক পালন কৰোৱা বৰ সহজ নহয় । অধ্যাপকে আৰু গুৰু ছাত্ৰ বিলাকে নিজ নিজ আদৰ্শৰ দ্বাৰা আন আন ছাত্ৰক অনুপ্ৰাণিত কৰিব পাৰিব লাগিব । আগত কৈ এই নিয়ম বিলাকত এতিয়া যথেষ্ট শৈথিল্যই দেখা দিছে আৰু লৌকিকতাৰ স্থান বেছি হৈছে ।

সংস্কৃত শিক্ষাৰ ছাত্ৰ আৰু অধ্যাপক সকলক মই এটি অনুবোধ জনাওঁ। আগেয়ে টোলৰ শিক্ষাৰ কিছুমান ভাল বীতি আজি কালি এৰা পৰিছে। এই কথা উচিত হোৱা নাই। টোল শিক্ষাৰ বীতি বহুদিনীয়া; গতিকে বহুত অভিজ্ঞতাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। ইয়াৰ যিবিলাক গুণকাৰী বীতি তাক হঠাৎ এৰি পেলোৱা বেয়া। পুৰণি বীতি এটা ওজা ছাত্ৰৰ। এই বীতিৰ পৰাই বিন এ্যাণ্ড ল্যাঙ্কাচাৰে ইংলণ্ডত Pupil Teachers System (ছাত্ৰ-শিক্ষকৰ ব্যৱস্থা) প্ৰৱৰ্ত্তন কৰি ইংলণ্ডত প্ৰাথমিক শিক্ষা বিস্তাৰত বহুত সহায় কৰিছিল। টোল বিলাকে এই বীতি প্ৰায় এৰিলে। উপাধি পৰীক্ষাৰ পাঠ্য দুই বছৰত শেষ কৰিব লাগে। গতিকে আনক পঢ়াৰ সময় নাই। ইও এই বীতি এৰা পৰাৰ এটা কাৰণ।

আগেয়ে “চৈত” ফুৰা এটা নিয়ম আছিল। বছৰেকৰ পাঠ্যৰ শেষত চ’ত মাহৰ এটা সপ্তাহ ছাত্ৰ বিলাকে চাৰিও ফালে ঘূৰি ঘূৰি টোলৰ কাৰণে অৰ্থ সংগ্ৰহ কৰিছিল। আজি কালি এই বীতি কিমান পৰিমাণে আছে নাজানে। কিন্তু মোৰ হলে “চৈত” ফুৰা ছাত্ৰ এতিয়া চকুত পৰা নাই। ইয়াৰ পৰা যে অকল টোললৈ দুটা টকা আনিছিল এনে নহয়, ছাত্ৰবিলাকে নিজৰ দেশৰ সকলো ফালে ফুৰাৰ সুযোগ হৈছিল, সাধাৰণ মানুহৰ মাজত বিদ্যাশিক্ষাৰ কথা প্ৰচাৰ কৰা হৈছিল, আৰু আজি কালি বিশেষকৈ পশ্চিম দেশত Hiking আৰু

Camping ব পৰা স্বাস্থ্য, আত্মারলম্বন আদি যিবিলাক গুণ শিক্ষা হয়, সেই বিলাক গুণ শিক্ষা হৈছিল। আজি কালি ভবিষ্যৎ ওপৰত ঠিয় দিয়াৰ (Self Supporting Education) এটা ঘোষা উঠিছে। এনেকুৱা শিক্ষাৰ কাৰণে এই ৰীতি কিছু সহায়কৰ হৈছিল। চৈত ফুৰাৰ পাছত টোলৰ প্ৰীতি ভোজ আৰু অধ্যাপক-সেৱা এটা সৌষ্ঠব-পূৰ্ণ বিতোপন অনুষ্ঠান আছিল। এই অনুষ্ঠান এতিয়াও সম্পূৰ্ণ উঠি যোৱা নাই বোধকৰোঁ। ইয়াৰ পূৰ্ণজীৱিত কৰা কৰ্তব্য আৰু তাক অনুকৰণ কৰা স্কুলবিলাকৰ পক্ষেও উপকাৰী হব।

আন এটা কথা আছিল সংস্কৃতত কথা কোৱা অভ্যাস। এই অভ্যাস হৈছিল, বিয়া সভা আদিত সংস্কৃত “দিয়া”ৰ পৰা। এই অভ্যাস এতিয়া গুচিল। বিয়াত সংস্কৃত “দিয়া” এটা ভাল ৰীতি আছিল। তাৰপৰা সাধাৰণৰ মাজত শিক্ষাৰ আদৰ বাঢ়িছিল। এনে কি ভাল মানুহৰ ঘৰৰ বুদ্ধিমান চাকৰ-বাকৰে আৰু ধূলীয়া-খুলীয়াৰ ভাৱৰীয়া বিলাকে সংস্কৃত শ্লোক মুখস্থ কৰি সংস্কৃত দি দৰ্শকৰ আনন্দ বঢ়াইছিল। আজিকালি দুই এজন পণ্ডিতেহে সৰল সংস্কৃতত বক্তৃতা কৰিব পাৰে। এই বিলাক ৰীতিৰ পুনঃ প্ৰৱৰ্ত্তন হোৱা ভাল। ইয়াৰ পৰা বিজ্ঞা টোলঘৰত আৰু অধ্যাপক আৰু ছাত্ৰৰ পৃথিৱী ভিতৰত আৱদ্ধ নাথাকি জনসমাজত প্ৰচাৰ হৈ পৰিছিল।

আক এটা কথা মই লক্ষ কৰিছো। বোধকৰো আগেয়ে অকল ব্যাকৰণ বা ভাগৱত পঢ়ি পুৰণি পণ্ডিতসকলে আন আন শাস্ত্ৰৰো যিমান গভীৰজ্ঞান আৰ্জিছিল আজি কালিৰ উপাধিৰ পাঠ্য পঢ়ি তিমান জ্ঞান পোৱা নাযায়। সংস্কৃত শিক্ষা ইয়াত কৰি গভীৰ হলে ভাল। কোনো পুথি পঢ়াত টকা টিপুনি সহ আতিথুৰি লগাই পঢ়া বীতি প্ৰৱৰ্ত্তন হব লাগে। সেয়ে হৰ লাগিলে উপযুক্ত অধ্যাপকেহে বিশেষ বিশেষ শাস্ত্ৰৰ অধ্যাপনা হাতত লোৱা উচিত।

ইয়াতে মই সংস্কৃতানুবাগীসকলক এটা কথা সোৱাই দিব খোজো। টোল শিক্ষাৰ আৱশ্যকতা আছে আৰু তাৰপৰা সমাজত এক শ্ৰেণীৰ বিশিষ্ট শিক্ষিত লোক আমি পাইছো—যিবলৈকে প্ৰাচীন ভাৰতীয় আদৰ্শ তথা হিন্দু-ধৰ্মৰ আচাৰ অনুষ্ঠানবিলাক সজীৱিত কৰি ৰাখিছে। এই কথা সকলোৱে স্বীকাৰ কৰিব। কিন্তু সেইবুলি এই শিক্ষাৰ বীতি দেশত অতি বহুল ভাৱে প্ৰচলিত হওঁক এনে কথা মই কব নোখোজো। বৰ্ত্তমান আমাৰ যিমানখিনি টোল আছে তাত কৰি টোলৰ সংখ্যা বঢ়া উচিত যদিও, গাৱঁ গাৱঁ টোল স্থাপিত হক, বা প্ৰাইমাৰী আৰু মজলীয়া স্কুলৰ পৰিবৰ্ত্তে আমি টোল পাতোহঁক, এনে কল্পনা আমাৰ দেশৰ শিক্ষাৰ উন্নতিৰ পক্ষে উচিত নহব। টোল শিক্ষা এটা বিশিষ্ট প্ৰণালীৰ শিক্ষা। ইয়াত খৰচ নাই; অথচ ইয়াৰপৰা যথেষ্ট সুশিক্ষা পোৱা যাব পাৰে। ইত্যাদি বিলাক

স্বীকাৰ্য্য। কিন্তু ইয়াকো আমি পাহৰিব নালাগে যে এনে শিক্ষাত শিক্ষিত লোক আজি কালিৰ জীৱনৰ সকলো কৰ্মৰ বাবে উপযুক্ত হৈ উঠে। ইঞ্জিনিয়াৰিং শিক্ষাৰ বা ডাক্তৰী শিক্ষাৰ আমাৰ আৱশ্যক আছে। সেইবুলি আজি গাৱেঁ গাৱেঁ বা মোজাই মোজাই ইঞ্জিনিয়াৰিং স্কুল বা ডাক্তৰী শিক্ষাৰ কলেজ পাতিব নোখোজো আৰু তেনেকৈ পতাবো আৱশ্যক নাই। টোল শিক্ষাৰ কথাও সেই বকম। টোল শিক্ষা লাগে; কিন্তু অকল টোল শিক্ষাই নালাগে; বা এই শিক্ষা অনাবশ্যক ৰূপে বৃদ্ধিও হ'ব নালাগে।

কিন্তু সম্প্ৰতি চৰকাৰে টোল শিক্ষাৰ কাৰণে যি খৰছ কৰে তাতকৈ অন্ততঃ পাঁচগুণমান বেচি খৰছ কৰা উচিত। অধ্যাপক সকলৰ দৰমহা অনেকৰ নাই; যাৰ আছে তাৰো অত্যন্তঃ কম; আন দেশৰ সংস্কৃতৰ কেন্দ্ৰবিলাকলৈ গৈ উচ্চ শিক্ষাৰ কাৰণে কোনো বৃত্তিৰ ব্যৱস্থা নাই; টোলঘৰ আদি কৰিবলৈ কোনো প্ৰকাৰ সহায় পাব নোৱাৰি; পুথি-পত্ৰ আদি প্ৰায় টোলতে নাই। এইবিলাক দিহা কৰিবৰ কাৰণে বহুবি অন্ততঃ এক লাখমান টকাৰ আৱশ্যক। চৰকাৰে সম্প্ৰতি অসম সংস্কৃত বোৰ্ডক কুৰি হাজাৰত কৰিও কম টকাহে দিয়ে।

আৰু এটা কথা আছে—সংস্কৃত বিষয়ক গৱেষণা। কামৰূপ প্ৰাচীন দেশ আৰু অন্ততঃ ছই হাজাৰ বছৰৰ পৰাই এই দেশত সংস্কৃত চৰ্চা চলিছে। কামৰূপৰ বিজ্ঞানভাৰ প্ৰমাণ প্ৰাচীন গ্ৰন্থাদিত পোৱা যায়। ইয়াত বচিত আৰু প্ৰকাশিত

জ্ঞানাদি কেনেকৈ লোপ পালে এইবিলাক আলোচনার যোগ্য বিষয় । সংস্কৃত সজীৱনী সভাই প্ৰায় আটাইশমান এনেকুৱা পুথিৰ এখন descriptive catalouge প্ৰস্তুত কৰিছে । এনেকুৱা আৰু বহুতো পুথি আমাৰ দেশত থকা সম্ভৱ । তাৰ উপৰি আমাৰ দেশৰ প্ৰখ্যাত পণ্ডিত সকলৰ জীৱনী সংগ্ৰহো এটা কাম । এইবিলাক কাৰ্য্য সংস্কৃতাহুবাণী লোক আৰু ছাত্ৰসকলে হাতত ল'লে দেশৰ কাম কৰা হ'ব, বিত্তা চৰ্চাও হ'ব, আৰু দেশৰ গৌৰৱ-সমৃদ্ধিও বৃদ্ধি হ'ব ।

— x —

